

T.C
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TERÖR – EKONOMİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SABİHA AKBAŞ

GAZİANTEP-2018

T.C
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TERÖR– EKONOMİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SABİHA AKBAŞ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM ÇÜTCÜ

GAZİANTEP-2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU

İktisat Anabilim Dalı **İktisat** Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Sabiha AKBAŞ** tarafından hazırlanan “**Terör-Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği**” başlıklı tez, **11/01/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTCÜ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Başkanı

Prof. Dr. İbrahim KANYILMAZ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Filiz GÖLPEK
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KESER
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Vahit EREN
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Terör - Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği**” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

.../.../2018

Sabiha AKBAŞ

ÖNSÖZ

Terör, ulusal ve uluslararası gündemde hep önde olan, oldukça kompleks ve sürekli değişen bir olgudur. Terör sorunu Türkiye'nin gücünü ve kaynaklarını başka hedeflere yönlendirmesini engellemiş, siyasal istikrarı üzerinde bir tehdit oluşturmuştur. Bu çalışmada terör ile ekonomi arasındaki ilişkinin Türkiye örneği incelenmiştir.

Tez çalışmamda beni yönlendiren, akademik bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, katkıları ve yorumları ile büyük emeği olan tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTCÜ'ye, hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gaziantep, 2018

Sabiha AKBAŞ

ÖZET

Terör, son yıllarda iktisat literatüründe sıklıkla çalışılan ve dünya ekonomilerini de önemli derecede etkileyen küresel bir kavram haline gelmiştir. Terörün etkileri sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda oldukça büyüktür. Terörizm, başlı başına siyasal bir konudur. Fakat özellikle savunma harcamaları ve bölgesel kalkınma özelinde düşünüldüğünde ekonomiye de önemli maliyetler yüklediği görülmektedir. Bu kapsamda, çalışmada terör ve ekonomi arasındaki ilişki, 1980-2016 dönemlerini kapsayan yıllık veriler ile ekonometrik yöntemler kullanılarak test edilmiştir. Analizlerde terör değişkeni olarak “Global Terrorism Database” den, Türkiye’de gerçekleşen terör olayları alınırken ekonomi değişkeni olarak literatürle uyumlu bir şekilde doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret hacmi, milli gelir, işsizlik ve turizm alınmıştır. Analizlerden önce ADF-PP birim kök testleri ile birlikte yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlığı test edilmiştir. Eşbütünleşme testi olarak Engle-Granger eşbütünleşme testi ile yapısal kırılmaya izin veren Gregory-Hansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Her iki test sonucunda da değişkenler arasında, uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi vardır, sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik testlerinden ise Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi ile birlikte Hacker ve Hatemi-J ve Hatemi-J Asimetrik nedensellik testleri gerçekleştirilmiştir. Nedensellik testleri sonucunda ise genel olarak dış ticaret ile terör arasında ve milli gelir ile terör arasında tek yönlü nedensellik ilişkileri görülmüştür.

Anahtar Kavramlar: Terör, Dış Ticaret Hacmi, Turizm, İşsizlik, Milli Gelir

ABSTRACT

Terror has become a global concept that has been frequently studied in the economics literature in recent years and has a significant impact on world economies too. Effects of terror are pretty strong in social, cultural and political areas. Terrorism is a political matter all by itself. However, it is seen that, especially when considered with regard to defence expenditures and regional development, it also imposes significant costs on economy. In this context, the relationship between terrorism and economy was tested by using the annual data covering the period 1980-2016 and econometric methods. While terrorist incidents in Turkey from 'Global Terrorism Database' were taken as terror variable respectively with the literature direct foreign investment, foreign trade volume, national income, unemployment and tourism were taken as economic variable. Prior to analysis, the stability of the series was tested using Zivot-Andrews unit root tests that allowed structural fracture with ADF-PP unit root tests. Gregory-Hansen Cointegration Test, which allows to structural breakage with Engle-Granger Cointegration Test, was used as cointegration test. Both test results showed that there is a long-term cointegration relationship among variables. Hacker and Hatemi-J and Hatemi-J Asymmetric Causality Tests were carried out with Toda-Yamamoto Granger Causality test from the Causality tests. In consequence of the causality tests, generally one-way causality relations between foreign trade and terrorism, and terrorism and national income were observed.

Key Words: Terrorism, Foreign Trade Volume, Tourism, Unemployment, National Income

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.2. Araştırmanın Problemi	2
1.3. Araştırmanın Hipotezi	3
1.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
İKİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Terör ve Terörizm: Teorik ve Kavramsal Çerçeve.....	5
2.1.1. Terör Kavramı.....	5
2.1.2. Terörizm Kavramı.....	7
2.1.3. Terörizmin Tarihçesi.....	9
2.1.4. Dünyada Gerçekleşen Önemli Terör Olayları	10
2.1.4.1. ETA Terör Örgütü.....	11
2.1.4.2. PKK Terör Örgütü.....	12
2.1.4.3. Hizbullah Terör Örgütü.....	14
2.1.4.4. El Kaide Terör Örgütü.....	14
2.1.5. Terörün Nedenleri	14
2.1.5.1. Ekonomik Nedenler.....	15
2.1.5.2. Sosyo-Kültürel Nedenler	16
2.1.5.3. Psikolojik Nedenler	17
2.1.6. Terörün Amaçları.....	18
2.1.7. Terörün Unsurları.....	18
2.1.7.1. Şiddet unsuru.....	19

2.1.7.2. İdeoloji Unsuru.....	20
2.1.7.3. Örgüt Unsuru.....	20
2.1.7.4. Devlet Unsuru	21
2.2. Terörizmin Finansal Kaynakları	21
2.2.1 Yasa Dışı Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar.....	23
2.2.1.1. Uyuşturucu Kaçakçılığı.....	23
2.2.1.2. İnsan Ticareti, Göçmen Kaçakçılığı.....	24
2.2.1.3. Silah Kaçakçılığı	24
2.2.1.4. Sigara, Alkol, Akaryakıt Kaçakçılığı	25
2.2.1.5. Haraç, Adam Kaçırma, Fidyeye.....	25
2.2.1.6. Sahtecilik.....	26
2.2.2 Yasal Görünümlü Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar	26
2.2.2.1. Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar ve Ticari Organizasyonlar.....	26
2.2.2.2 Aidat ve Bağışlar	27
2.2.2.3. Örgütsel Yayınlar ve Sosyal Nedenler	27
2.2.2.4. Dış Destekler	27
2.3. Terörün Sosyo Ekonomik Etkisi.....	28
2.3.1. Terör, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı	30
2.3.2. Terör ve Göç	30
2.3.3. Terörün Makro Ekonomik Etkileri	32
2.3.3.1. Terörün Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi.....	34
2.3.3.2. Terörün Kamu Maliyesine Etkisi	37
2.3.3.3. Terörün Beşeri Sermaye Etkisi	38
2.3.3.4. Terör ve Enflasyon İlişkisi	39
2.3.3.5. Terör İşsizlik İlişkisi.....	40
2.4. Terörün Piyasalara Etkisi.....	40
2.4.1. Terörün Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri	41
2.4.2. Terörün Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerinde Etkisi.....	42
2.4.3 Terörün Turizm Üzerinde Etkisi	44
2.4.4. Terörün Tarım ve Hayvancılık Üzerinde Etkisi.....	45
2.4.5. Terörün Ulaştırma Üzerindeki Etkisi	47
2.4.6. Terörün Tüketim ve Tasarruf Üzerindeki Etkisi.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM.....	50
3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Ekonometrik Analiz	50
3.2. Literatür Özeti.....	50
3.3. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji	55
3.4. Birim Kök Testleri.....	56
3.4.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi	57

3.4.2. Phillips Perron Birim Kök Testi	58
3.4.3. Zivot-Andrews Birim Kök Testi	59
3.5. Eş-Bütünleşme Testleri.....	60
3.5.1. Engle- Granger Eşbütünleşme Testi	60
3.5.2. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi	61
3.6. Nedensellik Testleri	62
3.6.1. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Test	62
3.6.2. Hacker ve Hatemi- J (2006) Nedensellik Testi.....	63
3.6.3. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM.....	65
4.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	68
4.2. Birim Kök Test Sonuçları.....	69
4.2.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Test Sonucu	69
4.2.2. Phillips Perron Birim Kök Test Sonucu.....	70
4.2.3. Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonucu	71
4.3. Eşbütünleşme Test Sonuçları.....	73
4.3.1. Engle- Granger Eşbütünleşme Test Sonucu	73
4.3.2. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonucu	73
4.4. Nedensellik Test Sonuçları	74
4.4.1. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Test Sonucu	74
4.4.2. Hacker ve Hatemi- J (2006) Nedensellik Test Sonucu.....	76
4.4.3. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Test Sonucu	77

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
5.1. Sonuçlar.....	79
5.2. Öneriler.....	82
KAYNAKÇA	84

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Terörizmin Tanımında En Çok Tekrarlanan Unsurlar.....	6
Tablo 2. İstatistiksel Bölgelerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı.....	32
Tablo 3. Türkiye'nin Toplam Savunma Harcamaları	38
Tablo 4. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi	42
Tablo 5. Türkiye'de Gerçekleşen Yabancı Sermaye Yatırımları.....	44
Tablo 6. Türkiye'de Gerçekleşen Tarımsal Üretim Miktarları.....	47
Tablo 7. Türkiye'de Gerçekleşen Ulaştırma Yatırımları	48
Tablo 8. Türkiye'de Gerçekleşen Yurtiçi Tasarruflar/GSYH Oranları.....	49
Tablo 9. Literatürdeki Çalışmalar.....	50
Tablo 10. Değişkenler ve Kaynakları.....	56
Tablo 11. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	68
Tablo 12. ADF Birim Kök Test Sonuçları.....	69
Tablo 13. PP Birim Kök Test Sonuçları.....	70
Tablo 14. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları.....	71
Tablo 15. Engle- Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	73
Tablo 16. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	73
Tablo 17. VAR Gecikme Sayısının Tespiti	75
Tablo 18. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Test Sonuçları (1995).....	76
Tablo 19. Hacker ve Hatemi-J Nedensellik Testi Sonuçları.....	76
Tablo 20. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları.....	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1. Türkiye’de Gerçekleşen Büyüme Oranları.....	36
Şekil 2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	65
Şekil 3. Dış Ticaret Hacmi.....	65
Şekil 4. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	66
Şekil 5. İşsizlik Oranı.....	66
Şekil 6. Turizm ve Milli Gelir.....	67
Şekil 7. Terör.....	67

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	:	Adalet Kalkınma Partisi
ETA	:	Euskadi ta Askatasuna (Bask Ülkesi ve Özgürlük)
FBI	:	Federal Bureau of Investigation
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
IRA	:	Irish Republican Army (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
OHAL	:	Olağanüstü Hal
PKK	:	Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
TMK	:	Terörle Mücadele Kanunu
TUİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TURSAB	:	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNCTAD	:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Birliği

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Şiddetin bir çeşidi olan terörizmi incelemek uygarlık tarihini incelemekle eşdeğerdir. Terör, tarihin en eski dönemlerinden beri toplumları ve ülkeleri tehdit etmeye devam etmiştir. Tam anlamıyla tanımlarının yapılmamasından kaynaklanan terör ve terörizmin ne anlama geldiği hakkında tam bir düşünceye ve izlenime sahip olunamamaktadır. Uluslararası alanda üzerinde uzlaşmış terör ve terörizm kavramlarının tanımları da bulunmamaktadır. Terör kelimesi Latin kökenli bir kelime olup dilimizdeki karşılığı “korku” anlamına gelmekte ve Eski Türkçe karşılığı “tedhiş” Arapça kökenli “dehşet” kelimesinden gelen şiddet eylemi, yıldırma, korkutma anlamına gelmektedir. Günümüzde terör ve terörizm kavramları aynı anlamda kullanılsa da aynı anlama gelmemektedir. Tarihteki ilk terör örgütü M.Ö. 73-66 yılları arasında Orta Doğu’da kurulmuş ve “**Jewish Zeatlos**” grubuna ait olan “Sicariiler”e kadar uzanmaktadır. Üyelerini, sınıfın en alt tabakasında olan zeolataya ait gruplar tarafından kontrol altına alan bu toplum, son derece mükemmel örgütlenmiştir. Terör örgütlerinin daha çok yoksulluk, fakirlik ve ezilmişlik gibi konuları istismar ederek propaganda yaptığı öngörülmektedir. Bu propagandalarını, hedef kitlesi üzerinden daha çok ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda yoğunlaştırmaktadır.

Terör eylemlerinin amaçları düzene olan bağlılık, sadakat ve inanç sorgulamalarına ortam hazırlamaktır. Güvensizlik duygularını şiddetlendirmek, hayat alışkanlıklarını bırakmaya zorlamak, bilinç kargaşası yaratarak doğruların algılanmasını engellemek, toplumları pasif vaziyete itmek, medya aracılığıyla kitlelere iletilmesi, bir yandan toplumun bilgilendirilmesi hedefine hizmet ederken terörizmin esas ve vazgeçilmez amacının gerçekleştirilmesi anlamındadır. Terör eylemleri yasal olmayan yollarla (uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, organize hırsızlık, fidye isteme, organ ticareti, haraç toplama ve sempatizanların bağışları) finanse edilmektedir. Terörle mücadele etmek için uzun bir zaman gerekmektedir.

Şehir ekonomisi ve şehrin sosyo-ekonomik yapısı, toplumların en önemli refah göstergelerindedir. Günümüzde gerçekleşen terör eylemleri, ülke ekonomisini zarara uğrattığı şehir ekonomisini ve refahını da olumsuz yönde etkilemektedir. Terörle mücadelede yapılan askeri harcamaların yanında tahribatlar sonucu oluşan kayıplar ve işgücü kayıpları, terörün iktisadi boyutunun anlaşılması açısından oldukça önemlidir. İş gücünün kaybı göç

unsurunun en önemli olumsuz neticelerindedir. Terör eylemlerinin makroekonomiye negatif yönden etkilerinin başında ise devlet harcamalarını artırıcı etkisi bulunmaktadır.

Terör kelimesine verilen anlam, her birey ya da ulusa göre değişik anlamlar taşımaktadır. Terör örgütleri ekonomiyi olumsuz açıdan etkilemekte ve vergi tabanını daraltarak, vergiden gelen geliri azaltıp, kamu harcamalarında artış meydana getirip faal kamu hizmeti sunulmasını engellemektedir (Gül, 2012). Terör eylemlerinden sonra oluşan belirsizlik, tüketim, tasarruf ve yatırım üzerinde negatif yönde bir etki meydana getirmektedir.

Belirtilen nedenlerden dolayı çalışmada terör ve ekonomi arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bilindiği üzere terörün gelişmesini etkileyen birçok faktör bulunurken ekonominin bu faktörler arasında en önemlisi olduğu düşünülmektedir. Araştırmada, terör ile ekonomi arasındaki ilişkinin analizinden önce, literatür araştırması gerçekleştirilerek hangi değişkenlerin kullanılacağına karar verilmiştir. Devamında ise belirlenen değişkenlerin terör ile ilişkisi yapısal kırılmalı ekonometrik testler ile analiz edilmektedir. Tez çalışmasının temel hipotezi: **“Terör ile ekonomi arasında ilişki vardır.”** şeklinde kurgulanmıştır.

Belirlenen hipotezin analizi kapsamında çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: Çalışmanın genel olarak girişi yapılarak çalışmanın problemi, sınırlılıkları ve kısıtlılıkları, çalışmanın amacı ve önemi gibi başlıklar üzerinde bilgiler verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde: Terör ve ekonomi ilişkisi irdelenmektedir. Bu bölümde, öncelikle terörün kavramsal karşılığına, amaçlarına ve unsurlarına değinildikten sonra terörün sosyo-ekonomik etkisi ve finans kaynakları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Tez çalışmasının üçüncü ve dördüncü bölümünde, belirlenen hipotezin ekonometrik analizleri ve elde edilen bulguları yer almaktadır. Bu kapsamda öncelikle kullanılan testlerin teorileri ve modelleri aktarılmakta, devamında ise yapısal kırılmalı eşbütünleşme ve nedensellik analizleri yapılmaktadır. Bölümün sonunda ise analizlerden elde edilen bulgular yorumlanmaktadır.

Çalışma, sonuç ve öneriler kısmı ile sonlanmaktadır. Sonuç ve öneriler başlığı altında tezin genelinden elde edilen sonuçlar yorumlanırken gerçekleştirilen önermelerle de literatüre katkısı vurgulanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi, *“terörün sosyo-ekonomik etkilerinin yaratmış olduğu olumsuz etki”* olarak belirlenebilir. Terör olayları ve teröre karşı verilen mücadele, toplumsal

sorunlar arasında birçok dinamiği etkilemektedir. Terör olayları sosyal, kültürel, siyasal, din ve ekonomi başta olmak üzere birçok alanda önemli bir problem olarak görülmektedir. Dünya konjonktürüne bakıldığında, birçok coğrafya bu sorun ile yıllarca mücadele etmektedir.

Çalışmada belirlenen bu büyük problemin iktisadi karşılığı ve etkileri Türkiye örneklemini üzerinden incelenmektedir. Uzun yıllardır kaynaklarını terörle mücadeleye ayıran Türkiye’de bu sorun için her dönem farklı çözüm yöntemleri geliştirilmiş olmasına rağmen henüz hiçbirinden kalıcı bir sonuç elde edilememiştir. Bu kapsamda çalışmada literatürle uyumlu bir şekilde belirlenen iktisadi göstergeler ile terör arasındaki ilişki analiz edilmiş, analizden elde edilen bulgular üzerinden ise politika önermeleri türetilmiştir.

1.3. Araştırmanın Hipotezi

Hipotez, araştırılan sorunla ilgili olarak öne sürülen, doğruluğu veya yanlışlığı henüz test edilmemiş, fakat doğru çıkacağına önceden güven duyulan bir önerme, ifade veya çözümlenmedir. Bu önerme, araştırmanın ilerideki aşamalarında yeniden olaylara dönülerek test edilecek, eğer gerçekler tarafından doğrulanıyorsa bilimsellik kazanacak, tersi durumda ise değiştirilecek veya tamamen terk edilecektir (Seyidoğlu, 2009: 17).

Çalışmada, terör ile ekonomi arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı test edilmektedir. Bu kapsamda araştırmanın temel hipotezi, “**Terör ile ekonomi arasında uzun dönemde ilişki vardır.**” şeklinde kurgulanmaktadır. Analizlerde hipotez testi için yeni nesil güncel testlerden, yapısal kırılmalı birim kök ve eşbütünleşme testleri ile asimetrik nedensellik testleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda ise bu testlerden elde edilen bulguların hipotezi destekleyip desteklemediği literatür ile karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, terör ve ekonomi arasındaki ilişkiyi tespit ederek gerek terörün bitirilmesi gerekse de bu sayede ekonomik kalkınmanın başlatılması için politika önermeleri sunmaktır. Terör olaylarının her şeyden önce bir insanlık suçu olduğu bilinmektedir. Bu nedenle terörle mücadelede elde edilebilecek başarı insanlığın gelişimi içinde oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Çalışmada öncelikle gerçekleştirilecek analizler ile terör ile ekonomi arasında ilişkinin varlığı tespit edilmektedir. Devamında ise hangi ekonomik değişken ile ilişki bulunursa o değişkenler üzerinden politika önermelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Terör olayları, dünya genelinde oldukça büyük yıkımlara ve felakete yol açmıştır. Her ülkenin farklı terör unsurlarına karşı, değişik yöntemlerle mücadele geliştirdiği

görülmektedir. Çalışmada, Türkiye'deki terör olaylarının ekonomik yöntemlerle çözümü, üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bölgesel kalkınma politikalarından ekonomik refahın artırılmasına kadar birçok iktisadi faktörün, terörün azaltılması hatta bitirilmesi noktasında önem arz ettiği söylenebilir. Elde edilen bulguların gerek literatüre gerekse politika önermeleriyle Türkiye'nin en büyük sorunu olan terörün bitirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın temel sınırlılıkları / kısıtları şu şekilde sıralanabilir:

- Çalışma, Türkiye üzerinde gerçekleştirilen terör olayları ve Türkiye'deki iktisadi değişkenler esas alınarak gerçekleştirilmiştir.
- Gerçekleştirilen analizler, veri kısıtı ve ortak veri oluşturma sorunundan dolayı 1980-2016 dönemini kapsamaktadır.
- Çalışmada ekonomik değişkenler olarak doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret hacmi, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), işsizlik ve turizm verileri kullanılmıştır. Literatürde yer alan diğer makro ekonomik göstergeler modele dahil edilmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Terör ve Terörizm: Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Terör ve Terörizm kavramları, uzun bir süredir bütün dünya üzerinde en çok konuşulan kavramlar olmakla birlikte son 40-50 yıldır daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kavramlar, 11 Eylül 2001 yılında ABD' ye yapılan saldırıdan sonra anlaşılmaya ve sorgulanmaya başlanmıştır.

2.1.1. Terör Kavramı

Terör ve terörizmin tam olarak bir tanımı bulunmamaktadır. Konu üzerinde çalışmalar arttıkça birbirinden farklı tanımlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde kelimelere farklı anlamlar yükleyerek özellikle terörizme maruz kalan veya terörizm ile mücadele eden hükümetlerin kendilerine meşruiyet kazandırmak maksadıyla yeni terör kavramını ortaya çıkardıkları bir gerçektir. Esasında hükümetler kendileri için sorun teşkil etmediği sürece, terör, terörist ve terör örgütleri vb. gibi kavramlara tanım getirme konusunda kayıtsız kalabilmektedirler. 1990'lı yıllara kadar terörizm ve teröre maruz kalan ülkeler açısından ulusal bir problem olarak algılanan bu kavram, günümüzde teröre maruz kalan ülkelerin iç yasal düzenlemelerini aşarak ve uluslararası bir niteliğe bürünerek bir dış siyasal sorun haline gelmiştir.

Uluslararası bir terör olayı: “Devlet otoritesinin yanında ya da karşısında bulunan bir fert ya da grup tarafından politik hedeflere, yöneldiği kurbanlardan daha yaygın bir kitlenin tutum ve davranışlarını etkilemeye yönelik olayı gerçekleştirenlerin milliyetleri ya da uluslararası bağlantıları, olayın gerçekleştirildiği yer, kurbanlar ya da olayın çözümsel işleyişi açısından etkileri, ulusal sınırları açacak şekilde, korku yaratacak alışılabilen dâhısında bir şiddet eyleminin gerçekleştirilmesine yönelik tehditte bulunulması” olarak tanımlanmaktadır (Mickolus, Sandler, Murdock ve Peter, 2002: 2). Terör olaylarının uluslararası düzeyde etkili bir biçimde gerçekleşmesi için siyasal hedef olması gerekmektedir (Blomberg, Hess ve Orphanides, 2004: 1010).

Terör kelimesinin farklı tanımları olmasına rağmen en çok anlatılan haliyle: “Sahip olduğu katılımcılarla siyasal, dinsel ve ideolojik hedeflerini doğrudan yasa yapıcıları hedef almadan, daha evvel planlayarak, sıra dışı şiddet olayları ile ortaya koyarak hedeflerini elde etmeyi amaçlayan bir sistem” olarak bilinmektedir (Bergensen ve Han, 2005: 134, Paraskevas ve Arendell, 2007: 1562; Sönmez, 1998: 417; Tavares, 2004: 1041). Terör

kavramı, kendi politik hedeflerini elde etmek amacıyla sistemli bir biçimde şiddet kullanımını içermektedir (Then ve Loosemore, 2006: 157).

Terör kavramının tanımı, Terörle Mücadele Kanunu (TMK)'nda da geniş anlamda yapılmıştır (3713 sayılı terörle mücadele kanunu, 12.04.1991 Tarihli Resmi Gazetenin Mükerrer sayısı). Buna göre: “Terör: cebir ve şiddet kullanarak baskı, yıldırma, sindirme, korkutma veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasa’da belirtilen cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti’nin ve cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak, ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini ve genel sağlığını bozmak, devletin birliğini ve bütünlüğünü bozmak maksadıyla bir örgüte mensup fertler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir” şeklinde tanımlanmıştır.

Terör kavramı, çok eskiden beri devam eden bir mücadeledir. Fakat 11 Eylül 2001 yılında ABD’de gerçekleşen, 2004 yılında İspanya’da meydana gelen ve 2005 tarihinde İngiltere’deki saldırılardan sonra batıdaki gelişmiş hükümetlerin ortak kaygı noktası haline gelmiştir (Keefer ve Loayza, 2008: 83-115). Tanımsal olarak çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Ancak yayınlanmış 109 terör tanımı içerisinde en fazla kullanılan kavramlar şu şekildedir: Şiddet ve güç %83.5, politik içerik %65, korku (terör sebebiyle) %51 ve psikolojik etki %41.5’ tir (Örgün, 2000: 14). Bu tanımlara ilişkin açıklayıcı tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo1.Terörizmin Tanımında En Çok Tekrarlanan Unsurlar

Unsur	Kullanım oranı(%)
Şiddet, güç	83,75
Politika/ siyaset	65
Korku, terör	51
Tehdit	47
Psikolojik etkiler ve beklenen tepkiler	41,5
Kurban –hedef ayrımı	37,5
Amaçlı, planlanmış, organize hareket	32
Savaş metodu, strateji, taktik	30,5
Fazla normallik, kabul edilmiş kuralların ihlali, insani sınırlardan yoksun	30
Baskı, gasp, itaat	28
Propaganda amacı	21,5
Keyfilik, şahsi olmayan, rastlantısal karakterli, ayırım yapmayan	21
Siviller, savaşmayanlar, tarafsızlar, yabancı kurbanlar	17,5

Gözdağı	17
Kurbanların masumluğu	15,5
Grup, hareket, suç örgütü	14
Sembolik görünüş, başkalarına gösteri	13,5
Meydana gelen şiddetin hesaplanamaz, tahmin edilemez, beklenemez olması	9
Gizlilik örtü, doğası	9
Tekrarlılık, şiddetin seri karakteri	7
Suç	6
Üçüncü kişi tarafından yapılan istekler	4

Kaynak: Schmid ve Jongman,1998

Tanımda sadece 8 unsur kullanılmaktadır. Ancak Schmid ve Jongman (1988), çalışmalarında çok geniş bir tanım kullanarak, on altı unsuru bir arada toplayarak daha kapsamlı bir tanım yapmıştır. Bu tanıma göre terör kavramı: “Terörist, kurban ve ana hedef arasında başlayan tehdit ve şiddete dayanan gözdağı verme, baskı yaratma ve propaganda yapma önceliklerine göre ana kitleyi terörün hedefi, istekleri için bir araç veya bir dikkat çekme aracı haline dönüştürerek gizli devlet aktörleri, birey ve grup aracılığıyla gerçekleştirilen politik veya kendine özgü nedenlerle tekrarlanan şiddet hareketleriyle kaygı yaratma metodu olan ve suikasttan farklı olarak şiddete maruz kalanın ana hedef olmadığı, kriminal şiddetin hedefi olan kişiler hedef kitle arasından rastgele veya sembolik anlamı olan hedefler arasından seçilmesi yoluyla mesajlar verilir.” Yukarıdaki tanımlara bakıldığında ortak unsurların olduğu görülmektedir, bunlara terörün unsurları denilebilir.

2.1.2. Terörizm Kavramı

Günümüzde terör ve terörizm kavramları zaman zaman aynı anlamda kullanılsa da aynı anlama gelmemektedir. Terörizm kavramının da terör gibi genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Terörizm, siyasal amaç ve politik amaçlara ulaşmak için toplumun eylem ve demokratik ikna yoluyla barışçıl davranışlara karşı, hiyerarşik bir örgüt yapılanması içerisinde hukukun üstünlüğünü ve bütünlüğünü tanımayan güçsüzlüklerini gizlemek için demokratik otoriteyi kitlelerden koparmak suretiyle uluslararası destek gören örgütlerin hedeflerine ulaşmak için masum insanların canını, malını hedef alabilen, insanlığı hakir gören ve hiçbir kural tanımayan, sistemli bir şekilde halka karşı şiddet kullanmayı amaçlayan, sürekli olarak terörü kullanan bir stratejidir (Zafer, 1999: 10).

Terörizm geleneksel bir savaş ya da adi bir suç olarak tanımlanamaz. Terörizmi değişik kılan özelliği, yapılan eylemleri savunan, stratejileri anlatan, aktaran ve geliştiren bir düşünce disiplini ve onun belli siyasi, sosyal amaçlara ulaşmak için kullandığı kendisine

mahsus stratejidir (Karacan, 1984: 195-196). Terörizm toplumsal bir olgudur, ne kadar ham olsa da doktrinlere, felsefi teoriye ve ideolojik odaklara dayanmaktadır. Terörizm bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılabilmektedir. Bilinçli terörizm, var olan düzeni kaldırıp kendi idealleri ve inançları olan düzeni yerine getirmeyi amaçlamıştır. Ancak bilinçsiz terörizm ise henüz disipline edilmemiş istikameti belli olmayan terördür (Babüroğlu, 2008: 4-5).

Terörizm kavramının bir başka tanımı: “Etnik grup ya da gruplar tarafından, politik amaçlar doğrultusunda önceden tasarlanmış; sivillere veya devlet güçlerine karşı girişilen şiddet olaylarının bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Sönmez ve Graefe, 1998: 117).

Terörizm kavramı, istenen siyasal taleplerin karşılanması için bireylerin, grupların ya da devletlerin korkutulması veya şiddetin olması amacıyla, cinayet ve yok etme fiillerinin sistemli bir biçimde kullanılması ya da kullanılma tehdidi ile korku oluşturulmasıdır (Wilkinson, 1977: 49).

Terörizm kelimesi sadece akademik olarak değişik tanımlara sahip değildir. Hükümetlerin kendi içindeki birimlerde bile değişik tanımlamalar kullanılmaktadır. Örneğin, ABD’nin üç değişik birimi, terörizmi şu şekilde anlatmıştır (Ronczkowski, 2004: 18):

Federal Bureau of Investigation (FBI)’a göre terörizm tanımı: “Politik ya da sosyal amaçlara ulaşmak için bireylere veya mala karşı kanunsuz kuvvet veya şiddet uygulayarak devleti, toplumu veya bir grubu korkutmak ve bunlara baskı yapmaktır” (www.fbi.gov).

ABD Dışişleri Bakanlığı’na göre terörizm kavramı: “ABD yasalarında suç teşkil eden bireylere yönelik ve toplumun yaşamını tehlikeye sokan şiddet olaylarıdır ve bu olaylarda halk üzerinde korkutma ve baskı yapma yolu ile devletin politikalarını etkileme ya da suikast veya adam kaçırmaya gibi yollar ile devletin davranışlarını etkileme amaçlanmaktadır” (Frowein, 1988: 56).

Wardlaw (1989: 19)’ a göre terörizmin tanımı:

“Bireysel veya bir grup tarafından, kanuni yetkiye karşı politik istekleri kabul ettirmek, masum bireyler üzerinde panik, korku yaratarak şiddet kullanma, tehdidi oluşturan eylemlerdir”.

Wilkinson (2003:106)’a göre terörizm ise:

“Sistematik olarak korku yaratma, şiddet ve gözdağı verme, genellikle politik neticelere hizmet etmektir. Terörist, amaçlarını yerine getirebilmek için genellikle

kamuoyunda çok yer alacak bir vakayla masum bireyler üzerinde korku yaratma, şiddet uygulama ve bu davranışları kötüye kullanmaktadır.”

Hoffman gibi bilim adamları terörizm kavramını açıklamaktan çok terörizmin genel özelliklerini ortaya koymuşlardır. Hoffman (2006: 40)’ın belirlediği özellikler şunlardır:

- Şiddet ve korku tehdidi içermesi,
- Politik amaç ve nedenlerle olması,
- Bireylere daha çok zarar vermektten ve mağdur etmektten ziyade, uzun süreli psikolojik bir etki yaratma amacının olması,
- Emir komuta zinciriyle birbirine bağlı bir teşkilat tarafından veya ideolojik bir amaç doğrultusunda toplanmış gruplardan oluşması,
- Ulusaltı bir topluluk ya da herhangi bir millete bağlılığı bulunmayan varlıklar olmasıdır.

2.1.3. Terörizmin Tarihçesi

Etimolojik olarak “*terör-terrere*” kavramı “*korku*” ile ilişkili olarak kullanılsa da asıl terör vakası Âdem’e kadar dayandığı rivayet olunan bir şiddet eylemidir. İnsanlık tarihinde bilinen ilk terör eyleminin, Habil’in kardeşi Kabil tarafından katledilmesi ile başladığı kutsal kitaplarda yer almaktadır. Musevilik inancında Tevrat’taki ifadeye göre, Kabil Allah’a verdiği sunağın kıymetsiz bulunması ve kardeşininin kabulü karşısında kıskançlık ile cinayet işlemiştir. Bu olayla birlikte bireyin yaşama hakkı gasp edilmiş dolayısıyla “hukuk”, “denge” ve “adalet” saf dışı bırakılmıştır. Bu ve benzer olaylarda bireyin çıkarı, diğer bireylerin haklarını ezecek kadar ön plana çıkmaktadır. Terörizm kavramı tam anlamıyla bunu kastetmektedir. Bireyler bir araya gelerek örgüt, çete kurulmakta hukuk yoluyla elde edemeyecekleri değerleri, imkânları ve hakları elde etmeye çalışmaktadırlar (Caşın, 2008: 224).

Terörizmin tarihini incelemek, uygarlık tarihini incelemekle eşdeğerdir. Tarihteki ilk terörist grup olan Orta Doğu’da M.Ö. 73-66 yılları arasında yaşamış “**Jewish Zealots**” un “Sicariiler” ine kadar uzanmaktadır. Üyelerini, sınıfın en alt tabakasında olan Zealot’a ait gruplar tarafından kontrol altına alan bu toplum, son derece mükemmel örgütlenmiştir. Romalılara karşı savaşan Sicariiler, düşmanlarını toplumun içinde bulunduğu yerde öldürdükten sonra kalabalığa karışıp kayboluyorlardı. Sicarii ismi, Roma yönetici sınıfının üyelerine suikastta kullanılan “sica” isimli kısa kılıçtan gelmektedir. Sicariiler, rahiplerin evlerini yakmış, devlet adamlarının saraylarını, Kudüs’ün su kanallarını ve manastırları tahrip etmiş,

buğday ambarlarını ateşe vermiş, kendileri için toplumsal destek sağlama adına devlet belgelerini ve tefeci senetlerini ortadan yok etmişlerdir (Tilly, 2004: 306).

Sicariilerden 11 asır sonra İran'da ortaya çıkan Selçuklu Dönemi'nde terörizmin kurucusu olan Hasan Sabbah (1094-1134), terörü “sistemli bir araç” haline getiren batı teşkilatının kurucusudur. Sabbah, düşünce ve mantık süreçlerini bozup, korku yayarak, toplumu sürüleştireceğini anlamış insanları katletmeyi sanat haline getirmiştir. Hasan Sabbah, katı kurallarına uymadığı için kendi oğlunu bile acımasızca katletmiştir. “Kurtarılmış bölgeler” deyimini ilk kullanan, eylemlerinde militanlarına cesaret vermek amacıyla haşhaş kullandıran ve “vur-kaç” sistemini Selçuklu devletine karşı kullanarak, terörizme bu sistemi kazandıran ilk kişidir (Tilly, 2004: 306). Sarayların içerisine kadar kolay ulaşabilen bu grup, terörizmi en iyi biçimde uygulayan terör örgütüdür. Bugünkü terör kavramı ise 1789'da başlayıp 1799'a kadar süren Fransız İhtilali sırasında kullanılmıştır. Bu tip eylemler 5 Eylül 1793 tarihinde terörün etkilerinin farkına varan dönemin Fransa hükümeti tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Terör saltanatı altında 300 bin kişi tutuklanmış, 17 bin civarında kişinin yasal olarak idamı gerçekleşmiş, 23 bin ya da daha fazla kişi yasal olmayan bir biçimde öldürülmüştür (Aydın, 2009: 29).

1918 sonrası uluslararası düzenin en etkili hususiyeti, döneme damgasını vuran imparatorlukların bölünmesiyle yeni devletlerin ortaya çıkmasıdır. Ulusların, kendi kaderlerini belirlemesi unsuru doğal olarak çok sayıda değişik etnik topluluğu da etkilemiştir. 1920'li yıllarda İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun ortaya çıkması bu sebeptir (Onay, 2009: 34). 12 Ekim 2000 yılında Aden'deki Amerikan askeri gemisine, patlayıcı yüklü ufak bir sandalda gerçekleşen terör eyleminde 17 denizci hayatını kaybetmiştir. El Kaide Örgütü'nün 11 Eylül 2001 yılında New York'ta gerçekleştirdiği Dünya Ticaret Merkezi ve Washington'daki Pentagon'a uçak ile yaptığı iki saldırı sonucunda yaklaşık olarak 5 bin kişi hayatını kaybetmiş ve yüzlerce insan yaralanmıştır (Çakmak, 2008: 21-27). 1970'li yıllarda dünyada meydana gelen terör olayları, gençlik hareketleri, karışıklık, iç karmaşıklığı yaygın olan dönemde alt yapısını meydana getirmeyi, halen yasal olmayan faaliyetlerini sürdürmekte olan Avrupa ve diğer ülkelerin terör örgütleri arasında olan PKK (Kürdistan İşçi Partisi)'yi örnek olarak göstermek mümkündür (Aydın, 2005: 19-35).

2.1.4. Dünyada Gerçekleşen Önemli Terör Olayları

Terör eylemlerinin boyutları ne kadar olursa olsun bulunduğu bölgeyle birlikte ülkeye ve hatta dünya geneline de olumsuz yansımaları olmaktadır. Öyle ki söz konusu terör olayları küresel boyutta meydana geldiğinde ortaya çıkan yıkım bir hayli büyük çapta olup, birçok

ülkenin ekonomisini alt üst ederek, kusursuz işleyen sistemi bozmak konusunda etkilidir. Ülkelerin bu zaman içerisinde kalkınmalarında ve büyümelerinde yapmış oldukları mesafenin önüne bir anda birçok engel konulmakta ve ülkeler bir süre yerlerinde saymak durumunda kalmaktadırlar. Ekonomide yarattığı tüm bu negatif tablonun yanı sıra terör eylemleri sosyal ve kültürel yaşamı da bazen doğrudan olarak bazen de dolaylı olarak etkilemektedir (Göksu, 2005: 178).

Terör örgütleri hem dünya genelinde hem de Türkiye’de çok büyük problemlere sebebiyet vermiş ve günümüzde de bu problemler hala bitmiş değildir. Küresel boyutlara ulaşan ve sürekli olarak yükselen terör olayları, uluslararası alanda tehdit oluşturmakta ve güvenliği azaltmaktadır. Günümüzde terör olayları sadece tek bir ülkenin mücadele ettiği bir sorun olmayıp dünyanın her alanında farklı ölçü ve şekillerde karşılaştığı bir realite hâline gelmiştir. Terör eylemleri genellikle ideolojik bir esasa dayanmakla birlikte kimi zaman sosyal, siyasal, etnik veya dini nedenlere de dayanıyor olabilir (Baharçipek, 2000: 12). Aşağıda çeşitli ülkelerde faaliyet göstermiş terör örgütleri ayrı alt başlıklar halinde incelenmiştir.

2.1.4.1. ETA Terör Örgütü

İspanya’nın Bask Bölgesi’nde kurulmuş bir terör örgütüdür. Bask milliyetçiliği, 19. yüzyılın son dönemlerinde Sabino Arana Goiri tarafında gerçekleşen sanayileşme, göç olguları ve kentleşme neticesinde meydana gelmiştir. Bask Bölgesi’nde gelişen sanayiye bağlı olarak o alana göç olmuş ve Basklılar, yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmıştır. Arana 1895 döneminde bugün dahi Bask Bölgesi’nin en mühim siyasi aktörlerinden biri olan Milliyetçi Bask Partisi’ni kurmuştur (Türkeri, 2007: 30). Bask Bölgesi’nin özerkliği 1936-1939 yılları arasında meydana gelen İspanya İç Savaşı esnasında, 1937 tarihinde Bilbao’nun Frankocu’ların eline geçmesiyle bitmiştir. Cumhuriyetçiler ve Frankocu İspanyol Ordusu arasında meydana gelen, İspanya İç Savaşı 1939 yılında Franko’nun zaferi ile neticelenince, Basklılar ağır bir darbeye maruz kalmışlardır. Bu sebeple Franko, Bask milliyetçiliğine, Bask kültürüne, Bask diline ait her şeyi yasaklamıştır (Türkeri, 2007: 33-35). Franko’nun bu baskıcı tutumu, Bask Bölgesi’nde radikal, askeri ve bağımsızlık yanlısı ETA örgütünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Türkeri, 2007: 44). ETA terör örgütünün kökeni, “Ekin” olarak bilinen ve ismini 1953 yılında çıkardıkları bir dergiden alan, genellikle öğrencilerden oluşan bir yapılanmaya dayanmaktadır. 31 Temmuz 1959 yılında ETA adını almıştır (Gürses, 2003: 60). ETA yayımladığı Beyaz Kitap’ta kendi ideolojisini açıklamıştır. Örgüt tarafından her türlü mücadelede şiddete dayalı bütün yöntemlerin uygulanabileceği savunulmuştur. ETA

örgütü 1961 yılına kadar hiçbir eyleme başvurmamıştır. İlk büyük yankı getiren eylemini, 18 Temmuz 1961 yılında Franko militanlarını taşımakta olan bir trene saldırarak gerçekleştirmiştir. ETA örgütünün en büyük eylemi 1980 yılında gerçekleşmiştir. 1978 yılında 68 kişiyi, 1979'da 76 kişiyi öldüren bu örgüt, 1980 yılında 91 kişinin ölümüne neden olmuştur (Özçer, 1999: 149).

2000-2003 yılları arasında ETA terör örgütü, 47 ferden ölümüne sebep olan faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu yıllarda İspanya hükümeti de ETA'ya karşı baskısını iyice artırmıştır. Bu kapsamla Baskça yayın yapan tek günlük gazete olan ETA'nın finansörü olmakla suçlanarak Herri Batasuna'nın kapatılmasına karar verilmiştir (Türkeri, 2007:146-150). Bu durum, Bask Bölgesi'nde büyük tepki ile karşılanmış ve birçok protesto gösterisi yapılmıştır. ETA, alınan bu önlemler nedeni ile iyice yıpranmış ve halk desteğini kaybetmesinin de etkisiyle 2003 yılından sonra bir süre, ölümle sonuçlanan eylem yapmayarak daha çok siyasi çözüme odaklanmıştır (Türkeri, 2007: 154).

2.1.4.2. PKK Terör Örgütü

PKK'nın alt yapısı Abdullah Öcalan ve arkadaşlarının 27 Mart 1973 yılında, Ankara Çubuk Barajı'nda gerçekleştirdiği toplantıda atılmıştır. 1973-1977 tarihleri arasında da dönemin Marksist-Leninist örgütleri ile temaslar sonucunda örgütün ideolojik temelleri oluşturulmuştur (Demirel, 2005).

Abdullah Öcalan ve arkadaşları 1977 tarihinde sahaya inme kararı vererek Güneydoğu ve Doğu illerinde bir buçuk ay süreyle toplantılar düzenlemişlerdir. Bildiriler dağıtan bu örgüt, PKK'nın kuruluşu öncesinde kendilerine Kürdistan Devrimcileri (Şoreşgeren Kürdistanî) adını takmışlardır. Bu aşamada örgüte katılım oranı yükselmiş, grup halk arasında ve diğer örgütler tarafından Apocular adıyla anılmaya başlamıştır (Birand, 1992: 87). Aynı yıl Abdullah Öcalan, "Kürdistan Devrimi'nin Yolu" adlı bir tebliğ yayımlamış ve bu tebliğde siyasi bir örgütün gerekliliğinden bahsedilmiştir (Yavuz ve Şahin, 2011:141). Söz ettiği örgüt 27 Kasım 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis (Ziyaret) Köyü'nde örgüt mensuplarının katılımı ile bir toplantı gerçekleştirerek PKK adıyla kurmuştur. PKK'nın kuruluş toplantısı aynı zamanda örgütün 1. Kongresi olmuştur (Demirel, 2005:124). Bu kongrede üç strateji konuşulmuştur. Birincisi, bölgede bulunan vatandaşların sempatisini kazanmak; ikincisi, ideolojik ve politik çalışmalarla kadroların savaşı duruma getirilmesi; üçüncüsü ise, gerilla savaşı ile Kürdistan'ın geniş kitleler tarafından tanınmasını sağlamaktır (Birand, 1992: 92).

Bu stratejiler doğrultusunda PKK örgütü, bölgede bulunan vatandaşların sempatisini kazanmak için ilk zamanlarda yoğun propaganda faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Bu dönemde örgüt, kendisine hedef olarak bölgede bulunan ağa ve aşiret reisi gibi bölge halkı üzerinde etkili bireyleri seçmiştir. Böylelikle örgütün gücü kanıtlanacak, ağa otoritesi kırılarak toplumun sempatisi kazanılacaktır (Birand, 1992: 93-94). PKK terör örgütünün asıl amacı, Türkiye’de yaşamını sürdüren Kürt kökenli insanları ayaklandırarak Kürt kökenli fertlerin çok olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini kapsayan bağımsız bir Kürt devletini kurmaktır. 1978 yılında kurulan bu örgüt, gençlik, işçi, memur, öğrenci gibi toplumun türlü katmanlarını örgütlemek, propaganda etkinliklerini yürütmek ve örgüte maddi yönden destek temin etmek suretiyle varlığını sürdürmektedir (Birand, 1992).

PKK, örgütün tüm silahlı faaliyetlerini gerçekleştirir. Ordu ve cephe, partinin kararları doğrultusunda hareket etmektedir. Çoğunlukla üniversite okuyan gençler arasında başlayan politik hareketlenme, ülke rejimini yıkarak, bunun yerine kendi rejimlerini kabul edip, kendi istedikleri hükümetin kurulmasını isteyen illegal örgütlenmeye neden olmuştur (Demirel, 2005:113). 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrası Türkiye’de bulunan bir hayli yasal olmayan örgüt ortadan kalkmıştır. Darbe sonrası 1790 civarında PKK yandaşları da tutuklanarak hapse atılmıştır. Lakin örgütün başı konumundaki Öcalan ve aralarında üst düzey yöneticilerin de olduğu kadro, darbe öncesinde ülkeyi terk ederek kurtulmayı başarmıştır (Yavuz ve Şahin, 2011:145).

1998 yılı sonuna gelindiğinde, 1979’dan beri Suriye’de yaşamını sürdüren Öcalan, Türkiye’nin kararlı tutumu ile Suriye’den çıkarılmıştır. Öcalan Yunanistan, Hollanda, İtalya, Rusya gibi devletlerden siyasi sığınma isteminde bulunmuş olsa da Türkiye’nin diplomasiyi iyi kullanması neticesinde kabul görmeyerek 15 Şubat 1999 yılında Kenya’nın Nairobi Havaalanı’nda yakalanmış ve Türkiye’ye getirilmiştir. Örgüt, kuruluşunun ilk zamanlarında dış hükümetlerin yardımları ile örgüt üyelerinin bağışları ve soygun, gasp, haraç gibi yollarla finansını sağlamaya çalışmıştır. 1980 Askerî Darbesi’nden sonra ise yurt dışına açılarak kaynaklarını çoğaltmış, bu nedenle uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi organize suç faaliyetlerine başvurmuştur (İşeri, 2008: 79). Örgüt, İran, Irak ve Suriye gibi Türkiye ile sınırı olan ülkelerin verdiği destekler ve Avrupa ülkelerinin göz yummaları, ekonomik ve lojistik desteği sayesinde yıllarca varlığını sürdürebilmiştir.

2.1.4.3. Hizbullah Terör Örgütü

Hizbullah terör örgütü, 1982 yılında Lübnan'daki İsrail saldırılarına bir tepki olarak kurulmuştur. Hizbullah terör örgütü, Tanrı'nın partisi olarak bilinmektedir. Örgüt Lübnan'daki radikal Şii gruba dayanmaktadır. Örgüt ideolojik olarak 1979'daki İran Devrimi'nden ve Ayetullah Humeyni'nin öğretilerinden esinlenmiştir. Bu örgütün üç temel amacı vardır. Bunlar: Batı emperyalizmini yıkmak, Lübnan'da bir devlet kurmak ve İsrail ülkesini tamamen ortadan kaldırmaktır. Bu örgütün başında Şeyh Seyyid Hasan Nasrallah bulunmaktadır. Birçok devlet bu oluşumu Hizbullah terör örgütü olarak adlandırırken, birçok Arap devleti ise haklı bir direniş örgütü olarak nitelendirmektedir (Barnaby, 2007: 99). Örgüt Suriye ve İran'dan sermaye ve genellikle silah ihtiyacını sağlamaktadır. Hizbullah terör örgütü Lübnan'ın ekonomik kalkınmasından ve çok sayıda alt yapı projelerinden sorumludur (Barnaby, 2007: 100 ve Whittaker, 2007: 59).

2.1.4.4. El Kaide Terör Örgütü

1979 yılında Sovyet Birlikleri'nin Afganistan'a saldırmasıyla birlikte, Filistinli bir örgütün üyesi Abdullah Azam, Afgan cephesi için Maktah-al Khidamat olarak adlandırılan gençleri askere almak maksadıyla gizli bir örgüt kurmuştur. Örgüt daha sonra El Kaide'ye dönüşmüştür. Bu örgütün üyelerinden bir tanesi de Vahabi olan Suudi milyoner Usame Bin Ladin olmuştur. Usame Bin Ladin, Afganistan'a dünyanın birçok ülkesinden her türlü gerilla savaşı ve gizli operasyonlar yapabilecek kişileri toplamış ve aynı zamanda örgüt eylemlerini gerçekleştirmek için finansal destekte bulunmuştur. Ladin'in çabalarıyla sağlanan finansal destekler arasında uyuşturucudan elde edilen gelir ve örgüt üyelerinin yaptığı yardımlar da bulunmaktadır. Binlerce gönüllü bu örgüte katılımda bulunmaktadır. El Kaide terör örgütünün hedefi aslında ne devlet kurmak ne de mevcut bir devletin yönetimini ele geçirmektir. Bu örgütün amacı, Amerika'nın Arabistan ve diğer Müslüman devletleri üzerindeki baskısını kırmak, İsrail devletini zarara uğratmak ve Ortadoğu'da Batı diktatörlüğüne son vermektir (Barnaby, 2007:181). 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de ikiz kulelere saldırı düzenleyen bu örgüt en kanlı eylemini gerçekleştirmiştir.

2.1.5. Terörün Nedenleri

Tarih boyunca, var olan siyasetten hoşnut olmayan kişilerin oluşturduğu topluluklar tepkilerini göstermek için şiddete başvurmuştur. Terör, hükümetler ve otoriteler tarafından kurulan ve korunan, fertlerin fizyolojik ihtiyaçlarından hemen sonra gelen güvenlik ihtiyacının karşılandığı ortamı hedefler ve bunun sonucunda düzeni sağlayan otorite toplumun

ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalabilir. Genel kural ve yapının kimi zaman fertlerin ihtiyaçları ile çelişki içine girmesi, gereksinim ve duyguları kusursuz bir şekilde tatmin edilemeyen fertleri ortaya çıkartmaktadır. Bu sebeple otoriteye ve kurulu sisteme karşı tavır alınmasına kadar varan değişik oranda tepkiye dayalı neticeleri doğurmaktadır. Bu davranış, kimi zaman şiddet olaylarına kadar giderken kimi zaman da terör eylemleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Adalet anlayışının zaafa uğraması, hoşnutsuz toplumların alternatif adalet arayışlarını gündeme getirmekte ve teröre alt yapı hazırlamaktadır. Terörün ortaya çıkışı toplumun sosyo-ekonomik koşullarıyla ilişkili olmasına rağmen, bu ilişkiye bağlı olarak devam etmemektedir. Mevcut siyasal yapıdaki adalet, eğitim gibi bazı eksikliklerin sebep olduğu terör etkinlikleri, bir süre sonra birtakım güçlerin kontrolüne girmekte ya da bazı çevrelerce suni bir biçimde, istismara açık nedenler üzerine inşa edilmektedir (Dilmaç, 1997: 13-15).

2.1.5.1. Ekonomik Nedenler

Terör örgütlerinin eylemleri sonucu tarafından meydana gelen şiddet ve ölümlerin sosyal hayatı oldukça derinden etkilemesinden dolayı ekonomik gelişmeler de negatif yönde etkilenmektedir (Frey, 2004: 2). İdeolojik, dini veya politik hedeflere ulaşmak için tehdit, korku ya da gözdağı telkin etmek suretiyle topluma, resmi ve genel idareye karşı şiddet kullanımını ifade eden terör olgusu, günümüzde en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Şiddet kullanımını içeren bu girişimler, sadece sosyal ve politik olarak değil daha çok ekonomik alanda da önemli maliyetlere neden olmaktadır (Uysal, Mucuk and Gerçekler 1999: 2). Terör genellikle, modern yaşamın birbirine duyarlı bağlarla bağlı olduğu dengeyi bozarak ekonomik performansı kötü etkilemektedir. Terörün ekonomiyi hedef almasının nedeni, ekonomik gelişmelerin devletin başarısının en önemli göstergesi oluşudur. Bir ülkede oluşan zayıf ekonomik yapı, terör teşkilatının toplumu ve hükümeti bir tarafa manipüle etmesini basitleştirirken yapılan eylemlerde çöken bir ekonomide panik ve kargaşaya sebebiyet verecektir. Terör faaliyetleri tesir altına aldıkları alanlarda ekonomilerini doğrudan etkileyerek üretim faktörleri üzerinde de negatif sonuçlar doğurmaktadır. Terör, üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım kararları noktasında belirsizliklere neden olurken ekonomik yapıda negatif dışsallıklara da sebebiyet vermektedir (Başbüyük, 2011: 33).

Ekonomik istikrarda oluşan dengesizlik, gelir dağılımında görülen adaletsizlik ve yapılan yolsuzluklar memnun olmayan bir kesim oluşmaktadır ki bu durum terör örgütlerinin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için hassas bir ortam yaratmaktadır. Çünkü terör örgütleri daha çok ekonomik yönden memnun olmayan toplumdaki kendilerine destek ve eleman temin

edebilmektedirler. Toplumdaki dengesiz gelir dağılımı da terör odakları için yararlanılan en önemli kaynaklardan birisidir. İktisadi kalkınma ve kamu düzeninin olmadığı bir bölgede, terör için daha uygun bir zeminin oluşması muhtemeldir. Lakin dünyanın en fakir 49 ülkesinde terörizmin çok ender görülmesine istinaden, ekonomik sebeplerin tek başına yeterli olmadığı, terörizme sürükleyen sosyal, politik etkenlerle bütün bir olduğu savunulmaktadır (Lacquer and Stern, 2003: 197). Milli gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar fazla olursa şiddetin dozu da o kadar fazla olur (Türkdoğan, 1996: 346). Terör örgütleri tarafından iktisadi sıkıntı içindeki bireylerin örgüte kazandırılması çok daha kolay olacaktır. Örgüte katılanların ailelerinin %75'inin gelirinin orta ya da ortanın altında olması da bunun bir göstergesidir (Bozdemir, 1982: 523).

Ekonomik durumu zayıf olan ve işi olmayan bireyler kendilerini toplum tarafından soyutlanmış olarak gördükleri için özgüvenlerini de yitirmektedirler. Yoksulluk ve açlık sınırında bulunmanın neden olduğu bozuk ruh sağlığı ve stres kişiyi kötü yönde etkileyerek kişilerde öfke duygusuna yol açmaktadır. Bu da insanda saldırganlık ve şiddet duygularını artırmaktadır. Daima stres içinde yaşayan bir birey, düşmanca bir duygu içine girer ve bu duygu, şiddet ve saldırganlığa yol açar (Türkdoğan, 1996: 135).

2.1.5.2. Sosyo-Kültürel Nedenler

Kişi, hayat tarzı, toplumun ve ailesinin içindeki yeri, kendini ispatlama duygusu veya buna benzer sebeplerden, kendisini kanıtlama amacı içine girebilir ve terör eylemlerini kendini ifade etmenin bir aracı olarak görebilir. Ayrıca dönem dönem insanların yaşamış olduğu psikolojik bunalımlar, toplumdan dışlanmışlık hissiyatı ve duygusal çöküntüler, terör örgütlerinin işlerini kolaylaştırmaktadır. Bu tür birey veya gruplar, bir sınıfa veya bir etnik gruba yönelik haksızlığı protesto etme, duyduğu üzüntüyü ifade etme amacıyla veya intikam duygusuyla hareket içine girebilirler ve terör faaliyetlerinde bulunabilirler (Onay, 2009: 166).

Kişinin kendisine atfettiği pozitif yönlü bir sıfat içinde olabilmesi de terör örgütüne katılmaya sebebiyet verebilir. Birey alabileceği bu sıfatla, hayal bile edemediği bir pozisyona kavuşturulmuş olabilir, 'özgürlük savaşçısı, devrimci, eylemci, mücahit' gibi bir takım unvanlardan büyük bir haz duyan kişi örgüte bu sebeple katılabilir (İlhan, 2008: 94).

Ayrıca yönetilmeyen ve yönlendirilmeyen toplumsal hareketlilik ve göçün beraberinde getirdiği systemsiz yerleşim de terör için mühim bir kazanım alanı olmaktadır. Göç sürecinin uyum aşamasında, toplumsal çözülme ve kültür çatışması insanların ruhsal bozukluğuna neden olmaktadır. Göç ettikleri ortamın, davranış kalıplarıyla, örnekleriyle çatışma ve

cemiyetten gelen tepkiler bu bireyleri arayışa sürüklemektedir. Böylece bireyler, kendilerine inanacak davranış kalıpları, boşluktan kurtaracak, dayanacak örnekleri bulmak için çeşitli gruplarla bağlantı kurmaktadır (Köknel, 1996: 17).

2.1.5.3. Psikolojik Nedenler

Terörizmin nedenleri arasında psikolojik faktörler de yer almaktadır. Hiçbir insan dünyaya gelirken soya çekim olarak adlandırılan genetik olarak bildiğimiz etkileşimler hariç, ne terörist ne katil ne de hırsız olarak gelmektedir. Şüphesiz bazı bireylerde şiddet unsurunun yansımaları ötekine oranla değişiklik gösterebilir. Birtakım insanlarda, yaşamını gerçekleştirdiği çevrenin adanmışlık duyguları, psikolojik etkileşimler neticesinde başka bireylere oranla daha fazla bir seviyede olabilir. Bu fertler psikolojik yapılarındaki bozukluklar sebebiyle dış etkileri değişik bir biçimde idrak edebilirler. Böylece kendi düşünsel dünyalarının kötü bir vaziyette olduğunu yorumlayarak şiddete daha eğilimli duruma gelebilirler (Çitlioğlu, 2008: 33).

Teröristlerin durumunu inceleyen araştırmalarda, teröristlerin psikolojik olarak problemlili oldukları ve travma, bunalım geçirdikleri görülmüştür. Bu görüşe göre teröristler sinirsel olarak başaramama korkusu içine girerek hakikatin ne olduğu hakkında sağduyularını yitirmiş durumdadırlar (Örgün, 2001: 33). 1960'lı yıllardan bu yana hem kadın hem de erkek teröristlerin algılarında kötü sonuçlara rastlanmıştır. Bu bulguları psikolog ve psikiyatristler de desteklemiştir. Teröristleri paranoid, psikopat olarak tarif etmek mümkündür. Zihinsel noksanlıklarından veya kişisel kaygılarından ötürü terörist grup üyelerinin bir hayli üzüntü çektikleri görülmektedir (Silke, 2006: 35). Örneğin Crenshaw, (2000: 407) terörist olan kişileri, şahsi hastalıkları olan narsist bireyler olarak açıklamaktadır. Bir terörist katilden çok, canlı saygısından, hayvan sevgisinden ve insan sevgisinden mahrum bir hastadır. Bu nedenle de terörist, kendisine bir zarar gelmemesi için kadın, çocuk, engelli, yaşlı insanları gözünü kırpmadan toplu bir biçimde öldürebilir (İlhan, 2008: 94).

Gençlerin terör örgütlerine katılmalarında etkin rol oynayan psikolojik nedenlerin başında, ailenin ilgisizliği yer almaktadır. Çünkü yaşadığı buhranlı dönemde ne yapacağını bilmeyen genç bu dönemin şaşkınlığı ve çaresizliğiyle tek başına mücadele etmek zorunda kalacak ve içinde bulunduğu ortam çoğu zaman onun yanlış kararlar verebilmesine neden olacaktır. Terör örgütleri gençlerin ilgi ve sevgi eksikliğinden faydalanıp onlara ilgi gösteriyormuş gibi görünerek psikolojik olarak gençleri etkilemektedir. Türkiye'de Hizbullah

ve PKK terör örgütlerine katılan gençlerin büyük bölümünün çok çocuklu ailelerden gelmiş olması ve psikolojik durumlarının bozuk olması buna en büyük örnektir (Alkan, 2002: 128).

2.1.6. Terörün Amaçları

Terörün amaçları çok değişiklik göstermekle birlikte üç noktada toplandıkları söylenebilir (Taraves, 2004: 1042):

- Propaganda: Terörizm, hususi amaçların kamuoyuna iletilmesi için olası olan bir yöntemdir. Terörist saldırılar, medyanın ilgisini çektiği için hasar kırsal alanlarda daha etkili olmaktadır.
- Yönetimi istikrarsızlığa yöneltmek: Terör örgütleri, hedeflerine erişmek için anayasal sisteme karşı gelmektedir.
- İktisadi alana zarar verme: Terörist örgütler, toplumu baskı altına almak için maddiyata zarar vermektedir.

Terör eylemlerinin amaçları, düzene olan bağlılık, sadakat ve inanç sorgulamalarına ortam hazırlamak, hedef kitlelerini aksatmak, güvensizlik duygularını şiddetlendirmek, hayat alışkanlıklarını bırakmaya zorlamak, bilinç kargaşası yaratarak doğruların algılanmasını engellemek, toplumları pasif vaziyete iterek panik duygularını tırmandırmak, teslimiyete mecbur etmek olduğu düşünüldüğünde, eylemin medya aracılığıyla kitlelere iletilmesi bir yandan toplumun bilgilendirilmesi hedefine hizmet ederken terörizmin esas ve vazgeçilmez amacının gerçekleştirilmesi anlamındadır (Çitlioğlu, 2008: 40). Teröristler zıt olduğu düşüncenin yıkılması için elinden geleni yapmaktadır ve halkın gözünde hükümete karşı itimatsızlık amaçlanır. Teröristin amaçlarından biri de halkın moralini bozmak ve yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, terör örgütünün önündeki en büyük engelin, devletin demokratik değerlere verdiği destek olduğu bilinmektedir. Devletin vatandaşlara verdiği desteği bitirmek, devleti zor duruma sokmak ve kontrolsüz güç kullanımdır. Bu durumda kendi lehine olan vatandaşın desteğini artırmaktır. Hükümetin kullandığı güç bazen kontrolsüz olarak masum insanları da hedef alabilmektedir.

2.1.7. Terörün Unsurları

Bir eylemin suç sayılabilmesi için hukuka aykırılık, maddi, manevi, kanunilik unsurlarını taşıması gerekmektedir. Terör suçunun oluşabilmesi için bazı unsurları taşıması gerekmektedir. Bu unsurlar: Şiddet, ideoloji, örgüt ve devlet olarak dört unsurdan oluşmaktadır.

2.1.7.1. Şiddet Unsuru

Şiddet kelimesi her zaman karşımıza çıkabilecek bir kavramdır. Şiddet daima ve her yerde var olmuştur. Şiddet, insanın tabiatındadır. İnsanı şiddete sürükleyen toplumdur ya da toplumsal sebeplerdir (Ünsal, 2010: 29). Şiddet kelimesi, din, inanç ve dünyevi kültürlerden, kutsal savaflara kadar uzanmaktadır. Şiddet kavramını açıklamak gerekirse dilimize Arapçadan gelmektedir. Şiddet, kaba kuvvet kullanan, sert davranan ve katı davranış olarak tanımlanmaktadır. Şiddet eylemleri ise fertleri sindirmek, korkutmak için yaratılan vaka olarak tanımlanmaktadır. Fransızcada şiddet eylemi zorlama, baskı, saldırı, bedensel ya da psikolojik acı çekme, işkence, kaba kuvvet, yaralama olarak ifade edilmektedir (Moses, 2010: 23).

Şiddet unsurunu kullanmayan hiçbir hareket terör olarak kabul edilemez. Terörizm arasında kıyaslama yapılacak olunursa en ağır basan unsur, şiddet unsuru olarak bilinir. Şiddet unsuru terör eylemlerinin hem ön şartı hem de aracıdır. Bilindiği üzere terör kavramı, dehşet, korku anlamındadır. Dehşeti meydana getirmek için şiddet aracı kullanılır. Şiddet kavramı: Beden gücünü kötüye kullanması, saldırgan davranışlar, yok eden eylemler, silahlı, sopalı taşlı saldırılar ile fertlere ve topluma hasar veren eylemi ifade etmektedir (Hazır, 2001: 18-19).

Terörizm de belirli hedefleri elde etmek için şiddet unsurunun kullanılmasını yasal olarak gören bir düşünceye sahiptir. Namını kamuoyuna ilan etmek, savundukları ya da inandıkları hedefi gerçekleştirmek çabasında olan terör örgütleri, “ silahlı mücadele” adı altında şiddet uygulamalarıyla kendini belirtmekte, şiddet arttıkça toplum içerisindeki dehşet veya korku artmaktadır (Öztürk ve Çelik, 2009: 89).

Özetlemek gerekirse, terör örgütleri şiddete başvurarak üç amacı elde etmektedir (Çınar, 2012: 26):

- Örgütün kuvvetli olduğunu ve şiddetle isteklerini yerine getirecek olanak ve yeteneklere sahip olduğunu belirterek kendi yandaşları arasında örgüte sadakat artırmak.
- Örgütle arasına çizgi koymak isteyen, değişik şekilde ya da maddi anlamda yardımda bulunmak isteyenleri tehdit ederek yasa dışı hareketlerini sürdürmek.
- Örgüt silahlı mücadele yaparak hükümetin de örgüte benzer bir mücadeleyi gerçekleştirmek ve bir savaş manzarası ortaya koymak ve destekçilerinin yardımlarını devamlı hale getirmektir.

2.1.7.2. İdeoloji Unsuru

Terör gruplarının temel taşı ideolojidir. İdeoloji unsuru, örgütün başlangıç noktasını oluşturur. Her türlü yapının bir ideolojisi olabilir, fakat terör içerisinde değerlendireceğimiz ideoloji, mevcut sistemi ortadan kaldırmak üzere belirli bir fikir etrafında toplanarak, şiddet unsurunu kullanmak suretiyle siyasi hedeflerini ortaya koyan düşünceyi ifade eder (Alkan, 2000: 72). İdeoloji, terör olayının rehberi gibidir. Gerçekleştirilecek şiddet olayları, işlenecek konular, kabul edilen ideolojiye göre belirlenir.

Örgüt, belirli bir ideolojiyi benimseyen, organize olmuş ve buna benzer amaca yönelmiş bireylerden oluşur. Örgütün içerisinde yasa dışılık ve gizlilik düşüncesi bulunmaktadır. İdeolojik unsur, terör eylemlerini diğer şiddet eylemlerinden ayıran en mühim öge olarak bilinir. Bu ideolojik unsur, örgütün hareket noktasını meydana getirmektedir (Gençtürk, 2012: 3). Terör örgütlerinin üyelerinin en önemli sermayesi o örgütün sahip olduğu ideolojidir (İleri, 2000: 353). Benimsediği ideoloji uğruna ölümü kolay göze alabilmektedir; her türlü sıkıntıya karşı hareketine sadık kalabilmektedir. İdeolojik unsurlardan birisi de din unsurudur. Dünyadaki dinlerin çoğu terör örgütüne karşı olmasına rağmen, her dinden fanatiklerin gerçekleştirdiği kendi dinsel ifadeleriyle yasalara karşı çalışmalarıyla terör modelleri bulmak mümkündür (Başeren, 2006: 16-17).

Günümüzde terör örgütlerinin dayandığı başlıca ideolojiler arasında, dini motifli (İrticai), milliyetçi-etnik kaynaklı (Kürtçülük, Ermeni Milliyetçiliği gibi) ve Marksist-Leninist ideoloji gibi farklı kaynakları referans alan, ancak hedef olarak rejim değişikliğini amaçlayan ideolojiler yer almaktadır (Çelik, 2009: 13).

2.1.7.3. Örgüt Unsuru

Örgüt, organize bir yapı içerisinde benzer ideolojiyi kabul eden ve aynı hedefe yönelmiş bireylerden ortaya çıkmaktadır. Örgüt kavramından ortak bir hedef veya eylemi gerçekleştirmek, toplanmış kurum veya bireylerin oluşturduğu bir bütün olarak anlaşılmaktadır. Terör örgütleri, genellikle örgüt önderi ile ona bağlı üst düzey yöneticileri ve daha alt düzeydeki bölge, il ve birim sorumlularından meydana gelmektedir. Organize bir bünye içerisinde benzer ideolojiyi kabul eden ve aynı amaca yönelmiş bireylerden oluşur. Terör örgütünün de belirli örgütsel teşkilatlanma içinde benzer hedef etrafında bir yere toplanarak ve aynı amaca yönelmiş bireylerin düzenli biçimde şiddet eylemlerini gerçekleştirmeleri neticesinde meydana gelmektedir. Terörizmin tanımında yer alan özelliklere ulaşmak için kurulan örgütlenmeyi “terör örgütü” olarak tanımlamak mümkündür

(Dilmaç, 2011:175). Örgütsel düzenlemede yasa dışı örgütlenme ve mahrumiyet temel unsurdur.

Örgüt, hükümete ve güvenlik güçlerine karşı yasadışı ve şiddet içerikli eylemlerde bulduklarından, güvenlik güçlerinin operasyonlarından korunmak ve mensuplarını deşifre etmemek ya da yakalanmalarını önleyebilmek için bütün eylemlerini gizli tutmak zorundadır. Terör örgütlerinde, örgütün lider kadrosunun belirlediği strateji esastır ve bu durumda herkes aynı şekilde hareket etmek zorundadır. Terör örgütlerinde kişisel düşüncelere ve davranışlara kesinlikle izin verilmez ve bu kişisel düşünme ve davranışlar ağır şekilde cezalandırılır.

2.1.7.4. Devlet Unsuru

Devlet unsuru, siyasi iktidarların ellerindeki meşru güçlerini, ayrıcalıklarını ve etkinliklerini kaybetmeme kaygısıyla, egemenliği altındaki gruplar aracılığıyla şiddet eylemine başvurarak karşıtlarını temizleme ya da sindirmeyi hedefledikleri bir sistem şekli olarak ifade edilebilir (Kara, 2004: 4). Devlet unsuru, yönetimde bulunanların kendi devletlerinin alanları içinde ya da dışında adam kaçırmak, öldürmek, katliam, işkence etmek her türlü zarara uğratmak amacıyla menfaatlerine zarar verebileceklerini düşündükleri bireyleri sindirmek ister (Hüseyin, 2004: 46).

Hükümetlerin kendi toplumuna karşı uyguladıkları terörden başka uluslararası alanda etkili olan hükümet destekli terör mevcuttur. Hükümetlerin kendileri ya da destek verdikleri terör grupları, uluslararası terör eylemlerini gerçekleştirir. Bu eylemlerde hedef diğer hükümetlerin güçleriyle onlara zarar vererek ya da onları küçük düşürerek azaltmaktır. Hükümetler örgüt grubuna mühimmat, barınma olanağı sağlayarak, maddi açıdan destek vererek veya eğitim yönünden katkı sağlayarak onları kullanmaya çalışır. Bireysel terör ile hükümet terörünün, iç içe geliştiği bu tür olaylara daha çok Latin Amerika'da, Güneydoğu Asya'da, Ortadoğu'da ve Afrika'da sık sık rastlanmaktadır (Hüseyin, 2004: 46).

2.2. Terörizmin Finansal Kaynakları

Terör örgütlerinin siyasi sebeplerle şiddet eylemlerini ortaya koymak için birçok masum insanın hayatını yitirmesi, siyasetçileri bu vaziyeti ortadan kaldırmaya yöneltmiştir. Bu sebeple terör askeri mücadele olarak görülmüş ve terörün öteki durumu ve bunlarla mühim olanı finansal boyut üzerinde pek inceleme yapılmamıştır (Aykın ve Sözman, 2008:7). Oysa örgütün devamlılığını sürdürebilmesi için beslenme, giyinme, ulaşım, haberleşme ihtiyacı karşılamaya; yayın ve propaganda yapabilmesi için materyallerin hazırlanması silah, mühimmat temin etmesi gerekir. Örgütün bu ihtiyacını karşılamama gibi bir durumda

kalınırsa bir nevi oksijensiz kalmış sayılır. Terör örgütleri hedeflerini iktisadi hedeflerle değil, politik hedeflerle gerçekleştirir. Finansal ihtiyaçlarını tarihsel süreçte değişik kaynaklarla elde etmiştir. 19. yüzyılda terör örgütü, eylemlerini ortaya koymak için fazla paraya ihtiyaç duymamıştır. Bu dönemde terör örgütü, sempatanlarını zengin üyelerden temin etmektedir (Yıldırım, 2012: 55). Devletler kendi siyasi çıkarı için terör örgütünü dolaylı olarak kullanmıştır. Terörizmin en mühim finansal kaynağı devletler olmuştur. Terör örgütü zengin olmak için ya da rahat bir yaşam için paraya ihtiyaç duymamakta, onlar yaşamlarını sürdürebilmek, rüşvet vermek, sahte belgeler düzenlemek ve seyahat edebilmek için paraya gereksinim duyarlar. Bu parayı bir hedef doğrultusunda temin etmekte ve bu hedefi kutsal olarak görmektedir (Laqueur, 1999: 210). Terör örgütünün elde ettiği kazanç hakikaten fazladır. Kesin olarak ölçülmesi imkânsız olup dünya toplam gelirinin %2 ya da %5 oranı arasında olduğu tahmin edilmektedir (Thochuk, 2006: 60-61).

Terör örgütlerinin soygun, haraç alma, uyuşturucu ticareti, adam kaçırmaya, sahtekârlık gibi yasal olmayan faaliyetleri kendilerine kâr sağlamak için kullandıkları bilinmektedir. Peru'da bulunan Aydınlık Yol Örgütü, uyuşturucu satışından temin ettiği kazançla uzun süredir finanse edilmektedir. Kolombiya'daki örgütlenme de buna örnek olarak gösterilebilir. İrlanda'da Irish Republican Army (IRA) örgütüne aktif hizmet birimi üyelerine, haftada ortalama 30-40 sterlin maaş bağlamıştır. Bu oran örgütte üstlenilen görevlere göre değişmektedir. Bu şekilde maaşa bağlanan örgüt üyelerinin 400-500 civarında olduğu tahmin edilmiştir. Terör örgütü yasalara, değerlere, fertlerin hayatlarına ve ilkelere saygı duymamaktadır. Terör örgütü eylemlerini gerçekleştirmek ve finansman kaynağını bulmak için hiçbir sınır gözetmeden neye gereksinim duyuluyorsa onu yapmaktadır (Lilley, 2006: 16).

Terör örgütü daha fazla gelir elde etmek için birçok yola başvurmuştur. Bunlar yasa dışı faaliyetlerden sağlanan kaynaklar ya da yasal görünümlü faaliyetlerden sağlanan kaynaklardır. Terör örgütünün gideri üç gruba ayrılmaktadır: Lojistik destek, beslenme gereksinimi, barınma ve diğer giderdir. Terör örgütü değişik kentlerde ve ülkelerde, insanlardan uzak alanlarda özellikle dağlık alanlarda kalmalarından dolayı barınma ve besleme gereksinimi duymaktadır. Ayrıca şehirlerde barınmaları için maliyet gerekmektedir. Örgütün ulaşım masrafları, tedavisi, örgüte mensup olan üyelerin giyecekleri diğer giderleri arasında yer alır (Quarbanov, 2011: 95). Bu nedenden dolayı terör örgütleri yaşamlarının devamı için yasal olmayan kaynaklara başvurmaktadır.

İdeolojik amaçlarının farklılığı ve eylemlerinin yürüttükleri alanın coğrafi yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı terör örgütlerinin finans temin etme yöntemlerinde zaman zaman değişiklikler görülebilmektedir (Yayla, 2008: 417). Bu sebeple terör örgütlerinin başvurdukları sistem genellikle birbirine benzemektedir. Dünyada yerel veya uluslararası düzeyde eylemlerini yürüten terör örgütleri, gasp, haraç alma ve hırsızlık, soygun, örgütsel yayınlardan gelir temin etme, sahtecilik, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı vb. eyleme fon sağlamaktadır.

2.2.1 Yasa Dışı Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar

Yasa dışı gelir getiren finans kaynakları suç ile elde edilen gelirdir. Gelir getiren herhangi bir suç, terör örgütleri tarafından mali kaynak elde etmek nedeniyle kullanılabilir. Örgüt bu suç faaliyetlerini organize suç örgütleri ile birlikte ya da bizzat kendileri gerçekleştirebilir (Yıldırım, 2012: 83).

Geçmişte olan bazı terör örgütleri genellikle teröre arka çıkan ülkelerden büyük bir ölçüde destek almaktadır. 11 Eylül terör olayları sonrasında oluşan uluslararası baskı neticesinde örgütün finansmanında daha az destek ve daha az güvenilir bir kaynak haline gelmiştir. Yabancı ülkelerinin desteğinin azalması sonucunda, terör örgütleri başka finansman kaynaklarına yönelmiştir. Bu kaynaklarda adam kaçırma, gasp, uyuşturucu ticareti, soygun, silah ticareti vb. gibi pek çok suç faaliyeti yer almaktadır.

2.2.1.1. Uyuşturucu Kaçakçılığı

Uyuşturucu ticareti terörün finansal kaynağının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Terör örgütü uyuşturucu dağıtım, üretimi ve ticareti aşamalarının herhangi birinde yer alabildikleri gibi tüm evreleri de denetleyebilir. Örgütün uyuşturucu kaçakçılığının tüm aşamasını kendisi yapabileceği gibi bu işi daha önceden de yapan organize suç örgütleri de terör örgütüyle işbirliğine girebilir. Bu işbirliğinde her iki taraf fayda sağlamaktadır (Yıldırım, 2012: 84).

Uyuşturucu ticareti ile terör örgütü arasındaki bağlantı o derece ilerlemiş ki narkoterörizm kavramı ortaya çıkmıştır (Shelly, 2008: 147). Terör örgütü narkotik ticareti ile uğraşmasına rağmen, bu faaliyetlerin toplum tarafından bilinmesini istemez. Çünkü uyuşturucu yapıldığının bilinmesi örgütün imajını ve ideolojisini olumsuz yönde etkiler (Aykın ve Sözmen, 2008: 27).

2.2.1.2. İnsan Ticareti, Göçmen Kaçakçılığı

İnsan ticareti ve göçmen kaçakçılığı kavramları birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. İnsan ticareti, zoraki olarak çalıştırmak, köleliğe tabi kılmak, vücut organlarının verilmesini sağlamak, şiddet uygulamak, tehdit etmek, kandırmak, bireyler üzerindeki denetim olanaklarından veya çaresizlikten yararlanarak rızalarını elde etmek maksadıyla fertlerin yurda sokulması ya da yurt dışına çıkarılması, kaçırılması veya barınmasıdır. Göçmen kaçakçılığı ise mali çıkar elde etmek için doğrudan ya da dolaylı olarak kişinin vatandaşlığının olmadığı veya sürekli olarak bir yerde ikâmetgahının bulunmadığı devlete, yasa dışı girişimde bulunmasıdır (Türk Ceza Kanunu, 2004).

İki kavramın anlamı aynı olmasa da organize suç faaliyetleri arasında yer almak ve örgüt tarafından finans sağlamak için kullanılır. Terör örgütleri sınır geçişlerinde rehberlik, göçmen kaçakçılığı ve bazen de iltica edecek ülkeye kadar taşıma yapabilir. Daha sonra da bu iltica eden fertleri kendi amacı doğrultusunda kullanabilir (Alkan, 2007: 138).

Uluslararası Göç Örgütü bilgilerine göre dünyada 130 milyon göçmen olduğu, bunların 20 ile 30 milyonunun yasadışı göçmen olduğu açıklanmıştır. Yılda ortalama 300 bin ile 450 bin arasında göçmenin Batı Avrupa ülkelerine giriş yaptığı tahmin edilmektedir. Türkiye için PKK terör örgütü, göçmen kaçakçılığında “kaynak, transit ve hedef ülke” konumundadır. Bu olay, Türkiye’ye 4750 bin liraya mal olmaktadır. Bununla birlikte PKK’nın kişi başına aldığı ücret 3 bin dolar civarındadır.

2.2.1.3. Silah Kaçakçılığı

Silah kaçakçılığı terör örgütünün en önemli yasa dışı kaynağı unsurudur. Silah kaçakçılığı ile terörizm arasında da doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Terör örgütleri silah kaçakçılığı yapmak suretiyle hem silah ihtiyacını karşılamakta hem de gelir elde etmektedir. Son dönemde özellikle nükleer silah yapımında kullanılan maddelerin kaçakçılığı da önemli bir kaynak haline gelmiştir. Nükleer silah yapımında kullanılan maddelerin milyon dolarlarla alıcı bulması, organize suç örgütleri yanında terör örgütlerinin de bu suç türüne yönelmelerine neden olmaktadır (KOM, 2006: 94).

Silah kaçakçılığı en önemli gelir kaynağı olsa da uyuşturucu ticareti gibi devamlı olarak finans aracı olarak kullanılmaz. Çünkü devamlı olarak talep olmaması nedeniyle arz talep dengesinin yokluğudur. Arzdan önce talebin olması gerekmektedir. Bu sebeple silah kaçakçılığının sürekliliğinden söz edilemez. Fakat bu yolla büyük miktarda gelir elde edilir

(Yücebaş, 2011: 211). Özellikle sıcak savaş tehlikesinin bulunduğu ve örgüt olaylarının yoğun olduğu zamanlarda artış gösterir (Uyar, 2008: 53).

2.2.1.4. Sigara, Alkol, Akaryakıt Kaçakçılığı

Sigara kaçakçılığı örgütler tarafından en çok kullanılan sistemdir. Sigara kaçakçılığının cezai yaptırımının etkili olmaması ve özel tüketim vergilerinin fazla olması nedeniyle kaçakçılık yapan kişileri cezbetmektedir. Terör örgütleri de kaçakçılık yapan bireylerden değişik adlarda aldıkları paylarla bu piyasadan önemli gelir kaynağı elde etmektedir. Sigara kaçakçılığıyla beraber akaryakıt ve alkollü içki kaçakçılığı da terör örgütlerinin önemli finans kaynakları arasında yer almaktadır. Terör örgütü, çay kaçakçılığında at başına 5 TL, akaryakıt kaçakçılığında at başına 2 TL gibi oranlarda vergi aldığı belirtilmiştir. Terör örgütünün bazen bu vergilendirme işini aylık yaptığı veya kaçakçılık işi yaptığı bilinen aile ve bireylerden toplu halde haraç/vergi aldığı belirtilmiştir (Utsam, 2010). Dünyada ABD’de olan bazı bölgeler, Brezilya, Arjantin, Paraguay sınır bölgeleri, Irak ve Türkiye sınır bölgesi sigara kaçakçılığının fazla olduğu yerlerdir (Shelley, 2008: 149). Vergilerin tüketici üzerinde büyük bir yük olması durumundan dolayı, tüketicilerin yasal olmayan yolları tercih etmesi, örgüte katkı sağlayarak devletin gelirini olumsuz etkilemektedir (Aykın ve Sözman, 2009: 27).

Terör örgütleri gerektiğinde her türlü malın kaçak olarak ülkeye sokulması suretiyle gelir elde etme imkânlarını aramaktadır. Örneğin, bazı terör örgütlerinin Avrupa’da üretilen ve Güney Amerika’daki bir serbest bölgeye nakledilen malları üçüncü bir ülkeye kaçak yollarla sokmak ve bu ülkede pazarlamak suretiyle gelir elde ettikleri ve bu gelirleri terör örgütünün faaliyetlerinin finansmanında kullandığı tespit edilmiştir (Lilley, 2006: 143).

2.2.1.5. Haraç, Adam Kaçırma, Fidyeye

Adam kaçırmak, fidye istemek örgütün çok kullandığı finansal kaynaklar arasındadır. Bazı terör örgütleri varlıklarını sürdürebilmek ya da ideolojisini yaymak amacıyla para temin etmek için propaganda yapmak için isimlerini duyurmak amacıyla işadamları ya da bürokrat gibi bilindik bireyleri kaçırmak için fidye talep eder (Aykın ve Sözman, 2008: 34). ETA terör örgütü, kendisine lazım olan eylem malzemelerini çoğunlukla hırsızlık ve gasp yoluyla temin etmiştir. Örgüt kurulduğu yılda banka soygunu yaparak nakit para ihtiyacını karşılamıştır. İş adamları ve ticari faaliyet yürüten bireylerden vergi adı altında terör örgütü haraç istemektedir. İstenilen bu para bireylerin geliri ile orantılı olup yüksek meblağlara ulaşmaktadır. Terör örgütüne karşı durup haraç veya fidye vermek istemeyenlerin işyerlerine

veya kendilerine yönelik saldırıda bulunulması, muhatap olan fertleri çaresiz bir şekilde yardım etmek zorunda bırakmaktadır (Kuyaksil, 2004). Bireylerin gelirlerinin belirli bir oranını vergi olarak almak devletin vazifelerinden birisidir. Terör, korku salarak bireylerden zorla para toplamak suretiyle devletin otoritesini sarsmayı ve güvensizlik ortamı oluşturmayı hedeflemektedir.

2.2.1.6. Sahtecilik

Teknolojinin hızla gelişmesinden dolayı her çeşit baskı aracının olması sonucunda örgüt sahtecilik yönünde kendilerini geliştirerek, kendi mensuplarına sahte pasaport ve kimlik basarak, organize suç örgütlerine sahte belge hazırlayarak bundan gelir elde etmektedir. Sahte malları meydana getirip bunu tüketiciye arz etmek sahteciliğin başka bir boyutudur. Bu gibi sahte işleri yapan kişiler de teröre bilmeden destek olmaktadır. Özellikle parfüm, bayan çantaları, cd, yedek araba parçaları gibi çok talep edilen mallar bu iş için kullanılır (Altunok ve Denizer, 2009: 112). Son dönemde terör örgütünün yasa dışı kaynaklarından bir tanesi de kredi kartı dolandırıcılığı olmuştur. Örgüt bu yollarla gelir elde etmeye çalışmaktadır. Yasa dışı yollarla banka ve kredi kartı bilgilerini temin ederek bu bilgileri internet üzerinde, telefonda, alışverişlerde ve havale yoluyla bilgileri istismar etmektedir.

2.2.2 Yasal Görünümlü Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar

Terör örgütleri yasa dışı finansal kaynaklarının yanında, yasal olan finansal kaynağı aracılığıyla da önemli miktarda gelir elde etmektedir. Kâr amacı gütmeyen siyasi parti, dernek, yasal görünümlü şirketler, vakıflar terör örgütüne gelir kaynağı ile bu kuruluşlardan finansal gelir temin etmiştir. Bu kuruluşlar terör örgütlerinin finansmanında önemli yere sahiptir.

2.2.2.1. Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar ve Ticari Organizasyonlar

Enternasyonal kaynaklarda kâr amacı olmayan kuruluşlar, Türkiye’de vakıf ve dernekler olarak önümüze gelmektedir (Akın, 2009: 368). Vakıf ve dernekler kâr amacı gütmeyen terör örgütlerine aidat, yardım ve bağış bünyesinde toplanarak örgüte gelir transfer etmektedir (Yıldırım, 2012: 77). Bu kuruluşlara yardım eden bireylerin bir kısmı parayı hangi amaç doğrultusunda nasıl kullanacağını bilerek destek olmakta, bir kısmı ise bilmeyerek destek olmaktadır. Terör örgütü hayır kurumları adı altında gelir elde etmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra bilhassa İslami hayır kurumları ve örgütler arasındaki ilişki incelemeye alınarak bazı hayır kurumlarının El-Kaide ile ilişkisinin olması sebebiyle durdurulmuştur (Çakmak ve Ünsal: 2008).

2.2.2.2 Aidat ve Bağışlar

Örgüt üyelerinden ve sempatzianlardan sistemli biçimde toplanan paraya aidat denir. Örgüt üyesi veya sempatzianlar ekonomik durumuna göre terör örgütünün belirlediği oranda aidat ödemektedir. Bağış ise, örgüt sempatzianlarına verilen para ve eşya yardımlarıdır (Aykın ve Sözmen, 2008: 44). Örgüt sempatzianları bir kısmı istekli olarak, bağışta bulunurken bir kısmı da korku sebebiyle bağışta bulunur. Terör örgütünün diğer bir gelir kaynağı da kurban derilerinin bağışlanmasıdır. Hizbullah terör örgütünün Diyarbakır, Bingöl, Mardin, Batman gibi şehirlerde gelirinin bir kısmını kurban derilerinden temin ettiği belirlenmiştir (Temuh, 2001: 53).

Yurtdışında faaliyette bulunan PKK terör örgütünün sempatzianlarından aidat ve bağış adı altında bugüne kadar topladığı paraların miktarı ise tam olarak bilinmemektedir. Ancak PKK terör örgütünün sözde yöneticisi Abdullah Öcalan, Almanya'da düzenlenen bir kampanyada örgüte 2 milyon Alman Markı'na yakın para toplandığını ifade etmiştir (Alkan, 2004: 40).

2.2.2.3. Örgütsel Yayınlar ve Sosyal Nedenler

Terör örgütleri taraftarlarını eğitmek, ideoloji ve propaganda sebebiyle dergi, internet siteleri, kitap ve televizyon programlarını kullanır. Bu yayınların satılması sonucu terör örgütüne finansal kaynak da sağlanmış olmaktadır (Uyar, 2008: 47). Medya kuruluşları da terör örgütüne gerek finansal destek sağlamak gerekse propaganda yapmak nedeniyle kullandıkları araç arasında yer alır. Terör taraftarı şirketlere reklam bedeli altında büyük ölçüde paralar ödeyerek finans desteği sağlar (Yıldırım, 2012: 80). Yapılan sergi, konser gibi sosyal etkinlikler yoluyla örgütler büyük miktarda para elde eder. PKK örgütüne bağlı kuruluşlarca hazırlanan özel gecelerde toplanan paralarla finans desteği sağlar (Aykın ve Sözmen, 2008: 45).

2.2.2.4. Dış Destekler

Terör örgütleri için dış destek, önemli finansal kaynaklardan bir tanesidir. Terör örgütü dışarıdan finansal destek olmadan faaliyetlerini sürdüremez. Devletlerin terör örgütüne maddi destekte bulunacağı gibi, örgüt merkezinin inşa edilmesi, donanım desteği, eğitim kampları, sahte pasaport ve kimlik, mühimmat, silah, uluslararası alanda siyasi destek, eğitim verilmesi veya eğitim kampları için gizlenme ve ulaşım olanaklarını temin etmek, geçiş imkânlarının sağlanması yolu ile de olabilir (Yayla, 2008: 424).

Günümüzde devletler, doğrudan terör eylemlerini gerçekleştirmek yerine taşeron olarak ülke içinde faaliyet gösteren terör örgütlerini kullanmayı tercih etmektedirler. Terör örgütünün üst yönetimi ile yakın ilişki içinde olan yabancı devlet gizli ajanları, yapılacak eylemler konusunda teröristleri yönlendirmekte ve onlara gerekli imkânları da sağlamaktadırlar (Aykın ve Sözen, 2009). Türkiye’deki terör örgütlerinin yıllardan bu yana faaliyetlerini aralıksız sürdürebilmelerinin en önemli nedenlerinin başında da yandaş devlet yardımları gelmektedir (Alkan, 2004).

2.3. Terörün Sosyo Ekonomik Etkisi

Sosyal yapı, siyaset, din, aile, eğitim, ekonomi gibi sosyal kurumların karşılıklı ilişkilerden meydana gelen bir bütünü ifade eder. Sosyal yapıda temel öge karşılıklı bağlantılardır. Terör, korkutma, yıldırma, sindirme olaylarının bütünü sosyal yapıya yönelterek toplumu adeta tutsak haline getirmektedir. Bundan dolayı terör örgütü kural tanımadan faaliyetlerini en iyi şekilde gerçekleştirir (Kızılcıkelik ve Erjem, 1994: 506).

Terörün çözümünde psikologlar, siyaset bilimciler, iktisatçılar ve sosyologların birlik içinde çalışmaları büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle sosyologların ve tarihçilerin yol göstermeleri büyük önem taşır. Terörün azaltılması için alınacak tedbirler yalnız bir alan üzerinde yoğunlaşmamalı, tüm ülke içinde yapılmalıdır (Gökbunar, 2010: 184). Terörle mücadele etmek için uzun bir zaman gerekmektedir. Genellikle terör eylemlerinin olduğu alanlar daha çok kentlerde yer almaktadır. Kentlerde terör eylemlerinde çocuklar ve gençler kullanılmakta ve büyüyen çocukların terörist olma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ilköğretimde okuyan öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda atletizm, tenis, futbol, voleybol, basketbol gibi spor dallarına yönelmeleri için destek verilmesi gerekmektedir. Bu desteği okul yönetimleri, spor federasyonu, Gençlik ve Spor Bakanlığı bir araya gelerek çocuklara bu alanlarda yardımcı olunması gerekmektedir. Öğrencilerin kendi yeteneklerine göre spor dallarını tercih etmesine imkân verilmeli ve bu öğrencilere burs sağlanmalıdır. Her yıl ilçelerdeki okullar arasında lig hazırlanmalı, bir üst lig il bazında yapılmalı, bir üst lig olarak bölgesel bazda ve Türkiye şampiyonaları gerçekleştirmeleri ve her üst lige çıkışta öğrencilere çeşitli ödüller verilmelidir (Gökbunar, 2010: 184). Spor aktivitelerine katılan öğrenciler bu alana yönelerek, terör örgütüne ortak olmama gibi şartlar sağlayarak gençlerin terör olaylarında kullanılmalarının önüne geçilebilir.

Üniversiteye gidemeyen veya az maaş alan spor yapma kabiliyeti olan bireylerin sosyal alanda yararlı olmalarını sağlamak için bunların amatör takımda ve üçüncü ligdeki takımlarda oynamalarına destek verilmelidir. Bu takımlara, kamu kurumları, belediyeler ve

özel idareler tarafınca yardımda bulunulmalıdır. İlköğretim çocukları için halk danslarına, tiyatro topluluklarına, sanatsal etkinliğe de destek verilmelidir. Terör örgütüne daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde katılımın fazla olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu bölgelerde özellikle işsizliğin önlenmesi ve bu bölgelerde istihdam oluşturmak için serbest turizm bölgeleri gerekmektedir. Mardin gibi farklı kültürlerin miras bıraktığı, etrafında Hasan-Keyf gibi tarihsel mirasların bulunduğu Akdeniz güzelliklerini aratmayan Van, Tatvan bölgelerine serbest turizm bölgeleri inşa edilebilir. Bu alanlara inşa edilecek tesislere, ücretsiz arsa, belirli bir zaman için gelir ve kurumlar, ucuz enerji katma değer vergisi ve emlak vergisi gibi bazı teşvikler verilebilir. Kırsal alandan kentsel alana göç nedeniyle terör destekleme ve örgütlenme konularındaki yetersizlikler nedeniyle koyun ve keçi üretimi son zamanlarda hızla azalmıştır (Gökbunar, 2010: 185). 1980 yılında koyun sayısı 46 milyon iken 25 milyon düşüş göstermiştir. 1980 yılında 18 milyon 775 bin keçi sayısı 6 milyon 700 bine düşerken 2012 yılında 6,5 milyondan 3 milyona düşmektedir. Küçükbaş hayvan sayılarının azalması, o bölgede yaşayan insanların işsiz kalmasına neden olurken insanların başka işlere yönelmesine de sebebiyet vermektedir. İşsizliğin önlenmesi için koyun ve keçi yetiştiriciliğine teşvikler sağlanmalı ve koyun ve keçiden elde edilen yünlerden üretilmiş ürünlerde katma değer vergisi indirilmelidir (Gökbunar, 2010: 186).

Koruculuk sistemi hükümetin kamu güvenliğini sağlamak adına sivil vatandaşları silahlandırma yoluyla kurduğu ve günümüze kadar süregelen bir sistemdir. Türkiye'de Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da bu sistem uygulanmaktadır. Koruculuk yöntemi kaldırıldığında birçok korucu işsiz kalacaktır. Bu insanların işsiz kalmaması için en basit iş olan hayvan yetiştiriciliği tabii eğitim aldıktan sonra destekler verilmelidir. Terörle mücadelede en mühim öğelerden birisi de gelir dağılımında adaletin sağlanması ve istihdamın artırılmasıdır. Tarım kooperatiflerinin kurulması hem tarım sektöründe istihdamı artıracak hem de gelir dağılımında önemli düzenlemelere sebep olacaktır. Bu nedenle tarımda çiftçilere, tarıma elverişli oranda toprak sağlama, desteklenmelidir (Gökbunar, 2010: 187).

Büyük şehirlerde terörün kaynağı ekonomik gelirin düşük olduğu gecekondu bölgeleridir. Bu bölgeler daima göç almalarının yanında işsizlik miktarının yüksek olması ve eğitim eksikliği birçok problemi bünyesinde taşımaktadır. Bu nedenle büyük şehirlerde terörü besleyen ortamların yok edilmesi için o bölgede yaşamlarını sürdüren insanlara sosyal yardımların yanında kentin bir parçası oldukları gösterilmelidir. Semtlerde yoksul insanlara yemek dağıtılması için aşevlerinin kurulması, hastane ve polikliniklerin kurulması, düşük gelirli vatandaşlara ve yoksul bireylere yönelik meslek edindirme kurslarının açılması,

özellikle ev hanımlarının üretime katılmaları ve kazanç elde etmelerine yönelik çalışmaların olması, belediye tarafından kadınların yaptığı el örgülerin satılması, evlerinde üretim yapabilecekleri malzemeleri temin edilmelidir. Bu teşvikler teröre katılma oranını düşürebilir (Gökbunar, 2010: 189).

2.3.1. Terör, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı

Gelir eşitsizliğinin olduğu bir yerde eksiksiz bir şekilde gelir elde eden bir birey ile sosyal haklardan uzak kalmış bir birey arasında sosyal açıdan bir uçurum mevcuttur (Whelan, Layte ve Maitre, 2003: 1). Sosyal ortamda gelir yetersizliği olan bir bireyin olması terör ve terörizmin ortaya çıkması için uygun bir ortam sağlar (Kruger ve Meierrieks, 2009: 8). Yoksulluk, terörizmi arttırmaktadır. Daha çok gelişmemiş hükümetlerin terörün ortaya çıkışına ortam hazırladığı görülmektedir. Kuzey İrlanda insanları arasında yapılan bir ankette terör örgütünün daha çok olduğu ortam yoksul, eğitimsiz, işsiz olan kişiler arasında dayanıklı bağlar kurdukları ortaya çıkmıştır (Burgoon, 2006: 177). 116 ülkede yapılan çalışmalarda gelir eşitsizliğinin olduğu ülke topraklarında terör örgütünün oluşması ihtimalini artırdığı belirlenmiştir. Refahı artırmaya yönelik yapılan çalışmalar, terörizm düşme eğilimi, göstermektedir. Çünkü bazı refah tedbirleri, iktisadi güvensizliği, siyasi aşırılığı, yoksulluğu düşürme ve gelir eşitsizliğini ortadan kaldırır (Burgoon, 2006: 197). İnsanların hayatlarından memnuniyet seviyelerini 0 ile 10 arasında numaralanmış memnuniyet seviyelerinin en üst derecesi olan 10 puan verilmiştir. 1990 yıllarında yapılan bir ankette Danimarka'da fertlerin hayatlarından memnuniyet seviyesi 8.16 iken İsveç'te 8.02, Norveç'te 7.66 seviyelerindedir. Refah seviyesi yüksek ülkelerde sosyal harcamalarından ötürü yüksek seviyede mutluluğun, huzurun olması o ülkede daha düşük bir kırılmalığa neden olmakta ve terör eylemleri neredeyse hiç yaşanmamaktadır (Frey ve Stutzer, 2005: 221). Yoksulluk, gelir eşitsizliğini ve sosyal güvensizliği azaltarak bunun sonucunda terör örgütlerini yıldırır, siyasi menfaat için suç işlemek ve terör örgütüne hoşgörü azalır. Genellikle sağlık harcamalarının ve eğitimin yoksulluk oranı üzerinde azaltan tesirleri mevcuttur (Burgoon, 2006: 176).

2.3.2. Terör ve Göç

Göç kavramı, insanların istekli veya zorunlu nedenlerden dolayı coğrafi alanlar üstünde yer değiştirmesidir. Çok eskilere dayanan göç, ekonomik, siyasi ve toplumsal sebeplerle fertlerin veya toplulukların bir bölgeden farklı bir bölgeye, bir kentten farklı bir kente, bir ülkeden farklı bir ülkeye gitme hareketidir. Göç, dinamik bir süreçtir ve bu nedenle bireylerin daha iyi bir gelecek için yaşam kalitesinin yüksek olduğu, coğrafi koşulların iyi

olduğu bölgeler tercih edilir. Göç bazen isteğe bağlı olarak gerçekleşirken bazen de mecburi sebeplerden (savaş, doğal afet, toplumsal baskılar vb.) meydana gelmektedir. Göç, kentsel yaşam alanlarında nüfus yoğunluğuyla beraber çarpık kentleşmeye, göç edilen bölgelerde sağlık kurumu ve eğitim yetersizliğine neden olmaktadır (Şen, 2015: 46).

Doğu Anadolu'da gerçekleşen sosyal olayların temelinde bölgenin içinde yer aldığı coğrafi ve sosyo-ekonomik problemlerin dışında terör olaylarının sebep olduğu tahribat ve kaygılar önemli yer tutar. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, terör olayları sebebiyle özellikle kırsal alanları toplu olarak bırakmak zorunda kalmışlardır. Genellikle bu göç, hızlı ve ani bir şekilde gerçekleşirken terk edilen sadece yerleşim yerleri olmamış bunun yanında geçim kaynaklarından vazgeçilmiştir (Sevim, 2010: 20). Göçe maruz kalan insanların büyük bir kısmı kırsal alanda yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Kırsalda yaşayan insanın geçim kaynağı, tarım ve hayvancılıktır. Terör sebebiyle göçe maruz kalan insanlar işlerini, topraklarını terk etmiş ve ülke ekonomisinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle terk edilen meralar ve tarımsal topraklar, belli bir süre işlenmemiş olması nedeniyle tarım ve hayvancılık bitme noktasına gelmiştir. Terör nedeniyle göç eden insanlar gittikleri yerlerde iş kapasitesinin yetersizliği ve mevcut olan işlerde istenilen donanımlara sahip olmayışları, göçmenlerin yoksulluk ve gelir yetersizliğine neden olacaktır (Sevim, 2003: 27).

Terör nedeniyle göç ettikleri yerlerde uyum sağlayamamaları sonucunda sosyolojik ve psikolojik sorunlarla karşılaşınca geri dönmek isteyecek ve bu zorunlu kaldığı sebeplerden dolayı bunu gerçekleştiremeyecek ötekileşmiş, arada kalmış ve yabancılaşmış insanların artmasına neden olacaktır (Arınç, 2010: 22). 1990 yılında yapılan bir çalışmada, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin köy bölümünde yaşam sürdüren toplumun göç olaylarının nedeni olarak %33,9'u terörden dolayı, %24,4'ü devlet baskısı, %10,9'u köy korucularının baskısı, %0,4'ü ise hem terörü hem de hükümeti sebep göstermektedir. Terör ve güvenlik güçleri sebebiyle göç etmek durumunda kalan fertlerin %69,6'sını etkilemiştir. Göçün farklı sebepleri olarak %13,2 iktisadi koşullar ve %12,1 işsizlik gösterilmektedir. %1,8 kan davası, %0,1 feodal yapı ve %2,3 ise diğer sosyal yapıdan kaynaklanan nedenler olup oldukça azdır (T.C. Başkanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998: 155-156).

Tablo 2. İstatistiksel Bölgelerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı

Bölge	2017 yılı Nüfusu	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı
İstanbul	15029231	416587	422559	-5972	-0.4
Batı Karadeniz	4574182	167734	176686	-8952	-1.96
Doğu Karadeniz	2633417	105506	138995	-33489	-12.64
K. Doğu Anadolu	2188214	76423	123122	-46699	-21.12
O. Doğu Anadolu	3854869	110054	144952	-34898	-9.01
G. Doğu Anadolu	8665165	170234	202590	-32356	-3.73

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 2'e bakıldığında, İstanbul bölgesinin % 22.4 oranla göçün en yoğun olduğu bölge olarak görülmektedir. İstanbul bölgesine en çok göç veren bölgeler: Kuzey Doğu Anadolu'dan, Orta Doğu Anadolu'dan, Batı ve Doğu Karadeniz'den, Güney Doğu Anadolu'dan olduğu görülmektedir.

2.3.3. Terörün Makro Ekonomik Etkileri

Türkiye ekonomisi gelişmekte olan bir ekonomidir. Ekonomik birimlerin davranışlarını ve geleceğe yönelik beklentilerini etkileyen terör, makroekonomik temel dinamiklerde büyük değişikliklere sebep olmaktadır. Ülkenin makroekonomik verilerinde meydana gelen bir değişiklik terör eylemlerinin oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Terör eylemlerinin makroekonomiye negatif yönden etkilerinin başında devlet harcamalarını artırıcı etkisi bulunmaktadır. Terör örgütünün ülkelerde devamlı bir şekilde faaliyet içinde olması, hükümetlerin terörle mücadeleye gerçek anlamda kaynaklar ayrılmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple ülkede bütçe açığı oluşmakta ve devlet borçlanmaya gitmektedir. Borçların artmasıyla beraber faizler yükselmekte faizlerin yükselmesiyle yatırımlar negatif yönden etkilenmektedir. Bunun yanında terör faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Barışın ve savaşın iktisadi neticelerini anlamaya çalışmak ekonomistler arasında bir alışkanlık haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Robbins (1942), Pigon (1940), Keynes(1919), Meade (1940) gibi ekonomistler ekonomi, savaş ve

barış arasındaki etkileşimin ne yönlü olduğunu incelemiştir. Savaşlar ve çatışmaların ekonomik literatürdeki yeri terör ile rastlaştığında terörün ekonomik neticeleri daha az ilgi görmektedir. 11 Eylül terör olayından sonra ilgilerini terör ve terörizmin iktisadi sonuçlarını kavramak için çalışmışlardır (Çetinkaya, 2010: 19). Terör eylemlerinden sonra insani ve fiziksel sermayede azalma eğilimi görülmektedir. Terör olaylarından sonra oluşan belirsizlik, güvenlik önlemleri ve savunma harcamalarında büyük bir etki olduğu görülmektedir. Bu etki, ülkeye güvensizlikle beraber o ülkeye gelecek turist kabilelerini negatif yönden etkilemekte ve turizm sektörü ile birçok sektör, terör olaylarından dolayı büyük bir zarara uğramaktadır (Enders, 1992: 21).

Terör olayları insanlar üzerinde üzüntü, acı, maddi ve manevi yönde kayıplara neden olmakta ve ne kadar zaman geçmiş olsa da kalıcı hasarlara neden olmaktadır. Terör eylemlerinden sonra oluşan belirsizlik, tüketim, yatırım ve tasarruf harcamalarında büyük etki yaratmaktadır. Devlet, yatırımlara harcama yapması gereken yerde, bütçeyi terörizmin mücadelesine harcamak zorunda kalacaktır. Söz konusu askeri harcamalar arttığı için devlet ekonomik yönden kayıplara uğrayacaktır. Terör örgütü eylemlerinde özellikle ülkenin beşeri ve fiziki sermaye stokunu hedef alarak, bununla beraber yabancı kaynakları engelleyerek ülkeye sıcak para akışının önüne geçmiş olurlar. Belirsizliğin büyümesiyle beraber ülkenin kaynak dağılımı bozulur, güvenlik önlemleri için yapılan harcamalar artar ve kaynaklar daha verimli olan yerlerin dışına kayarak, terör örgütü ülkeler üzerindeki hedeflerine ulaşmaya çalışmış olur (Frey, 2007: 1-24).

Terör örgütü sadece insanlara zarar vermez, demokratik kuruluşları tehdit etmekte ve bununla beraber ekonomiyi ve bölgeyi istikrarsızlaştırmaktadır (Tilly, 2004: 5). Devletlerin savunma giderinin çoğalmasının yanında yoksul fertlerin terör örgütlerine katılmasını engelleyeceği için devletlerin, o bölgeye yapacağı yatırım, sağlık ve eğitim gibi başka giderlerinin de artmasının önemli olduğu belirtilmektedir (Azam ve Mesnard, 2003: 455-475). Bazı sanayileşmiş hükümetler için refah ve terörizm, aynı zamanda alışlagelen bir durum olsa da özellikle güçlü geliri olan ve demokratik hükümetlerde iktisadi daralma sonrasında terör etkinliklerinin arttığı bilinmektedir (Blomberg, 2004: 463-478). Uygarlığın ve kalkınmanın en önemli ögesi olan şehirler (İstanbul, Ankara, İzmir) milli kalkınmamızda çok önemli bir role sahiptir. Ölçek ekonomilerinden faydalanması anlamında devletin malları ve hizmetleri kentlerde büyük öneme sahiptir. Bu sebepten dolayı kentler terör ve terör örgütü için çok önemli bir hedef konumundadır (Beall, 2006: 105-120). Terörün ekonomik etkilerinden bir tanesi, terör sebebiyle kullanılmaz duruma gelen yol ve köprülerin, iktisadi

anlamda maliyetlerinin çok fazla olduğu bilinmektedir. Ekonomi, statik bir olgu değildir. Bu sebeple ekonomik yasalar, iklimler, toplumun sosyo-politik, ülkenin konumları, kaynakları, kültürel ve tarihsel yapıları ile ilişki içindedirler. Türkiye ekonomisi genç bir ekonomi olup çok hızlı bir değişim içindedir. Bu değişim iktisadi anlamda değil: Politik, sosyolojik, psikolojik, kültürel alanda da devam etmektedir (Gürtan, 1984: 27). Terörizm, makroekonomik konuda da maliyete yol açmaktadır: İş ve sermaye gücünün maliyetini arttırdığı, kamu ve özel sektördeki güvenlik harcamalarının, verimli yatırımları dışladığı, araştırma geliştirme (AR-GE) yatırımlarını savunma ve güvenlikle alakalı alanlara yönlendirdiği iddia edilmektedir (Lenain, 2002: 334).

2.3.3.1. Terörün Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi

Ülkelerin temel ekonomi politikası hedefleri arasında ekonomik büyüme ve kalkınma bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkede belirli dönemde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışı ifade eder. Ekonomik büyümede hâsıladaki artışın sürekli olması gerekmektedir. Hâsılada bir artış olmaz ise ekonomik durgunluk ya da gerileme söz konusu olacaktır (Turan, 2008: 11).

Ekonomik kalkınma, gelir, tasarruf ve yatırım bakımından tüm sosyal sistemin yukarı doğru hareket etmesi ve aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik yapısının aşamalı olarak değişmesi anlamına gelir. Gelişim, beşeri sermaye endekslerinin büyümesi, eşitsizlik rakamlarında bir azalma ve genel nüfusun yaşam kalitesini iyileştiren yapısal değişikliklerdir (Özel, 2000: 12).

Terörün, ülkeye yönelik yapılan bir suç olması nedeniyle başlıca amaçlarından bir tanesi, ülkenin ekonomik büyümesini yavaşlatmaktadır. Hükümetin başarısı iktisadi başarıyla ölçüldüğü için terör örgütünün ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğinden dolayı devletleri zor durumda bırakmaktadır. Terör, büyüme üzerinde negatif bir etki yaratmakta ve bu daha çok gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Bu etkiden dolayı iktisadi faaliyetlerin yatırım harcamalarından kamu harcamalarına doğru yöneldiği ortaya konulmuştur. Terörün ekonomik büyüme ile arasındaki ilişki 2004 tarihinde Blomberg, Hess ve Orphanides tarafından incelenmiştir. 1968-2000 tarihleri arasında terörün 177 ülke ekonomisine etkisi araştırılmıştır. Yapılan bu incelemede terörün ekonomik büyümeye negatif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bir devlet her yıl terörle karşı karşıya gelmiş ise ekonomik büyümenin %1,587 oranında düştüğü görülmektedir (Blomberg, Hess ve

Orphanides, 2004: 474). Terör, yabancı sermaye yatırımları ve menkul kıymet piyasalarını negatif bir biçimde etkilerken ülkenin ekonomik büyümesini de düşürmektedir.

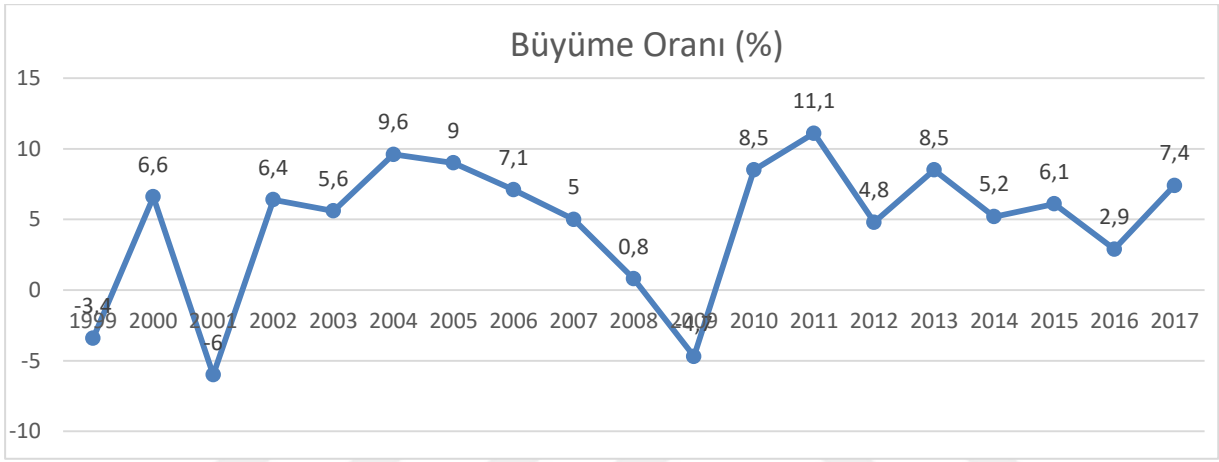
Başka bir çalışma 2004 yılında Taraves tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada terörün vermiş olduğu maliyetin kişi başı GSYH' nin etkisine bakılmıştır. Veri aralığı olarak 1987-2001 tarihleri arası kullanılmıştır. Bu incelemede terörün ekonomik büyüme üzerinde az fakat negatif etkisi olduğu belirlenmiştir. İncelemeye göre terörün kişi başı GSYİH üzerinde %0,38 seviyelerinde olumsuz yönde etkisi olduğu görülmektedir (Taraves, 2004: 1065). Terör örgütü, tüketim ve tasarruf üzerindeki olumsuz etki ile ülke ekonomisinde büyük bir öneme sahiptir. Tasarruf ve tüketimde olan bu etki yatırım düzeyini etkilemekle beraber ekonomik büyümeyi de etkilemektedir.

Terörizm, bir korku iklimi oluşturmakta, toplumun refahını ve kalkınmasını ve bundan dolayı politika ve programları negatif yönde etkilemektedir (Frey ve Luechhinger, 2007: 1-24). Terörle mücadelede gerçek savaşı vermek belki de konunun en önemli noktasıdır. Gerçek savaş insanlarla mücadele etmek değil, ancak insanları buna iten nedenlerle bilhassa yoksullukla mücadele etmektir. Baskı gören ve yoksulluk sınırında olan toplumun en temel kaynağı olan ihtiyaçların karşılanamaması, terör örgütünün çıkma olasılığının fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla fazla işsizlik oranları ve düşük ekonomik faaliyetleri olan bölgelerde terör örgütü çok fazla çaba göstermeden taraftar bulmada zorluk çekmeyecektir. Eğitim imkânlarının sağlanması, insanların yeni yeteneklere sahip olması ile birlikte kültürlerin daha çok demokrasi, yeni ekonomik olanaklar, büyüme ve kalkınma için fırsatlar ortaya koymasını sağlayacaktır. Yoksulluğun noksanlığıyla beraber hukuk üstünlüğü hâkim olacak ve güvenilir bir ortam oluşacaktır.

- Ekonomik kalkınma ile bağlantısı olan iktisadi özgürlüklerin en güçsüz olduğu ülkelerde terörün ve teröristin daha çok olduğu bilinmektedir (Ackoff ve Strümpfer, 2003: 287). Terörizm ile savaşmak için uluslararası yardımlar yöntemiyle gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve kalkınmayı elde etmek için beş esas öngörülmektedir (Ackoff ve Strümpfer, 2003: 287):
- Gelişmiş ülke az kalkınmış olan ülkeye mali açıdan yardımda bulunmalıdır.
- Sağlanan kaynaklar yalnızca kalkınma nedeniyle kullanılmalıdır.
- Bu kaynakların ne şekilde kullanılacağı konusunda hüküm ve bu hükümlerden doğrudan etkilenen fertler tarafından demokratik bir yöntemle alınmalıdır.
- Yolsuzluğa kesinlikle izin verilmemelidir.

- Kalkınma çabaları, yardım eden ülkelerin ya da yardım alan ülkelerin tasdik ettiği bağımsız bir grup tarafından değerlendirmelidir.

Terörün göstereceği başka bir etki, tüketicinin güvenini kaybetmesidir. 11 Eylül eyleminden sonra turizm, havayolları ve eğlence sektöründe kendini belli etmiştir. Terör sebebiyle etkilenen tüketiciler güven konusunda kalıcı bir düşüş yaşar. 11 Eylül olayından sonra tüketici güveninde 2001 yılında %15 oranında bir düşüş görülmüştür. 2002 yılının sonlarına gidecek olursak tüketici güveninin giderek artış gösterdiği bildirilmiştir (Penm ve Buetre, 2004: 4).

Şekil 1. Türkiye’de Gerçekleşen Büyüme Oranları (%) (1999-2017)

Kaynak: TÜİK

Şekil 1’de Türkiye’nin 1999-2017 yılları arasında meydana gelen büyüme oranları gösterilmektedir. Büyüme oranları grafik üzerinde incelendiğinde, istikrarsız bir dalgalanma olduğu ve konjonktürel şokların önemli kırılmalara yol açtığı söylenebilir. Özellikle 2008 krizi sonrası yaşanan dip dalgadan hemen sonra %11.1’lere kadar artan büyüme oranları, son yıllarda yaşanan siyasi gerilimler ile %5’lerin de altına gerilemiştir.

Yıllar arasındaki terör eylemlerinin de gerçekleştiği, net bir şekilde gözlemlenmektedir. Terör eylemlerinin fazla olduğu 1999 yılında büyüme oranının -3,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Grafiğin genel seyrine bakıldığında dalgalı ve dip yapan bir trend izlediği görülmektedir. 2016 ve 2017 tarihlerini karşılaştıracak olursak, 2016 yılında bir evvelki tarihe göre önemli artış gösteren terör olayları ile iktisadi büyümenin %4 seviyesinde gerileme gösterdiği, 2017’de ise bir evvelki tarihe göre azalan olaylarla birlikte büyümenin kaybettiği %4’lük oranı tekrardan kazandığı görülmektedir.

2.3.3.2. Terörün Kamu Maliyesine Etkisi

Savunma hizmetleri, hükümetin halkına doğrudan ya da dolaylı yollardan sunması gereken en esas görevlerden biridir. Kamu harcamalarının bu hizmetler için ayrıldığı kısma savunma harcamaları denilmektedir. Savunma ve güvenlik geniş anlamda iç ve dış tehditlerin ve sosyo politik istikrarsızlığın ortadan kaldırılması, rejimin sürdürülmesi, hükümetin politik meşruiyetinin sağlanmasını içermektedir (Giray, 2004: 183). Özellikle terörle mücadele eden hükümetler, kamu harcamalarının mühim bir bölümünün savunma harcamalarına aktarılması zorunluluğu ile karşı karşıya olduklarından bu harcamaları ülkenin gelişmesi yönünde kullanamamaktadırlar. Terör eylemleri iktisadi anlamda düşük büyümeye sebep olurken bunun yanında enflasyonun yükselmesine de neden olmaktadır. Yoksul ve zengin ülkeler terör eylemlerini engellemek için çok miktarda kaynak tüketmek zorunda kalmaktadır. Askeri harcamaların artması sonucunda makroekonomik istikrarı etkileyerek sağlığa ve eğitime düşük oranda kaynak ayrılmasına sebep olmaktadır. Terörizmin başka bir etkisi, ekonomik faaliyetleri kesintiye maruz bırakarak, vergi tabanını düşürerek vergi gelirini azaltıcı tesirler söz konusudur (Das ve Lahiri, 2006: 21).

Terörizmin kamu maliyesine etkileri, askeri harcamaların artışı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple kamu harcamalarında artış yaşanmaktadır. Öteki kamu harcama kalemlerine bırakılan hisselerin askeri harcamalarından gitmesi söz konusu olduğundan diğer kamu harcamalarının kaynaklarında düşüş yaşanmaktadır. Vergileme ile terörizm, 11 Eylül eyleminden sonra ortaya çıkmıştır. Terör eylemleri iktisadi faaliyetlere zarar vererek, vergi matrahını yıpratarak, vergi yönetimini etkinliğini düşürerek, kamu harcamalarının yapısını değiştirerek ülkenin mali yapısını etkilemektedir. Vergi geliri, ülkenin ekonomisinin sağlıklı olup olmadığına göre değişmektedir. İtimatsız bir ortamda ekonomi, düşüş dönemine girer ve vergi etkinliğini azaltmada rol oynar (Gupta, 2004: 406). Terörizmin, başka kamu kaynaklarının askeri harcamalara gitmesi yoluyla olumsuz etkisi vardır (Ağır ve Kar, 2010: 13-32). Terör eylemlerinde ortaya çıkan artışların iktisadi büyüme üstünde negatif etkide bulunduğunu ve iktisadi faaliyetlerin yatırım harcamalarından kamu harcamalarına doğru gittiği bilinmektedir (Blomberg, 2003: 1007-1032). Terör saldırıları sebebiyle bina ve altyapıların tahrip edilmesi ve insanların ölümü gibi doğrudan maliyetleri kapsamaktadır. Savunma hizmetleri, hükümetin halkına doğrudan veya dolaylı yoldan vermesi gereken en önemli görevlerden biridir. Terörle savaşan ülkeler, kamu harcamalarının büyük bölümünü savunma harcamalarına aktarması zorunluluğu ile karşı karşıya olduklarından bu harcamalar devletin gelişmemesi yönünde sonuçlar doğurmaktadır. Vatandaşların terör örgütü

korkusundan dolayı bazı önlemler alınmış ve bu önlemlerin oluşturduğu maliyetler: Havaalanı güvenliğinden geçmek için vatandaşların bekleme maliyeti, kargo güvenlik maliyeti, terör yüzünden yaşanan aksamlar gibi maliyetlerdir (Krugman, 2004: 1-2).

Tablo 3.Türkiye'nin Toplam Savunma Harcamaları (milyar \$)

Yıllar	Savunma Har.	Yıllar	Savunma Har.	Yıllar	Savunma Har.
2000	17404	2006	14203	2012	14939
2001	15955	2007	13656	2013	15310
2002	16976	2008	13809	2014	15397
2003	15321	2009	14777	2015	15881
2004	13982	2010	14478	2016	14974
2005	13237	2011	14619	2017	

Kaynak: OECD, 2018

Tablo 3'te görüldüğü üzere 2000-2016 yılları itibariyle Türkiye'nin savunma harcamaları ve o dönemde gerçekleşen terör eylemlerinin karşılaştırılması gösterilmektedir. Savunma harcamalarının sürekli arttığı ancak özellikle terörün arttığı tarihlerde savunma harcamaları oranında arttığı söylenebilir. Savunma harcamalarının bütçedeki yerine bakıldığında ortalama 15 milyar \$ civarında olduğu fakat 2000 yılında bu rakamın 17,4 milyar \$'a yükseldiği görülmektedir. O tarihten sonra ise terörle mücadelede gösterilen başarıdan dolayı bu rakamların 14 milyar \$'a kadar düştüğü görülmektedir.

2.3.3.3. Terörün Beşeri Sermaye Etkisi

Beşeri sermaye, iktisadi faaliyetlerle ilişkili olarak fertlerde oluşan bilgi, beceri ve diğer nitelikleri, kısaca insanın üretken olarak ortaya koyabileceği bütün nitelikleri barındırmaktadır. Gelişmiş ülkelerin refah seviyesinin yüksek olması fiziki sermaye ve alt yapının yanında nitelikli insan iş gücünün rolü büyüktür. Nitekim günümüzde ulusların gelişmişlik düzeyi, yalnızca fiziki sermaye olanakları ile değil, aynı zamanda beşeri sermaye gücüyle de ölçülmektedir. Beşeri sermayenin ülkelerin büyümesini etkileyen önemli etken olduğu düşüncesi, içsel büyüme teorisinin en önemli hipotezleri arasındadır. Beşeri sermaye ve ihracat, ekonomik büyümenin, zenginliğin anahtarı olarak görülmektedir (Daşdemir, 2008: 60). Terör örgütünün ise fiziki sermayenin yanında, beşeri ve sosyal sermayeyi de olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Beşeri sermayenin en temel birikim süreci olan eğitimin, terörün yoğun olduğu bölgelerde sekteye uğradığı, güçlüklerle yapıldığı ve kalitesinin de çok düşük olması sonucu beşeri sermaye birikimine balta vurduğu açıktır. Her toplumda iktisadi kalkınmanın en önemli koşullardan biri olan bireyler arasında güven kurumudur. Medeniyetin

ve sosyal münasebetin temelinde olan güven kurumu, fertlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemektedir. Güven eksikliğinin olmadığı ve sivil işbirliğinin fazla olduğu bir ülkede devlet kurumlarının daha iyi işlediği bilinmektedir. Güven kurumu ekonomik faaliyetleri doğrudan etkilemekle beraber politik kanalları etkilemesiyle ekonomik performansı da etkilemektedir. Güven kurumu ve sosyal sermaye kurumu gelişmekte olan ülkelerde daha çok önem taşımaktadır. Ekonomik faaliyeti geliştirecek olan bireyler arasındaki güven kurumu daha önemli hale gelmektedir. Türkiye, terör nedeniyle hiç gündemden düşmediği çok derin siyasal, sosyal ve ekonomik etkileri olduğu bir ülkedir. Hemen hemen her gün haberlerde konu başlığı olan terör olayları nedeniyle toplumun bunalıma girmesi önemli bir konudur. Terörün en büyük darbesini ülkemizde beşeri ve sosyal sermayeye vurduğu iyi görülebilmektedir (Gökbunar, 2010: 135).

2.3.3.4. Terör ve Enflasyon İlişkisi

Enflasyon, fiyatların genel düzeyindeki sürekli olarak bir artış sürecinin yanında paranın değerindeki sürekli bir düşmeyi ifade eder. Enflasyon iktisadi anlamda önemli bir problem olarak meydana gelmekte ve beraberinde birçok makroekonomik göstergelyi de etkilemektedir. Yüksek enflasyon toplum ve ekonomi üzerinde negatif bir etki meydana getirmektedir. Türkiye’de 1970’li yılların sonunda enflasyonda, düzenli olarak yüksek bir eğilim meydana gelmiştir.

Terör ile enflasyon arasındaki ilişki incelendiğinde makroekonominin hem tüketim hem de harcamalar boyutu öne çıkmaktadır. Terör eylemleri sonucu devletin yapmış olduğu savunma harcamalarındaki artış ile birlikte özellikle terör bölgelerinde yaşayan insanların gelir düzeyindeki adaletsizlik, enflasyonun da terörle mücadelede etkili olabileceğini göstermektedir. Kamusal harcamaların artışı, toplam talep üzerinde etkili olarak enflasyonu tetiklemekte, bu durum ise gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır. Ayrıca, terör olaylarından kaynaklı üretim düşüşü de fiyatlar üzerinde etkili olmaktadır. Terör eylemlerinin neden olduğu enflasyonist baskıların büyüme üzerindeki etkilerini göstermek için Akıncı (2014), 30’u az gelişmiş, 45’i gelişmiş ve 77’si gelişmekte olan ve toplamda 152 ülke üzerinde 2002-2011 yılları arasında verileri kullanarak geniş kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu analizlerde, üç ülke grubunda da terör eylemlerinin enflasyonu artırarak büyüme sürecini kesintiye uğrattığı sonucuna ulaşmıştır (Akıncı, 2014: 1-24). Bu etki, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde daha güçlüdür. Yüksek enflasyon, gelir bölüşümünü bozarak yoksulları terör eylemlerine karşı savunmasız hale düşürmektedir.

2.3.3.5. Terör İşsizlik İlişkisi

İşsizlik, çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere işsiz denilmektedir (Aktürk, 1999: 190). Özellikle gelişmemiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden bir tanesi işsizliktir. Terör sebebiyle bölgelere yeterli yatırımların yapılmaması sonucunda meydana gelen işsizlik belli bir süre sonra terörü besleyen en önemli kaynaklar arasına girmektedir. Terör örgütü bu olayları avantaja çevirerek kendi yöntemleriyle örgütlerine eleman kazandırmaktadır. Bu tür küskün ve gözü bir şeyi görmeyen, kaybedecek bir şeyi olmayan bireyler, terör eylemlerinde figüran olarak kullanılabilir (Alkan, 2000: 34).

Terör faaliyetleri başta Güneydoğu Anadolu'da olmak üzere birçok bölgede büyük bir göçe neden olmakta, bu durum bir yandan kaynakların atıl kalmasına sebebiyet verirken bir yandan da büyük şehirlere göç eden nüfus yetersiz altyapı üzerindeki yükü daha da artırmaktadır. Yeni problemlerle birlikte işsiz ordusu meydana getirerek ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmuştur (Mutlu, 2002: 474). Türkiye'nin doğal kaynaklarından olan otlaklar ve meralar, terör eylemleri sebebiyle verimli kullanılmamaktadır. Büyük bir kaynağa sahip olan meraların, denetim ve yüksek seviyede kullanıma açılması hem o bölgede yaşayan toplumun işsiz kalmasını engelleyecek hem de hayvancılığın gelişmesine ve iktisadi anlamda güçlenmesine olanak sağlayacaktır. Terör eylemlerinden dolayı tarım ve hayvancılığın negatif etkilenmesi neticesinde zarar gören bitkisel ve hayvansal ürünlerin fiyatlarına da etki ettiğinden dolayı üretici kitlesi ile tüketici kitlesi etkilenmektedir. Diğer yandan işlerini kaybeden bireylerin yeni iş olanaklarını araması ve bu yüzden yaşanan göç, işsizliğin artmasına neden olurken birçok sorunları da beraberinde getirmektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinin iktisadi kalkınması 1980'den sonra terör faaliyetlerinden dolayı birçok yönden etkilenmiştir. Terör nedeniyle ekonomik durumu sarsılan ve terörden etkilenmiş birçok ebeveyn çocuklarını terörden uzak tutmak için bölgeden göç etmiştir (Akan ve Arslan, 2008: 69). Bunun sonucunda, kırdan kente yapılan göçlerde sanayi ve ticaret üzerinde istihdam düşüklüğü yaşanmakta ve çalışan kesimde yüksek oranda tarım işçisi olması işsizliğe ve gizli işsizliğe sebebiyet vermektedir (Sevim, 2010: 20).

2.4. Terörün Piyasalara Etkisi

Piyasaları negatif yönde etkileyen önemli unsur arasında belirsizlik yer almaktadır. Terör eylemleri belirsizliği tetikleyen faktörler arasındadır. Terör örgütü ekonomik sonuçları üzerine yapılan araştırmaların birçoğu, insan hayatı, mal varlıkları gibi kayıplarla bağlantılı

değildir. Bunun dışında, yapılan çalışmalar terör nedeniyle karşılaşılan, değişim gösteren piyasa şartlarının etkisi ve devam eden riskin sebep olduğu istikrarsızlıklar, belirsizlikler, artan işlem maliyetleri ve netice olarak alınan güvenlik önlemleri üzerine odaklanır (Gasebner, 2006: 5).

Terör faaliyetleri, dünya ekonomileri üzerinde yapılan çalışmalarda ekonomik yönden terörizmi dört ana unsur üzerinde etkilediği incelenmektedir (Abadiea ve Gardeazabalb, 2008: 1):

- İnsani ve fiziksel sermayenin terör faaliyetleri sebebiyle azalmasıdır.
- Terör eylemleri nedeniyle ortamda oluşan korku ve bundan dolayı yüksek düzeyde belirsizliğe sebebiyet vermesidir.
- Terör eylemlerinin artışı terör nedeniyle alınan tedbirden dolayı gerekli olan güvenlik harcamalarının artması olayıdır.
- Terörün ticaret gibi belli başlı sektörleri etkilemesidir

Terör, modern yaşamın birbirine çok duyarlı bağlarla bağlı olduğu dengeyi bozarak iktisadi performansı olumsuz etkilemektedir. Ekonominin hedef alınmasının nedeni ise iktisadi gelişmelerin, hükümetlerin başarısı olmasıdır. Ekonominin problemsiz işlemesi bile hükümetlerin etkinliğini sürdürmesine yeterli kalmaktadır. Hükümet yöneticileri, meşruiyetlerini yalnız bu şekilde de sürdürebilir (Açıklan, 2010:1).

2.4.1. Terörün Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası ticaretin GSYİH oranı her geçen yıl artmaktadır. Terör örgütünün fazla olduğu ülkelerde terör faaliyetleri ile ticaret hacmi arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Terör faaliyetleri çoğaldıkça dış ticaret hacminde daralmalar olur. Bundan dolayı örgüt birçok ek maliyet getirmektedir. Terör nedeniyle güven ortamı ve belirsizlik ortamı sebebiyle ticaret yapmanın maliyeti artacaktır. Artan güvenlik önlemleri nedeniyle işlem maliyetleri artmakta, ticareti konu alan malların zarar görme riski bulunmaktadır (Frey ve Luechinger, 2007: 15). Bu zamana kadar yapılan araştırmalarda teröre maruz kalan ülkelerin birbirleriyle az ticarete girdikleri belirlenmiştir. Terör faaliyetlerinde iki kat artış, dış ticaret sektöründe %4'lük bir azalmaya sebebiyet vermektedir (Nitsch ve Schumacher, 2004: 423). Dış ticarete en önemli unsur, bir ülkede güven ortamının olmasıdır. Güven ortamının olmadığı bir ülkede ticaret yapmanın maliyeti de artmaktadır. Güvensizlik ortamı hem uluslararası firmaların, ülkenin pazarlarına olan ilgisini azaltmakta hem de dış ticaret kaybına sebebiyet vermektedir. Terör örgütü özellikle bir ülkenin ticaretini hedef alabilmektedir.

Dolayısıyla ticareti yapılan mallara zarar vermekle beraber uluslararası firmaların bu ülke ile olan ilişkilerini negatif yönde etkileyebilmektedir. Bir ülkede riskin olması, güvenlik durumunun olmaması işlem maliyetini artırmakta ve uluslararası hacmini aşağı çekmektedir (Gökbunar, 2010: 97).

Tablo 4. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (Bin \$)

Yıllar	Dış Tic. Hacmi	Yıllar	Dış Tic. Hacmi	Yıllar	Dış Tic. Hacmi
2000	82277727	2006	225110850	2012	389006877
2001	72733299	2007	277334464	2013	403463887
2002	87612886	2008	330990770	2014	389787275
2003	116592528	2009	243071034	2015	351073230
2004	160706919	2010	299427551	2016	341147819
2005	190250559	2011	375748545	2017	390804995

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Özellikle terör olaylarının arttığı yıllara bakıldığında dış ticaret hacminde azalmaların 2009 yılında küresel kriz ile birlikte 330 milyar dolardan 243 milyar dolara, 2015 yılında ise 389 milyar dolardan 351 milyar dolara düştüğü ve bu sürecin 2016 yılında da konjontürel etkiler ile birlikte devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle genel olarak ülkedeki terör faaliyetleri ile dış ticaret hacmi arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Gerek kamu kaynakları gerekse özel girişimcilerin, terörün yoğun olduğu ülkelerde üretim yapmayacağı bu nedenle de ihracat sürecinin sekteye uğrayacağı bilinmektedir. Zaman zaman terörden kaynaklı gerçekleştirilen olağanüstü hal kararları dahi yerli ve yabancı sermaye üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Üretim ve dış pazarlamada, terörden kaynaklı bu sorunlardan dolayı dış ticaret hacmi, istenilen seviyede olamamaktadır.

2.4.2. Terörün Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerinde Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir firmayı satın alma veya yeni bir firma için ilk sermayeyi temin etme veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla bir ülkede bulunan firmalar tarafından başka bir ülkede bulunan firmalara yapılan yatırımdır. Doğrudan yabancı yatırımlar, işletmecilik bilgisi ve know how'ı da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü ülkeye sokmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların temel etkisi, ev sahibi ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır (Görgün, 2004: 4). Gelişmekte olan bir ülkenin temel sorunlarından bir tanesi, yüksek tüketim eğiliminin bir yansıması olarak sermaye birikimini

artırmak ya da yatırımları finanse etmek için doğrudan yatırımları ülkeye koyabilmektir. Orta gelire sahip ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan beklentisi sermaye yetersizliği problemine çözüm bulmanın ötesindedir. Doğrudan yabancı yatırımın, ülkede artması durumunda ihracat ve üretimin olması neticesinde yeni iş alanlarının ve işletmelerin açılmasına olanak sağladığından dolayı gelir ve istihdamın artması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırım yerli firmaya sahip olurken, bir yandan da ihracatı artırarak ülkeye döviz girişi sağlamakta ve ülkenin ödemeler bilançosu hesabına katkı sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların neticesi olarak ülkeyi yenilik ve teknoloji açısından da olumlu yönden etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların orta geliri olan ülkelerde iktisadi büyümeyi destekleyen yabancı sermaye ve teknoloji kaynağı olarak bilinmesi, terör eylemleri sebebiyle doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişlerinin azalması büyüme ve kalkınmayı negatif yönden etkilediği görülmektedir. Terör eylemlerinin olduğu bir bölgede firma devamlı olarak çalışanlarının güvenliğini sağlamak durumunda kalır ve sigorta maliyetini ödemek zorunda olur. Terör faaliyetlerinden dolayı zarar gören altyapı sistemleri işletme faaliyetlerinin aksamasına neden olmakta ve kâr oranları azalmaktadır. Belirsizlik ve istikrarsızlık seviyesini artıran terör, yabancı yatırımlar ile birlikte ivme kazanması tahmin edilen istihdam olanaklarını da azaltmakta ve yatırım hacmini daraltmaktadır. İktisadi anlamda önemli unsur sayılan doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımlarının kapasitesini azaltan terörizm, getirisinin büyük olsa dahi ekonomik faaliyetleri olan alanın azalmasına ve bundan dolayı büyüme seviyesinin düşmesine neden olmaktadır (Enders, 2006: 517-518). Terörün, doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi mekân ve zamana göre değişiklik gösterse de belirsizlik nedeniyle ortaya çıkan maliyet çoğu zaman benzer şekilde işlemekte ve buna bağlı olarak terör eylemlerinin sermaye ve yatırım kapasitesi arasında olumsuz etkileri olacaktır. 1991-2003 yıllarında Türkiye ekonomisinde terör ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda, terör eylemlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz yönden etkili olduğu tespit edilmiştir (Omay, 2001: 31). Bir ülkenin sermaye stokuna terör eylemleri doğrudan zarar vermese de nihai etki büyüktür. Terör faaliyetlerinin yoğunlaşması, belirsizlikleri artırmanın yanı sıra yatırımları da azaltmaktadır. Bir ülkenin yatırımlarının azalması, doğrudan yabancı yatırımların girişlerini de azaltma eğilimine neden olacaktır (Abadie ve Gardeazabal, 2008: 8).

Tablo 5. Türkiye’de Gerçekleşen Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)

Yıllar	Yab.Sermaye Yatırımı	Yıllar	Yab.Sermaye Yatırımı	Yıllar	Yab.Sermaye Yatırımı
2000	682	2006	16982	2012	10126
2001	3352	2007	18394	2013	9310
2002	566	2008	14713	2014	8315
2003	688	2009	6184	2015	11708
2004	1092	2010	6221	2016	6913
2005	8134	2011	14145	2017	5568

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri

Tabloya bakıldığında 2005 ve 2009 yıllarında Türkiye parlak dönemleri yaşamıştır. Ancak tabloda da görüldüğü üzere 2010 yılında yabancı sermaye yatırımları bir önceki yıllara göre kıyaslanma yapıldığında bir artış değil, yarı yarıya bir düşüş meydana gelmiştir. Yani yabancı sermaye yatırımlarının yalnızca terör eylemlerinin yarattığı belirsizlik ve güvensizlik ortamına göre şekillenmediği başka etkenlerin de yabancı sermaye girişlerini azalttığı görülmektedir. Daha sonraki yıllara bakıldığında yükseliş eğilimi görülmektedir. Özellikle 2015 yılında yabancı sermaye çok yüksek oranlara ulaşmış iken, aynı yıllarda terör faaliyetlerinin yoğunluğu sebebiyle yatırımlarda birer yıl sonra azalmalar olmuştur. 2015 yılında 11.708 milyon \$ olan yabancı sermaye yatırımları 2016 yılında 6913 milyon \$ olarak gerçekleşmiş olmasının temel sebeplerinden bir tanesi, 2015 yılında yaşanan terör faaliyetlerinin yarattığı belirsizlik ve güvensizlik ortamının olabileceği düşünülmektedir.

2.4.3 Terörün Turizm Üzerinde Etkisi

Terörün mikroekonomik etkileri ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında turizm sektörü, konuların başında gelmektedir. Turizm, ekonomik getiri sebebiyle turizm sektörüne sahip olan ülkeler için rekabete dayalı bir sektör konumuna gelmiştir. Turizm istihdam artırıcı, dış ödemeler bilançosu, ulusal gelire katkısı, milli gelir ve turizmden başka sektörlerle de etkisinden dolayı büyük bir öneme sahiptir. Bir ülkede özellikle gelişmekte olan bir ülkede çarpan etkisi yarattığı için turizm sektörü çok büyük bir önem taşımaktadır. Turizm ülkede büyük bir öneme sahip olduğundan ülkede olay yaratarak, ekonomik, sosyal ve politik bunalımı amaçlayan terör örgütü, turizm sektörüne yönelik girişimlerinin çoğalmasına sebep olmaktadır. Turizm ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, uluslararası turizmin sebep olduğu döviz hareketlerinin, turist gönderen devletlerin döviz talebini, turist olarak giden ülkelerin de döviz arzını artırıcı bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır (Bulut, 2000: 71).

Bu anlamda turizm sektörü özellikle yüksek dış ticaret açıkları olan ve gelişmekte olan devletler olmak üzere, döviz darboğazlarıyla karşı karşıya gelen devletler için çok önemli döviz kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle bu sektörde olabilecek ani daralmalar ülkenin ekonomisinin tümünü etkilemektedir (Yeşiltaş ve Öztürk, 2008: 176). Turizm sektörünü hedef alan terör, ülkeye döviz girişimini düşürmekte ve bu sebeple ülkede, iktisadi anlamda gerilemeye neden olmaktadır (Sönmez ve Graefe, 1998: 119). Terör örgütünün başka hedefleri ise faaliyetlerini medya aracılığıyla tüm dünyaya duyurmak ve propaganda yapma istekleri olarak görülmektedir (Sönmez, 1998: 445).

Dünya genelinde yaşanan tüm olumsuz olaylar nedeniyle uluslararası turizm içinde, turist sayısı ve dolayısıyla turizm gelirleri gelişme hızını kaybetmiştir. Bu nedenden dolayı bir bölgede meydana gelen terör eylemleri 6 aydan 1 yıla kadar tekrarlanmazsa turizm sektörü kendini yenileyebilir. 11 Eylül saldırısından sonra yapılan çalışmalar bu veriyi doğrulamaktadır (Arana ve Leon, 2008: 311). Türkiye’de Güney ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde sosyo politik ve terör olayları olmasa bölgenin gelişmişlik düzeyi daha yüksek olacağı gibi turizm sektörü bu bölgelerde ekonomiye büyük katkı sağlayabilir (Tosun, 2003: 152). Yapılan birçok araştırmada turizm sektörü sürdürülebilir dengeli kalkınmada büyük bir etki göstermektedir (Richardson, 2010: 3). Turizm, gelişmekte olan ülkelerde tüm hizmet sektörlerinin oluşturduğu toplam ihracatın %40’ını oluşturmakta GSMH’yi ise %3 ile %10 oranında bir pay temsil etmektedir. Turizmin, gelişmekte olan ülkelerin iktisadi büyümeleri ve gelişmeleri için önemli katkısı olmakta ve turizm geniş kitlelerce kabul görmektedir (Samimi, 2011: 1).

2.4.4. Terörün Tarım ve Hayvancılık Üzerinde Etkisi

Tarımsal faaliyetlerin bir kısmını hayvancılık sektörü oluşturur. Hayvancılık, ülke ekonomisini büyüten, yatırım sektörüne değer katan ve aynı zamanda az maliyetle istihdam sağlayan bir sektördür. Tarım ve hayvancılık da terörden etkilenen sektörler içerisinde girmektedir. Terörle mücadele esnasında köylerin o bölgeden çıkarılması ya da tampon bölge olarak kullanılması tarım ve hayvancılığa engel olmaktadır. Terör mağdurlarının geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın etkilenmesi, bitkisel ve hayvansal üretim oranını düşürmekte ve bu durum fiyatlara yansımaktadır. Bu sebeple hem üretici hem de tüketici olumsuz etkilenmektedir. Terör örgütü tarımda verimliliği arttıran gübreyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle Türkiye’de terör örgütü olan PKK örgütünün 15-20 Kasım 2003 yılında yapılan eylemlerde yapmış oldukları mayınlama ve bombalama eylemlerinde azot oranı %28- %32 olan gübrenin kullanılması, tarımda verimliliği arttıran azot oranı yüksek gübre

kullanımının yasaklanması sonucunu doğurmuştur. Terör örgütünün tarıma verdiği diğer bir zarar ise ormanlara verilen zarardır. Genellikle yaz aylarında bir anda aynı noktada başlayan orman yangınlarının yaşanmasıdır (Öztürk ve Çelik, 2009: 98).

Terör eylemleri nedeniyle mera ve otlaklar verimli olarak kullanılmamaktadır. Mera, komisyoncular tarafından her yıl yapılan değerlendirmelerle terör sebebiyle hayvancılığa hiç açılmazken bazılarında sınırlı izinler verilmektedir. Bu durum, işsizlik, verimsizlik sorunlarına ve kaynakların boşa harcanmasına neden olmaktadır. Zenginlik kaynağımız olan meraların, kontrollü bir şekilde açılması hayvancılık sektörünün gelişmesine ve ekonomik alanda güçlenmeye olanak sağlayacaktır. Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan ve teröre maruz kalmış toplumun işsiz kalması sonucunda bu toplum yaşadığı bölgeyi terk etmek zorunda kalacaktır. Türkiye’de geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılığın en çok olduğu bölge, Doğu Anadolu Bölgesi’dir. Bu bölgede tarım ve hayvancılık sektörü, gelir kaynağının bu sektörde olması, bu bölümden istihdam sağlanmasından dolayı ihracatın ekonomik anlamda büyük bir katkıya sahip olduğu görülmüştür. Buna karşılık olarak Doğu Anadolu Bölgesi’nde tarımsal sektörün fazla olduğu bölge konumunda olmasına rağmen tarımsal verimliliğin az olduğu alanlar arasındadır. Bunun nedeni Doğu Anadolu Bölgesi’nde terör eylemlerinin sıkça görülmesidir (Öztürk ve Çelik, 2009: 13).

Türkiye’de tarım sektöründe çalışanların sayısının %57 olduğu, Doğu Anadolu bölgesinde bu oranın %75 olduğu, tarımın GSMİH payı ülkede %17 iken bölgede %35 olduğu, 1985 yılında tarımda verimlilik 2 ton civarında iken o bölgede 1 tonun altında olduğu, hayvansal ürünlerde ise bu oran ortalamanın yarısı kadar olduğu görülmüştür. Terör faaliyetleri ile birlikte ciddi anlamda düşüş olduğu tespit edilmiştir. Lakin bu düşüş Türkiye genelinde yaşanmış, bunda ülkenin tarım politikaları da önemli rol oynamıştır. 1984’te 53,5 milyon küçükbaş hayvan mevcut iken bölgenin oranının %83 olduğu, 1999 yılındaki rakamlarına bakıldığında bölge payının %40 oranına düştüğü görülmektedir. Oysa Türkiye’de hayvancılık sektörünün payı %29 azalırken Güneydoğu Bölgesi’nde %13 düşüş meydana gelmiştir (Öztürk ve Çelik, 2009: 13).

Tablo 6.Türkiye’de Gerçekleşen Tarımsal Üretim Miktarları (Bin Ton)

Yıllar	Tarla Bitkileri Üretim Miktarları
2010	63236
2011	64459
2012	61212
2013	66180
2014	61950
2015	67695
2016	68075
2017	70913

Kaynak: TÜİK

Tablo 6’da görüldüğü üzere tarımsal üretimin ilk düşüş gösterdiği 2012 yılında 61.212 ton olan tarımsal üretimde terör faaliyetleri bir önceki yıla oranla yaklaşık dört kat artmıştır. 2013 yılında ise terör olaylarının azaldığı görülmektedir. 2014 yılına gelindiğinde tarımsal üretimde 4230 ton azalma görülmekte ve terör olaylarının da arttığı görülmektedir. 2015 yılında 5745 ton, 2016 yılında 380 ton ve 2017 yılında da 2838 ton tarım üretiminin giderek yükselişte olduğu gözlenmektedir.

2.4.5. Terörün Ulaştırma Üzerindeki Etkisi

Terör eylemlerinden en çok etkilenen esnek sektörün başında, ulaşım sektörü gelmektedir. Terör, ulaştırma sektöründe sözleşmelerin yerine getirilmemesi, maliyetlerin artması ve piyasa girişleri, çıkışları gibi durumlar ortaya çıkarmaktadır. Terör faaliyetlerinden dolayı artırılan güvenlik önlemleri, daha uzun teslimat süreleri yanında direk olarak ulaştırma maliyetlerinde de daha çok işlem maliyetlerine sebep olmaktadır. Bu maliyetler ülkeler arası ticaretle alakadar ise yabancı mallar ulusal mallardan daha masraflı hale gelmektedir. Ülkeler arası ticaret iki yolla etkilenir. İlk olarak, gümrük prosedürleri daha karışık, kalıcı ve katı hale gelebilir. İkincisi ise ulaştırma maliyetleri, ek personel kiralanması zorunlu olarak ülkeler arası ulaştırma şirketlerinin üstlendiği yükümlülük, önlemler nedeniyle artabilir. 11 Eylül saldırı sonrası ABD ticari hava ulaştırma sistemindeki terör önlemleri konusunda ek önlemler sebebiyle oluşan yaklaşık olarak ek masrafın 248-394 milyar dolar arasında olduğu görülmüştür. Bu konu hakkında yapılan başka bir incelemede bir havayolu firmasının kapanmasından kaynaklanan tüketici fazlasının düştüğü ve bu kaybın günlük 2 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir (Gordon, 2005: 2).

Tablo 7. Türkiye’de Gerçekleşen Ulaştırma Yatırımları (Milyon TL)

Yıllar	Ulaştırma Yatırımı	Yıllar	Ulaştırma Yatırımı	Yıllar	Ulaştırma Yatırımı
2000	28.191.542	2006	63.886.264	2012	158.328.238
2001	35.942.935	2007	67.657.441	2013	169.738.402
2002	58.080.679	2008	71.078.254	2014	203.650.028
2003	61.503.124	2009	88.182.658	2015	217.361.443
2004	59.151.989	2010	103.344.246	2016	253.319.134
2005	65.390.086	2011	118.246.917	2017	308.039.630

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler

Terör faaliyetlerinin daha az yaşandığı yıllardaki ulaşım yatırımlarını düşük bir trend izlerken, terörün yüksek olduğu yıllarda ulaşım yatırımlarında bir yükseliş görülmektedir. Her şeye rağmen Türkiye yakın tarihinin son dönemine bakıldığında ulaştırma yatırımlarında 28.1 milyon TL’den 308 milyon TL’ye doğru ciddi bir artış yaşandığı söylenebilir. Ulaştırma yatırımları, bir ülkenin altyapısının gücünü göstermektedir. Altyapısı sağlam olan ve lojistik maliyetlerini düşürebilen ülkeler iktisadi açıdan maliyetlerini minimize edebilmektedirler. Yıllarca terör olaylarından dolayı yeterli finansman sağlanamayan bu sektöre son yıllarda önemli yatırımlar yapıldığı ve bu durumun özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin ekonomisinde önemli değişimler yarattığı söylenebilir.

2.4.6. Terörün Tüketim ve Tasarruf Üzerindeki Etkisi

Toplam tüketim, belli bir zaman içerisinde toplumdaki fertlerin gereksinimlerini karşılamak amacı ile mal ve hizmet satın alması iken tasarruf, gelirin tüketime ayrılmayan bölümüdür. Dış şartlardan etkilenen tüketim harcamalarının terör olaylarından da etkilenmesi tahmin edilmekle birlikte bunu sayılarla somut olarak ilişkilendirmek konusunda görüş birliği oluşmamıştır. Çoğunluğun benimsediği görüşe göre terör faaliyetlerinde yaşanan artışlar tüketim harcamalarında düşüşe neden olacaktır (Altay, Ekinci ve Peçe, 2013: 270). Terör olayları tüketim ve tasarrufu değişik biçimlerde etkiler. Tüketiciler yaşadıkları korku ile birçok sektörü etkileyebilir. Riskin artması, birçok sektöre yönelik talebi düşürmektedir. Bu durum, kaynakların söz konusu sektörlerden çekilmesine ve dolaylı bir biçimde büyümeyi olumsuz yönde etkilemesine sebebiyet vermektedir. Böylece fertler yaşanan terör faaliyetleri sebebiyle tüketim yerine tasarruf yolunu seçmek durumunda kalacaktır ve tüketim oranları düşme eğilimine girecektir (Ateş, 2017:154).

Kuzey İrlanda'da yapılan bir araştırmada terör saldırılarının düzeyinin azalması karşılığında kişilerin yıllık gelirlerinin %41'ini vermeye razı oldukları ortaya çıkmıştır. Tüketim ve buna bağlı olarak tasarruf oranı, terör faaliyetlerinden birkaç şekilde etkilenebilir. Terör eylemleri risk düzeyini artırabilir (Frey ve Luechinger, 2007: 24). Riskin fazla olduğu sektörler arasında en çok turizm, ulaşım ve sigorta sektörleri gelmektedir. Bundan dolayı tüketim düşmekte ve bu nedenle kaynakların bu sektörlerden çekilmesine sebep olmakla beraber büyüme payını etkilemektedir. Terör, fertlerin paralarını tüketime harcanmaktansa vergi cennetleri gibi ülkelere yatırarak tasarruf etmelerini teşvik edebilir (Bruck ve Wickstrom, 2004: 4).

Tablo 8.Türkiye'de Gerçekleşen Yurtiçi Tasarruflar/GSYH Oranları

Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar/GSYH	Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar/GSYH	Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar/GSYH
2000	18,4	2006	16,5	2012	15,5
2001	18,4	2007	15,5	2013	13,4
2002	18,6	2008	16,8	2014	14,9
2003	15,5	2009	13,2	2015	13,4
2004	16,0	2010	13,5	2016	14,0
2005	16,0	2011	14,4	2017	15,5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Yıllar içerisinde terör faaliyetlerinin sayılarında belirgin yükselmeler veya azalmalar olmasına karşın, tasarruf oranlarına ait tablonun trendinde büyük kırılmalar görülmemektedir. Söz konusu 2000'li yıllar içinde tasarruf oranlarının yakaladığı en yüksek seviye %18,6 en düşük seviye ise %13,2'dir. Kalkınma Bakanlığı'nın verilerinde de görüldüğü üzere, Türkiye'de tasarruf etkisini belirleyen faktörler, terör dışındaki değişkenlerdir. Terör olayları veya terör harcamalarının Türkiye ekonomisinde, tasarruf üzerinden herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Ekonometrik Analiz

Bu bölümde, terörle ekonomi arasındaki ilişki ampirik olarak ortaya konulacaktır. Ampirik analiz öncesi ilk olarak bu konuda yapılmış çalışmaları içeren yabancı literatür ve Türkiye’ de yapılmış benzer çalışmaları özetleyen literatür taraması verilecektir. Ardından ise analizlerde kullanılan testlerin teorileri açıklanmaktadır.

3.2. Literatür Özeti

Literatüre yönelik yapılan araştırmalarda ağırlıklı olarak terör olaylarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir. Gerçekleştirilen araştırmaların büyük kısmı ampirik analizlere dayanmayan durum tespit çalışmaları olup genel olarak ilgili çalışmalar Tablo 9’ da verilmektedir.

Tablo 9. Literatürdeki Çalışmalar

Yazarlar	Değişkenler	Yöntem ve ülkeler	Bulgular
Persistz (2007)	Kişi başına düşen GSYİH, ithalat, sektörlere göre GSYİH oranı, özel nihai tüketim harcamaları, yatırımlar, kamu harcamaları, ihracat, nüfus yoğunluğu	Var analizi, (1980-2003) dönemi, İsrail	Analizde İsrail’de terörün olduğu durum ile olmadığı durum karşılaştırılmış ve 1994 yılından sonra Filistin’in şiddet eylemlerinin olmaması durumunda ülkenin 2003 dönemindeki kişi başı GSYİH oranının %8.6 daha fazla olabileceği neticesine ulaşılmıştır.
Gaibulloev ve Sandler (2009)	Kişi başına düşen gelir	Panel veri analizi, (1970-2004) dönemi,42 Asya ülkesi	Terörün ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin, düşük yatırım oranının sonucuna ulaşılmıştır.
Llusa and Tavares (2011)	Tüketim ve yatırım, kamu harcamaları	Panel veri analizi, (1970-2007) dönemi,187 ülke	Terör olayları, özel tüketim ve yatırım düzeyi üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan terör ekonomik büyüme ve kamu tüketimi üzerinde etkili değildir.

Blomberg, Broussard and Hess (2011),	Ekonomik büyüme	Panel veri analizi, (1968-2004) dönemi, 46 Sahraaltı Afrika ülkesi	Sahraaltı Afrika'da terör eylemlerinin dünyanın geri kalan bölgelerine göre, görece daha düşük düzeyde olmasına karşın, terör eylemlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu tespit edilmiştir.
Gaibulloev ve Sandler (2011)	Ekonomik büyüme	Panel veri analizi, (1970-2007) dönemi, 51 Afrika ülkesi	Terörün kişi başına düşen reel gelirin ekonomik büyümeyi etkilemediği buna rağmen, uluslararası terör faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı marjinal bir etki yarattığı neticesine ulaşılmıştır.
Freytag vd. (2011)	Kişi başına düşen GSYH, Yatırım siyasi istikrarsızlık.	Panel analizi, 110 ülke, (1971-2007) dönemi.	Terörü azaltmaları için kalkınma düzeylerinin ve iktisadi büyümenin yüksek olduğu görüldü.
Caruso ve Schneider (2011)	İşsizlik ve kişi başına düşen gelir.	Panel veri analizi, 12 Avrupa ülkeleri, (1994-2007).	Terör faaliyetlerinin işsizlik ve iktisadi büyüme üzerinde olumsuz bir ilişki görülmüştür.
Gaibulloev ve Sandler (2012)	Terör eylemleri ve büyüme	Panel veri analizi yapmışlardır. 99 ülke, (1970-2009) yılları arası,	Terör faaliyetleri iktisadi büyüme arasında olumsuz yönde etkilemediği görülmüştür.
Meierrieks ve Gries (2013)	İktisadi büyüme ve enflasyon	VECM Granger nedensellik yaklaşımı ve eşbütünleşme ilişkisini ARDL sınır testi yaklaşımı analizi kullanılmıştır. (1971-2010) Pakistan	Enflasyonun terör faaliyetlerini harekete geçirdiği ve düşük enflasyonun terör eylemlerini azalttığı görülmüştür.

Peçe (2013)	İthalat, ihracat, kişi başına düşen gelir, GSYİH, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar ve işsizlik	Panel veri analiz, (2003-2010) Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan	Terör örgütü değişkenler üzerinde olumsuz etkilemektedir.
Shahbaz vd. (2013)	Doğrudan yabancı yatırım	En küçük kareler analizi, (2000-201) dönemi, Pakistan	Terör olayları, yabancı yatırımcıların ülkeye olan güvenini kaybetmelerine neden olarak doğrudan yabancı sermaye girişlerinin azalmasına sebep olmaktadır.
Altay (2013)	İthalat, ihracat, turizm ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, işsizlik ve doğrudan yabancı yatırımlar.	Panel veri analizi, Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır, (1996-2010) dönemi.	Terör örgütü turizm sektörü başta olmak üzere birçok sektör üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.
Güvenek ve Alptekin (2015)	Terör ve Turizm.	Müdahale analizi, Türkiye, (1993-2008) dönemi.	Türkiye’de yaşanan terör olaylarından dolayı turizm sektörü üzerinde olumsuz bir etki yarattığı tespit edilmiştir
Akıncı ve Yılmaz (2015)	Terörizm, doğrudan yabancı yatırımlar ve Portföy yatırımlar.	Panel veri analizi 85 ülke, (2005-2011) dönemi.	Terörün, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
Ak ve İnal (2017)	Terörün doğrudan yatırımlar arasındaki ilişki	Eşbütünleşme nedensellik testi ve asimetric nedensellik testi Hatemi-J, Türkiye, (1980-2015) dönemi.	Türkiye üzerinde terör eylemlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde negatif bir ilişkinin bulunmadığı görülmüştür.
Ilyas vd. (2017)	Ekonomik büyümeyi engelleyen yoksulluk ve terörizm	Panel analizi, 22 Afrika ülkesi, (1970-2013) dönemi.	Terörün yoksulluk üzerinde makroekonomik performansı, negatif bir etki yaratmıştır.

Pertiz (2007), terör ile kişi başına düşen GSYİH, ithalat sektörüne göre GSYİH oranı özel nihai tüketim harcamaları, yatırımlar, kamu harcamaları ve ihracat arasındaki ilişkiyi 1980-2003 yılları arasında İsrail ülke üzerinde Var analizi yaparak test etmiştir. Var analizi, sonucunda bu değişkenler arasında İsrail’de terörün olduğu durum ile olmadığı durum karşılaştırılmış ve 1994 yılında Filistin’in şiddet eylemlerinin olmaması durumunda ülkenin 2003 dönemindeki kişi başı GSYİH oranının %8,6 oranından daha fazla olabileceği neticesine varılmıştır.

Gaibullov and Sandler (2009), terör ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi 1970-2004 yılları arasında 42 Asya ülkesi üzerinden panel veri analizi yaparak test etmiştir. Analiz sonucunda terörün ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin sonucuna ulaşılmıştır.

Llusa and Tavaras (2011), terörün tüketim, yatırım ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi 1970-2007 yılları arasında 187 ülke üzerinden panel veri analizi yaparak test etmiştir. Panel veri analizi sonucunda terör olaylarının özel tüketim ve yatırım düzeyi üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etki neticesine varılmıştır. Diğer taraftan terörün, ekonomik büyüme ve kamu tüketimi üzerinde etkili olmadığı görülmüştür.

Blomberg, Broussard and Hess (2011), terör ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1968-2004 yılları arasında 46 Sahra altı Afrika ülkesi üzerinde panel veri analizi yapılarak test etmiştir. Panel analizi sonucunda, Sahra Altı Afrika’da terör eylemlerinin dünyanın geri kalan bölgelerine göre görece daha düşük düzeyde olmasına karşın, terör eylemlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Gaibullov and Sandler (2011), terör ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1970-2007 yılları arasında 51 Afrika ülke üzerinde panel veri analizi yapılarak test etmiştir. Panel analizi sonucunda, terörün kişi başına düşen reel gelirin ekonomik büyümeyi etkilemediği, buna rağmen uluslararası terör faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı marjinal bir etki yarattığı neticesine ulaşılmıştır.

Freytag (2011), terör ile kişi başına düşen GSYİH ve yatırım siyasi istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi 1971-2007 yılları arasında 110 ülke üzerinden panel veri analizi yapılarak test etmiştir. Panel analizi sonucunda, bu değişkenler arasında terörü azaltmaları için kalkınma düzeylerinin ve iktisadi büyüme payının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Caruso and Schneider (2011), terör ile işsizlik ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi 1994-2007 yılları arasında Avrupa ülkeleri üzerinde panel veri analizi kullanarak test

etmiştir. Panel veri analizi sonucunda, terörün faaliyetlerinin işsizlik ve iktisadi büyüme arasında negatif bir ilişki oluşturduğu tespit edilmiştir.

Gaibuloev and Sandler (2012), terör eylemleri ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1970-2009 yılları arasında 99 ülke üzerinde panel veri analizi kullanarak test etmiştir. Panel veri analizi sonucunda, terör faaliyetlerinin iktisadi büyüme arasında negatif yönde bir etkide bulunmadığı görülmüştür.

Meierrieks and Gries (2013), terör ile iktisadi büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi 1971-2010 yılları arasında Pakistan ülkesi üzerinde VECM Granger nedensellik yaklaşımı ve eş bütünleşme ilişkisini ARDL sınır testi yaklaşımı analizi kullanarak test etmiştir. Bu analizler sonucunda enflasyonun terör faaliyetlerinin harekete geçirdiği ve düşük enflasyonun terör eylemlerini azalttığı görülmüştür.

Peçe (2013), terör ile ithalat, ihracat, kişi başına düşen gelir, GSYİH, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar ve işsizlik arasındaki ilişkiyi 2003-2010 yılları arasında Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan ülkeleri üzerinde panel veri analizi kullanarak test etmiştir. Panel veri analizi sonucunda terör örgütlerinin bu değişkenler üzerinde olumsuz etki yarattığı görülmüştür.

Shahbaz vd. (2013), terör ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi 2000-2001 yılları arasında Pakistan ülkeleri üzerinde en küçük kareler analizi kullanılarak test edilmiştir. Bu analiz sonucunda terör olaylarının yabancı yatırımcıların ülkeye olan güvenini kaybetmelerine neden olarak doğrudan yabancı sermaye girişlerinin azalmasına sebep olduğu görülmüştür.

Altay (2013), terör ile ithalat, ihracat, turizm, ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, işsizlik ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi 1996-2010 yılları arasında Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır ülkeleri üzerinde panel veri analizi kullanarak test edilmiştir. Bu analiz sonucunda terör örgütü turizm sektörü başta olmak üzere birçok sektör üzerinde olumsuz bir etki yarattığı tespit edilmiştir.

Güvenek ve Alptekin(2015), terör ve turizm arasındaki ilişkiyi 1993-2008 yılları arasında Türkiye üzerinde müdahale analizi kullanarak test edilmiştir. Bu analiz sonucunda, Türkiye’de yaşanan terör olaylarından dolayı turizm sektörü üzerinde olumsuz etki yarattığı tespit edilmiştir.

Akıncı ve Yılmaz (2015), terörizm ile doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlar arasındaki ilişkiyi 2005-2011 yılları arasında 85 ülke üzerinde panel veri analizi

kullanarak test edilmiştir. Bu analiz sonucunda, terör örgütünün doğrudan ve dolaylı yatırımlar üzerinde olumsuz ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Ak ve İnal(2017), terörün doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi 1980-2015 yılları arasında Türkiye üzerinde eşbütünleşme nedensellik testi ve asimetric nedensellik testi kullanarak test edilmiştir. Bu analiz sonucunda Türkiye üzerinde terör eylemlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde negatif bir ilişkinin bulunmadığı görülmüştür.

İlyas vd. (2017), terör ile ekonomik büyümeyi engelleyen yoksulluk arasındaki ilişkiyi 1970-2013 yılları arasında 22 Afrika ülkeleri üzerinde panel analizi kullanarak test edilmiştir. Bu analiz sonucunda terörün yoksulluk üzerinde makroekonomik performansı negatif bir etki yaratmıştır.

3.3. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji

Çalışmada, terörün makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi, Türkiye ekonomisi üzerinden araştırılmaktadır. Söz konusu analiz için 1980-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılmaktadır. Makro ekonomik değişkenler olarak literatür ile uyumlu bir şekilde, doğrudan yabancı yatırım (DYY), dış ticaret hacmi (DTH), 2010 fiyatlarıyla hesaplanan GSYİH, işsizlik oranı (İŞZ) ve turizm gelirlerinin milli gelirden aldığı pay (TRZM); terör değişkeni olarak Küresel Terörizm (TEROR) verileri analize dahil edilmektedir. Değişkenlerden DYY, DTH, GSYİH ve TEROR'un logaritması alınarak testler uygulanmaktadır. Diğer değişkenler oran olduğu için düzey değerleriyle sınamalar gerçekleştirilecektir. Logaritmik dönüşümün nedeni, belirli bir tabana göre logaritmaların alınarak değişkenlerin küçültülmesi ve analiz sonuçlarının yorumlanmasındaki kolaylıklardır. Serilerin logaritmalarının alınması verilerde herhangi bir bilgi kaybına neden olmayıp otokorelasyon sorununu da azaltmakta, serilerin normal dağılım göstermesini de arttırmaktadır (Dirican ve Canoz, 2017: 383).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı: Bir firmayı satın alma veya yeni bir firma için ilk sermayeyi temin etme veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla bir ülkede bulunan firmalar tarafından başka bir ülkede bulunan firmalara yapılan yatırımdır (Karluk, 1983: 14).

Dış ticaret hacmi: Bir ülkenin diğer ülkelere mal satmasını yani mal ihracatını ve yine diğer ülkelere mal satın almasını yani mal ithalatını ifade eder (Kumbaracıbaşı, 1973: 37).

GSYİH: Bir ülkenin sınırları içinde belirli bir yılda üretilen nihai malların ve hizmetlerin üretildikleri yılın piyasa fiyatları üzerinden değerine “nominal gayri safi yurtiçi

hasıla”, temel bir yılın piyasa fiyatları üzerinden değerine ise “reel gayri safi yurtiçi hasıla” denir (Ülgen, 2007: 218).

İşsizlik: Çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup da iş bulamayan işgücünün varlığıdır. İşsizlik oranı ise iş bulamayan nüfusun toplam işgücüne oranıdır.

$lnTEROR_t = \beta_0 + \beta_1 lnDYY_t + \beta_2 lnDTH_t + \beta_3 lnGSYİH_t + \beta_4 İŞZ_t + \beta_5 TRZM_t + \varepsilon_t(1)$ çalışmanın modeli şu şekilde kurgulanmıştır;

Tablo 10. Değişkenler ve Kaynakları		
Değişkenler	Açıklama	Kaynaklar
LnDYY	Doğrudan Yabancı Yatırım	UNCTAD
LnDTH	Dış Ticaret Hacmi	TUIK
LnGSYİH	Reel GSYİH	Dünya Bankası
İŞZ	İşsizlik oranı	IMF
TRZM	Turizm Gelirlerinin Milli Gelirden Aldığı Pay	TURSAB
LnTEROR	Türkiye’de Gerçekleşen Terör Olayları	Global Terrorism Database

Analize dahil edilen değişkenler Tablo 10’da görüldüğü üzere TUIK, IMF, TURSAB gibi resmi kurumların veri tabanından elde edilmiştir. Ekonometrik çalışmalarda analize dahil edilen verilerin güvenilirliği oldukça önem arz etmektedir. Çalışmada kullanılan tüm veriler ikincil kaynak olarak ifade edilebilirken resmi kurumların veri tabanından alınması ise güvenilirliğini arttırmaktadır.

Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için eşbütünleşme ve nedensellik sınamaları uygulanmış olup yapılan analizin ilk aşamasında, değişkenlerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi amacıyla literatürde en fazla tercih edilen ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleri kullanılmıştır. Söz konusu birim kök testleri, ekonomide oluşacak kırılmaları dikkate almadığı için geliştirilen tek yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmıştır. İkinci aşamada ise bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Değişkenlerin durağanlık mertebeleri birbiriyle aynı olduğu (I(1)) için Engle-Granger ve tek yapısal kırılmalı Gregory-Hansen testi ile eşbütünleşme ilişkisi irdelenmiştir. Son olarak üçüncü aşamada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Toda-Yamamoto, Hacker ve Hatemi-J ile Hatemi-J Asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

3.4. Birim Kök Testleri

Çalışmada, serilerin gecikme uzunlukları belirlendikten sonra ADF birim kök testi için aşağıda sunulan aşamalar izlenmiştir (Özmen, 2002: 65).

Model 1, sabit ve doğrusal trend içeren bir modeli anlatmakta ve test istatistiği τ_p ile ifade edilmektedir. Serinin sabit ve doğrusal trend içeren rastsal yürüyüş (Random Walk) izlediğini söyleyen hipotez reddedilmez ise, trend=0 ve kök=1 hipotezinin birlikte test edilecektir. Bu hipotez için ilgili test istatistiği 3 ψ ile gösterilir. Doğrusal trendin olmadığı ve birim kökün bulunduğu hipotez reddedilemezse Model 2 kullanılarak test edilecektir.

Model 2, sabitin içerildiği ve trendin olmadığı modeli anlatılmaktadır. Burada birim kök boş hipotezi μ_p ile test edilmektedir. Bu hipotezin reddedilmemesi durumunda bir sonraki aşama, sabit=0 ve kök=1 hipotezinin birlikte test edilmesidir. Bunun için ilgili test istatistiği de 1 ψ ile gösterilmiştir. Her iki durumda hipotezin reddedilmesi durumunda bir sonraki aşamaya geçilmeyerek serinin durağan olduğu neticeye varılır.

Eşbütünleşme testinin ikinci aşamasında kullanılan Model 3 ise sabit ve trendin olmadığı modeli ifade etmektedir. Çalışmamızda, seriler için ADF birim kök testleri düzey ve birinci fark olarak kullanılmıştır. Bütün seriler I(1) dir. Serilerinin gecikmesinin belirlenmesinde Schwarz seçim kriteri baz alınmıştır. Bu doğrultuda her iki serinin de gecikmeli olduğu görülmüştür.

3.4.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Dickey Fuller testi, gözlenen serilerinde birim kökün varlığının olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan bir testtir. Bu çalışmada kullanılan veriler birim kök içerip içermediği Genişletilmiş Dickey- Fuller testi değerlendirilerek araştırılmıştır. Serilerin durağanlık sınaması için ADF(Geliştirilmiş Dickey- Fuller) testinde trendli, sabitli ve sabitsiz bir süreç takip edilir. Bundan dolayı seri sabitli terimli, durağanlık sağlanamamışsa, trendli bir süreçte durağan hale gelmişse, sabit terimsiz sınama yapılır ve bu süreç neticesinde seriyi durağan hale getiren değer dikkate alınır (Aktaş, 2009: 38).

Testte Genişletilmiş Dickey ve Fuller (1979) karar kriteri olarak, t-istatistiğinin sapmalı olması nedeniyle τ (tau) ismi verilen düzeltilmiş t tablosu kurulmuş ve bu tablonun kullanılması gerektiği öngörülmüştür. Dickey ve Fuller (1979) tarafından tablolaştırılan ciddi değerler üç model için oluşturulmuştur:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta Y_{t-1} + u_t(1)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + \beta Y_{t-1} + u_t(2)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + m_2.t + \beta Y_{t-1} + u_t(3)$$

(1) nolu denklem yalnız stokastik trendi içermektedir. (2) nolu denklemde stokastik trend ve sabit terim, (3) nolu denklemde ise hem sabit terimin hem de stokastik ve deterministik trendin birlikte modellendiği bir süreç ifade edilmiştir.

Yukarıda ifade edilen Dickey ve Fuller (1979) testinde hata terimlerinin beyaz gürültü (White Noise) sürecine sahip olduğu varsayılmaktadır. Otokorelasyon olması halinde EKK tahminlerinin doğru olabilmesi için test geliştirilmiş ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi olarak adlandırılmıştır (Aktaş, 2009: 38).

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta_1 Y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + \alpha + \beta_1 Y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + m_2 \cdot t + \alpha + \beta_1 Y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t \quad (6)$$

Bu modeller için yine Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen DF (1979) τ tablo değerlerinden faydalanılır. Modellerde yer alan gecikme uzunluklarının belirlenmesinde çeşitli metotlar uygulanabilir. Bunlardan bazıları: Schwartz Criterion (SC), Akaike Final Prediction Error (FPE), Hannan-Quinn Criterion (HQ), Akaike Information Criterion (AIC), Bayesian Information Criterion (BIC), Campel- Perron kriterleridir (Aktaş, 2009: 39).

3.4.2. Phillips Perron Birim Kök Testi

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin tahmin edilmesinden önce birim kök testlerine başvurulması gerekmektedir. Bu amaçla, özellikle iktisat alanında yapılan çalışmalarda sıklıkla başvuru yapılan Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981) ve Phillips ve Perron (1988) birim kök testleri kullanılmıştır.

Phillips ve Perron (1988), birim kökün varlığını test etmek için bu varsayımlara dayanmayan alternatif bir birim kök testi geliştirmiştir. Phillips ve Perron geliştirdikleri bu testle oldukça genel, zayıf bağımlı ve benzer dağılmayan kalıntılara (innovation) izin veren birleşik t istatistik regresyonu ve EKK tahmin edicileri için asimptotik bir teori sağlamıştır (Phillips, 1987: 338).

Phillips-Perron testi ADF testinin bir dönüşümüdür ve bu dönüşüm sorunlu parametrenin bağımlılığını asimptotik olarak ortadan kaldırır. Bunu yaparken parametrik olmayan bir sistem kullanır. Phillips-Perron yaklaşımında Dickey-Fuller yöntemdeki regresyon eşitliklerine değil, sadece test istatistiğine bir dönüşüm yapılmıştır (Çabuk ve Balcılar, 1998).

Philips Perron birim kök testi, Dickey Fuller ADF birim kök testlerinin hata terimine ilişkin varsayımlarına göre daha esneklerdir. PP birim kök testinde MA (Moving Average: Hareketli Ortalama) teste dahil edilmesi durağanlık testine trend ilave edilmesi ile testi daha etkili bir hale getirmiştir (Perron, 1990). ADF testine göre hata terimlerinin bağımsız ve sabit varyansa sahip olduğu varsayılmaktadır (Tarı, 2014: 400). Philips Perron birim kök testi, (1988) DF'nin hata terimleri ile ilgili olan bu varsayımını genişletmiştir. Bu durumu iyi kavramak için şu regresyon dikkate alınır (Tanrı, 2014: 400).

$$Y_t = a_0 + a_1 Y_{t-1} + u_t$$

$$Y_t = a_0 + a_1 Y_{t-1} + a_2 (t-T/2) + u_t$$

Burada T: Serinin gözlem sayısını u_t hata terimlerinin dağılımını göstermekte olup, bu hata teriminin beklenen ortalaması sıfıra eşittir. Ancak burada hata terimleri içerisinde içsel bağıntının (serial correlation) bulunmadığı veya homejenlik varsayımına ihtiyaç yoktur. Bu durumdan bakıldığında DF testinin bağımsızlık ve homojenite varsayımları PP testinde terk edilmiş hata terimlerinin güçsüz bağımlılığı ve heterojen dağılımı kabul edilmiştir. Böylece Philips- Perron, DF t istatistikleri geliştirilmesinde hata terimlerinin varsayımları konusundaki sınırlamaları dikkate almamıştır (Tarı, 2014: 400).

3.4.3. Zivot-Andrews Birim Kök Testi

Yapısal kırılmalı test, bir zaman serisi değişkeni analiz döneminin çeşitli alt bölümlerinde deterministik trend etrafında durağan özelliğe sahip olabilir. Bu alt dönemler sabit terimde veya eğim parametresindeki yapısal değişikliklerden etkilenebilir. Bu yapısal değişiklikleri dikkate almadan birim-kök testi yapmak yanlış neticeler doğurur ve testin gücünü zayıflatır. Yapısal kırılmanın olması durumunda, örnek verilerinden yararlanılarak tahmin edilen regresyon doğrusu, gerçek regresyon doğrusundan değişik olmakta ve zaman serisi analizinin durağanlık sınaması yoluyla yapmak istediği tahmin çalışmalarının zayıflamasına sebep olmaktadır (Perron, 1989).

Zivot ve Andrews (1992), Perron (1989) testindeki kırılmanın dışsal olarak bilindiği varsayımını eleştirerek kırılma noktasının içsel olarak tahmin edildiği Zivot-Andrews (ZA) birim kök testini geliştirmişlerdir. ZA birim kök testi için aşağıdaki modeller ele alınır (Zivot ve Andrews, 1992: 254):

$$y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_1 DU(\varphi) + \sum_{i=1}^K C_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (\text{Model A})$$

$$y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_2 DT(\varphi) + \sum_{i=1}^K C_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (\text{Model B})$$

$$y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_2 DT(\varphi) + \theta_1 DU(\varphi) + \sum_{i=1}^K C_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (\text{Model C})$$

Model A düzeyde, Model B eğimde, Model C ise hem eğimde hem de düzeyde meydana gelen yapısal değişimi içermektedir. Burada $t = 1, 2, \dots, T$ zamanı T_B kırılma zamanı olmak üzere, $\lambda = T_B/T$ kırılma noktasını vermektedir.

Öncelikle her bir seri için, $j=2/T$ ve $j=(T-1)/T$ aralığında yer alan $\lambda = T_B/T$ kırılma noktası ile (1), (2) ve (3) denklemleri en küçük kareler yöntemi kullanılarak varsaymaktadır. Her bir λ değeri için ilave değişkenlerin sayısı k , Perron testi ile aynı prosedür kullanılarak belirlenmektedir ve δ 'in testi için t istatistiği hesaplanmaktadır. Kırılma tarihi, en küçük t istatistiğinin olduğu tarih olarak seçilir (Zivot ve Andrews, 1992: 255). Kırılma yılı belirlendikten sonra, hesaplanan t istatistiği, Zivot ve Andrews (1992)'un hesaplamış olduğu kritik değerinden küçükse birim kökün olduğunu ifade eden temel hipotez kabul edilmektedir. ZA birim kök testinde öncelikle Model C tahmin edilir, DU ve DT gölge değişkenlerine ait parametrelerin anlamlılığına göre uygun model seçilir. DU ve DT gölge değişkenlerinin her ikisi de istatistiksel açıdan anlamlı ise Model C, sadece DU anlamlı ise Model A ve nihayet sadece DT anlamlı ise Model B'nin tahmini uygundur. Bu üç modelden hangisinin daha üstün olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Lakin uygulamada çoğunlukla Model A ve Model C yapılmaktadır. Diğer birim kök testlerinde olduğu gibi bu test de gecikme uzunluğuna duyarlıdır (Yavuz, 2006: 166-167).

3.5. Eş-Bütünleşme Testleri

Eş-bütünleşme Testi İki aşamalı E-G yöntemine göre birinci aşamada En Küçük Kareler (OLS) yöntemi yardımıyla hata terimi tahmin edilir. İkinci aşamada ise elde edilen hata terimi çekilerek birim kök sınaması yapılır. Sonuçta durağan çıkarsa eş-bütünleşmeden söz edilir. Bunun yanında, eğer iki seri $I(0)$ 'da durağan ise bu serilerin eş-bütünleşik oldukları söylenebilir. Yani bunların düzey değerleri ile regresyonları anlamlı olacaktır. Bu durumda aralarında uzun dönem denge ilişkisi olacaktır (Çetintaş, 2004: 26).

3.5.1. Engle- Granger Eşbütünleşme Testi

Durağan olmayan iki veya daha fazla serinin arasındaki doğrusal ilişki durağan olarak tespit edilmişse bu değişkenler eşbütünleşen olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlatımla düzey değerlerinde durağan olmayan serilerin, aynı düzeyden farkları alındığında durağan hale geliyorsa ve bunların doğrusal bileşimi durağansa bu seriler eşbütünleşiktir. Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988), eşbütünleşme testlerinin yapılabilmesi için seriler aynı dereceden durağan olmalıdır. Fakat seriler aynı seviyede durağan olmadığında eşbütünleşme

ilişkisinin varlığı Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi yöntemi ile incelenmelidir.

Eşbütünleşme analizi Engle- Granger (1987) tarafından, ilk defa yorumlanmıştır. Daha sonra değişik eş bütünleşme testleri yapılmıştır (Türkay, 2013: 261).

Engle- Granger eşbütünleşme analizi,

$$Y_t = a_0 + a_1 X_t + u_{1t}$$

$$X_t = b_0 + b_1 Y_t + u_{2t}$$

regresyonlardan biri kullanılarak yapılabilmektedir. Bu regresyonlardan biri bulunarak onun yardımı ile e_t hata terimleri elde edilir.

$$e_t = \delta e_{t-1} + v_t$$

ilişkisi incelenip, ele alınarak, $Y_t = a_0 + a_1 X_t + u_{1t}$ regresyon ile birlikte ADF istatistiği ve MacKinnon kritik değerleri bulunarak e_t hata terimlerine birim kök testi yapılır. Anlaşılacağı gibi Engle-Granger eşbütünleşme testi, uygulamada ADF testi olarak gerçekleşmektedir. ADF istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçükse, birim kök olduğuna ve e_t serisinin durağan olmadığına ve dolayısıyla Y_t ile X_t değişkenlerinin ko-entegre olmadıklarına karar verilir. Eğer tersi geçerliyse birim kök olmadığına ve e_t serisinin durağan olduğuna ve dolayısıyla Y_t ile X_t değişkenlerinin eşbütünleşik oldukları sonucuna varılır. Granger, iki seri eşbütünleşik iseler bu seriler en az bir yönde bir nedensellik ilişkisi olması gerektiğini açıklamıştır (Tarı, 2015: 416).

3.5.2. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Çalışmada, tek yapısal kırılmaya izin veren birim kök testinden sonra tek yapısal kırılmaya izin veren Gregory ve Hansen (1996) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi uygulanacaktır. Gregory ve Hansen (1996), eşbütünleşme testi yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği ve tek yapısal kırılmaya izin veren bir testtir. Bu eşbütünleşme testinde üç farklı modele bağlı olarak seriler arasındaki uzun dönem ilişkisi tespit edilebilmektedir:

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \alpha_1 y_{2t} + e_t$$

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \beta_t t + \alpha_1 y_{2t} + e_t$$

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \alpha_1 y_{2t} + \alpha_2 y_{2t} \phi_{tr} + e_t$$

Denklem $y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \alpha_1 y_{2t} + e_t$ ortalamada değişim, Denklem $y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \beta_t t + \alpha_1 y_{2t} + e_t$ trendli modelde ortalamada değişim ve Denklem $y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \alpha_1 y_{2t} +$

$\alpha_2 y_{2t} \phi_{\tau} + e_t$ rejim değişim modeli olarak adlandırılmaktadır. Burada ϕ_{τ} yapısal kırılmaya denk gelen kukla değişkendir ve aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$\Phi_{\tau} = \begin{cases} 0 & \text{eğer } t \leq [n\tau] \\ 1 & \text{eğer } t > [n\tau] \end{cases}$$

Bilinmeyen parametre olan τ yapısal kırılma noktasını göstermekte ve köşeli parantez içerisindeki değer yapısal kırılma noktasının tam sayı kısmını göstermektedir. Sıfır hipotezinin eşbütünleşme yoktur, şeklinde kurulduğu standart test yöntemi hata terimine dayalıdır. Test yönteminde kırılma dönemleri önceden bilinmemekte ve verilerden hareketle hesaplanmaktadır. Hata terimleri için elde edilen test istatistiği Gregory-Hansen tarafından geliştirilen kritik değerlerden mutlak değerce büyükse iki değişken arasında eşbütünleşme yoktur sıfır hipotezi reddedilir. Buna bağlı olarak yapısal kırılmanın varlığı ile birlikte eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur alternatif hipotezi kabul edilir.

3.6. Nedensellik Testleri

İki değişken arasında zamana bağlı olarak gecikmeli ilişkinin varlığı söz konusu ise ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılan testlerden biri de Granger Nedensellik Testidir. Nedenselliğin kavramsal olarak tanımında çeşitli görüş farklılıkları olsa da bu kavramın neden sonuç arasında bir ilişki kurduğu görüşünde birleşilmiştir. Gözlenen iki ilişki arasında güçlü bir ilişki olabilir. Ancak bu ilişkinin bir nedensellik anlamı taşıması her zaman mümkün olmayabilir. Regresyon çözümlenmesi, bir değişkenin başka bir değişkene bağlılığıyla ilgilense de bunun nedensellik anlamı ne olursa olsun, nedensel bir ilişki olarak algılanamaz. İstatistiksel olarak ilişki, bir birlikteliğin ifadesidir. Nedensellik ise her şeyden önce teorik bir açıklamaya dayanmaktadır (Granger, 1969: 37).

Granger Nedensellik Testi Granger (1969), nedenselliği Şu şekilde tanımlamıştır: ‘‘Y’nin öngörüsü, X’in geçmiş değerleri kullanıldığında X’in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y’nin Granger nedenidir’’. Bu tanımlamanın doğruluğu test edildikten sonra ilişki $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir. Bu test ile bir tahmin olmayıp nedensellik çıkarsaması yapıldığı için değişkenler daha önce durağanlaştırılmalıdır.

3.6.1. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Test

Granger nedenselliği araőtırmak için geliştirilen TY nedensellik analizi serilerin seviye değerlerine uygulandığından fark almaktan kaynaklanan bilgi kaybını da önleyen bir yaklaşımdır. Toda-Yamamoto (1995)’nun önerdiği bu yöntem Sims (1980)’in geliştirdiği

VAR yönteminin genişletilmiş bir versiyonudur. TY genişletilmiş Granger analizinde, gecikme uzunluğu k olan VAR modelinin χ kısıtlanan parametrelerine 2 dağılımı gösteren genişletilmiş Wald testi (MWALD) uygulanır (Toda ve Yamamoto, 1995: 225).

$$Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^k a_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} a_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k b_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} b_{2j} X_{t-j} + e_{1t} \quad (19)$$

$$X_t = c_0 + \sum_{i=1}^k c_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} c_{2j} X_{t-j} + \sum_{i=1}^k d_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} d_{2j} Y_{t-j} + e_{2t} \quad (20)$$

TY genişletilmiş Granger analizi iki aşamalı bir yöntemdir: Gecikme uzunluğuna oldukça duyarlı sonuçlar veren VAR modelinin birinci aşamasında, AIC ve SIC gibi bilgi kriterleriyle optimal gecikme uzunluğu (k) ve modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme seviyeleri (dmax) birim kök testleriyle belirlenir. Değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi (dmax) ve optimal gecikme uzunluğu (k) belirlendikten sonra gecikmesi k+dmax olan geliştirilmiş VAR modeli seviyesinde tahmin edilir. Granger nedenselliğın varlığı hakkında karar vermek için ikinci aşamada k gecikmeli VAR modelinin kısıtlamalarına MWALD testi uygulanır. Y ve X gibi iki değişkenli TY genişletilmiş Granger nedensellik modeli denklem (19) ve (20) ile ifade edilmiştir. Burada hata terimlerinin (e_{1t} ve e_{2t}) ortalamasının sıfır, sabit varyanslı olduğu, ardışık bağımlılığın ve değişen varyansın olmadığı kabul edilir. (19) nolu denklemde $H_0: b_{1i}=0$ hipotezi reddedilirse X, Y'nin Granger nedenidir. Benzer şekilde, (20) nolu denklemde $H_0: d_{1i}=0$ hipotezi reddedilirse Y, X'in Granger nedenidir (Toda ve Yamamoto, 1995: 225).

3.6.2. Hacker ve Hatemi- J (2006) Nedensellik Testi

Nedensellik analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için kullanılmaktadır. Hacker ve Hatemi- J (2006)'ya göre gözlem sayısının düşük olduğu testlerde Bootstrap tekniği ile ileri sürülen bu yöntem daha etkin sonuçlar vermektedir. Oluşturulan model $Y = \check{D}Z + \delta$ denklemde verilmiştir.

$$Y = \check{D}Z + \delta$$

Eşitliğe göre Z açıklayıcı değişkenler ve matrisi \check{D} tahmini değerleri (katsayı) , Y bağımlı değişkeni ve δ hata terimini ifade etmektedir. Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik yoktur. ($H_0: C\hat{J}=0$) şeklindeki sıfır hipotezini sınamak için değiştirilmiş Wald (MVALD) test istatistiğini önermektedir.

$$MVALD = (C\hat{J})' (C(Z'Z)^{-1} \ominus S_u)C')^{-1} (C\hat{J})$$

MVALD istatistiğinde \ominus kronecker çarpanı, $C (P*x(1+n(p+d)))$ matrisini S_u $Y=\check{D}Z + \delta$ modeldeki hata terimlerinin varyans- kovaryans matrisini \hat{J} sıralama işlemcisini ifade etmektedir (Karanfil, 2016: 229).

3.6.3. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi

Hatemi-J'nin (2012) de geliştirmiş olduğu asimetrik nedensellik testinin temeli Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilmiş olan simetrik nedensellik testine dayanmaktadır. Bu asimetrik nedensellik testinin, simetrik nedensellik testinden tek değişik olan değişkenlerin kendisiyle değil, değişkenlere ait pozitif ve negatif bileşenleri (kümülatif şoklar) kullanarak nedensellik testi yapmasıdır. Hatemi-J (2012), simetrik nedensellik testlerinde değişkenlere ait pozitif ve negatif şokların aynı etkiyi yaptığı kabul edildiğini belirterek bu analizi geliştirmiştir. Hatemi-J (2012: 449) değişkenlere ait kümülatif şokları Granger ve Yoon (2002) çalışmasındaki gibi ayırdığını ifade etmiştir. Bilindiği üzere Granger ve Yoon (2002) kümülatif şokları kullanarak şoklar arasında eşbütünleşme olup olmadığını test etmiş ve bu testine saklı eşbütünleşme adını vermiştir. Hatemi-J (2012: 449), y_{1t} ve y_{2t} gibi aralarında nedensellik ilişkisi araştırılan ve bütünleşik olduğu varsayılan bu iki değişkenin rassal yürüyüş çerçevesinde aşağıda gösterilen şekilde tanımladığını belirtmiştir:

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{10} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}$$

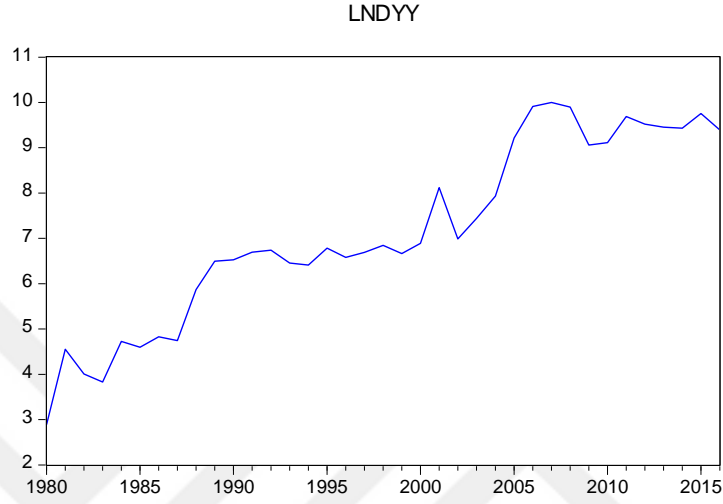
$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{20} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}$$

Değişkenlerin tanımında yer alan ve değişkenlere ait başlangıç değerleri ve ise değişkenleri “beyaz gürültü” den saptıran terimi göstermektedir. Yani değişkenlerin içinde var olan şokların toplamını ifade etmektedir (Hatemi-J, 2012: 449).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

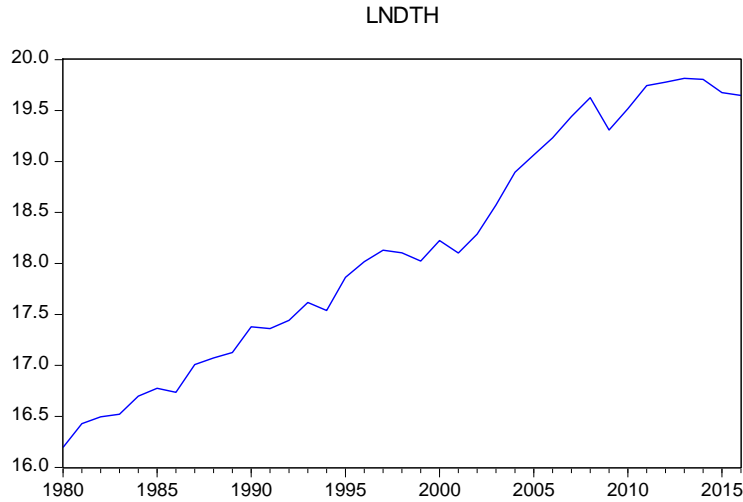
BULGULAR VE YORUM

Analizlerde kullanılan modellere ilişkin kullanılan değişkenlerin yıllar itibariyle grafiksel değişimi ise aşağıdaki şekillerde görülmektedir. Eşbütünleşme testlerinde görülmesi muhtemel kırılmaların da şekiller üzerinden yorumlanması ayrıca yapılabilmektedir.

Şekil 2. Doğrudan Yabancı Yatırım

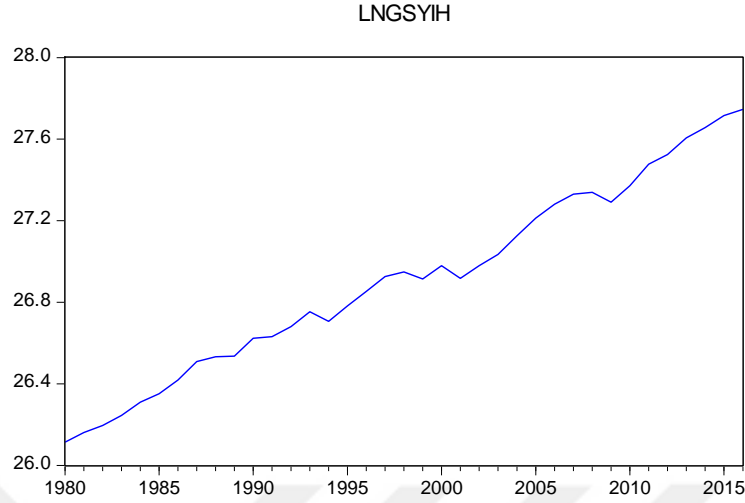
1980 yılından 1985 yılına kadar doğrudan yabancı yatırımlarda orta seviyede bir artışın olduğu, 2000 yılında bir kırılmanın olduğu, daha sonra bu artışın 2015 yılına kadar devam ettiği görülmektedir.

Şekil 3. Dış Ticaret Hacmi

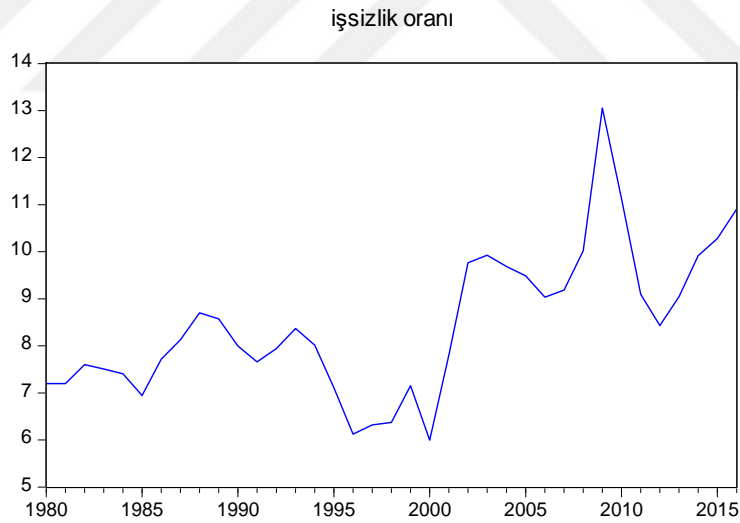
1980 yılı dış ticaret tarihinde bir dönüm noktasıdır. 24 Ocak kararlarıyla Türkiye’de ihracatçı sanayileşme politikalarına geçilmiştir. Bundan dolayı dış ticaret hacminde, 1980 yılı

itibariyle düzenli bir artış olduğu görülmektedir. Fakat 2008 küresel krizinde ciddi bir kırılma yaşanmış ve devamında 2009 yılı itibariyle tekrardan yükselişe geçtiği görülmektedir.

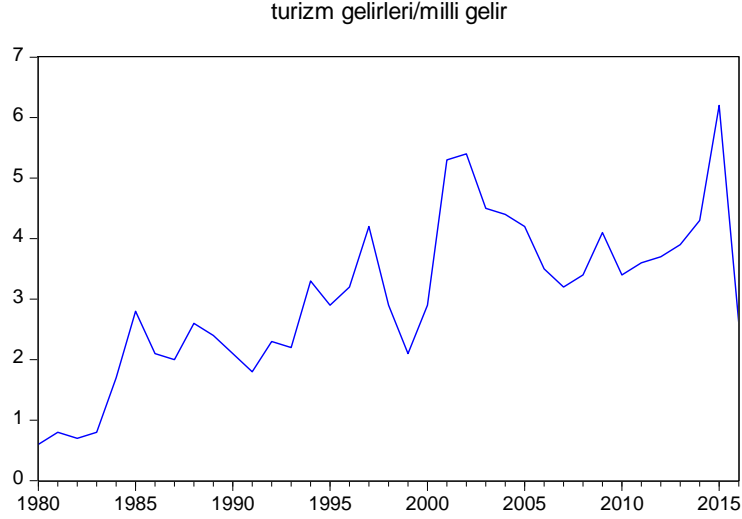
Şekil 4. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

1980 yılı itibariyle Türkiye'nin dışa açık ihracata yönelik sanayileşme politikası artması ve ithal ikameci politikasından vazgeçmesi ile birlikte milli gelirde düzenli bir artış olduğu görülmektedir.

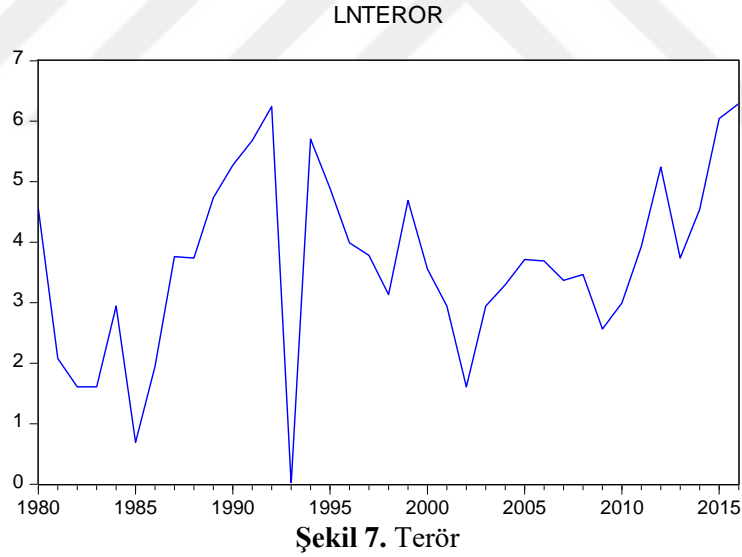
Şekil 5. İşsizlik Oranı

İşsizlik oranı, Türkiye'de yıllar itibariyle istikrarsız bir yapı sergilemektedir. Grafikte görüldüğü üzere, dönem dönem %6'lara kadar düşmesine rağmen 2000'li yıllarda konjonktürel krizlerden dolayı ciddi bir artış sergilenmiştir. 2002 yılında AK partinin iktidara gelmesiyle beraber işsizlikte küçük bir düşme olmasına rağmen, 2006 yılından itibaren sürekli artış yaşanmış ve 2009 yılındaki küresel kriz sonrası zirve yapmıştır. 2009 yılı sonrasında tekrar düşüşe geçmiş olup sonraki yıllarda %5-10 bandında seyretmektedir.

Şekil 6. Turizm ve Milli Gelir

1980 yılı itibariyle turizm ve milli gelir değişkenleri, istikrarsız bir dalgalanma seyri göstermiştir. 2000 yılında ise negatif yönlü kırılma yaşanmış olup konjonktürel bir etkiden dolayı 2000 yılından sonra artışlar ve azalışlar görülmüştür.

Şekil 7. Terör

Terör örgütü faaliyetleri 1985 yılından sonra artmaya başlamıştır. 1992 yılından sonra terörle mücadelede daha ileri politikalar güdülmüş ve 1992 yıllarında, terör eylemlerinde azalma yaşanmıştır. Fakat 1990'lı yıllarda terör, Türkiye'de ciddi bir sosyo-ekonomik etki yaratmıştır. 1990 yılından sonraki dönemlerde, hem uluslararası terör hem de Türkiye'deki terör unsurlarında artış ve azalışlar görülmektedir. 2000 yılından sonra ise terör faaliyetleri artış eğilimindedir.

4.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenlere ilişkin grafiksel ve tanımlayıcı istatistiksel aşağıdaki gibidir:

Tablo 11. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler								
	Gözlem	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera
LnDYY	37	6.78	10.00	2.89	2.00	-0.18	2.04	1.62 (0.44)
LnDTH	37	18.10	19.81	16.19	1.16	0.03	1.67	2.73 (0.25)
LnGSYİH	37	26.91	27.74	26.11	0.46	0.07	2.00	1.54 (0.46)
İŞZ	37	8.13	13.05	5.99	1.53	0.71	3.57	3.62 (0.16)
TRZM	37	2.90	6.20	0.60	1.32	0.14	2.80	0.19 (0.90)
lnTEROR	37	3.71	6.29	0.00	1.51	-0.24	2.76	0.47 (0.79)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 11’de serilerin normal dağılıp dağılmadığı, çarpıklık, basıklık ve Jarque-Bera istatistiklerine göre bakılmıştır. İlgili değişkenlerin basıklık değerinin 3’ten büyük olması, serinin sivri olduğunu, 3’ten küçük olması ise serinin basık olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değerlerinin incelenmesinde ise çarpıklık değerinin sıfır değerine eşit olması serinin normal dağılıma sahip olduğunu gösterirken çarpıklık değerinin sıfırdan büyük olması serinin sola (pozitif yönde) çarpık olduğunu, sıfırdan küçük olması ise serinin sağa (negatif yönde) çarpık olduğunu göstermektedir (Kapusuzoğlu ve Karan, 2010: 61-62).

Elde edilen sonuçlara göre değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerden sadece işsizlik serisinin sivri olduğu, diğer değişkenlerin basıklık değerinin 3’ten küçük olmasından dolayı basık olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca çarpıklık değerlerine bakıldığında, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ile terör (lnTEROR) değişkenlerinin değerlerinin sıfırdan küçük olmasından dolayı serilerin sağa çarpık olduğu, diğer değişkenlerin ise (lnDTH, lnGSYİH, İŞZ, TRZM) sola çarpık olduğu söylenebilir. Serinin normal dağılımını tespit edebilmek amacıyla Jarque-Bera testi uygulanmıştır. Testin sıfır hipotezi hata teriminin dağılımı normaldir, alternatif hipotez ise hata teriminin normal dağılmadığı şeklindedir. Buna göre Tablo 11’deki değişkenlerin tamamının JB testi olasılık değerlerine bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde 0.05’ten büyük olduğundan sıfır hipotez reddedilemez, başka bir deyişle hata teriminin dağılımı normaldir.

Eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinden önce serilerin durağanlığı test edilmiştir. Çalışmada durağanlık testleri olarak literatürde en çok kullanılan ADF – PP birim kök testleri ile yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testleri kullanılmıştır.

4.2. Birim Kök Test Sonuçları

Birim kök test sonucuna ilişkin grafiksel tanımlayıcı istatistiksel aşağıdaki gibidir:

4.2.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Test Sonucu

Birim kök testlerinden ilki olan ADF birim kök test sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. ADF Birim Kök Test Sonuçları								
	<i>Sabitli</i>				<i>Sabitli ve Trendli</i>			
	<i>Düzye</i>		<i>Birinci Fark</i>		<i>Düzye</i>		<i>Birinci Fark</i>	
	<i>t</i> <i>istatistik</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>	<i>t</i> <i>istatistik</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>	<i>t</i> <i>istatistik</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>	<i>t</i> <i>istatistik</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>
LnDYY	-1.91(0)	0.3226	-7.28(0)	0.0000*	-3.11(0)	0.1177	-7.19(0)	0.0000*
LnDTH	-1.16(0)	0.6788	-6.21(0)	0.0000*	-3.15(9)	0.1154	-6.21(0)	0.0001*
lnGSYİH	-0.01(0)	0.9510	-6.23(0)	0.0000*	-2.46(0)	0.3410	-4.12(3)	0.0142**
İŞZ	-2.18(1)	0.2157	-5.02(1)	0.0002*	-3.29(1)	0.0832** *	-4.97(1)	0.0016*
TRZM	-2.78(0)	0.0703** *	-5.60(1)	0.0000*	-3.63(0)	0.0409**	-5.63(1)	0.0003*
lnTEROR	-4.05(0)	0.0033*	-5.08(2)	0.0000*	-4.52(0)	0.0048*	-5.00(2)	0.0016*

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığını göstermektedir. Parantez içindeki değerler, ADF için Akaike istatistik bilgi kriterine göre uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Gecikme uzunluğunun sıfır olması durumunda Dickey-Fuller testini göstermektedir.

Tablo 12’de görülen ADF birim kök test sonuçlarına göre sabitli ve sabitli trendli modellerde değişkenler genel olarak düzey değerlerinde birim köklü iken birinci dereceden farkları alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. ADF birim kök test sonuçlarına göre TRZM değişken düzey değerinde %10 seviyesinde, lnTEROR değişkeni ise düzey değerinde %1 seviyesinde durağandır. Diğer değişkenler ise düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Fakat tüm değişkenlerin birinci dereceden farkı alındığında %1 seviyesinde durağanlaştığı görülmektedir.

Benzer durum sabitli-trendli modelde de görülmektedir. Sabitli-trendli modellerin düzey değerlerinde İŞZ değişkeni %10 seviyesinde, TRZM değişkeni %5 seviyesinde, lnTEROR değişkeni ise %1 seviyesinde durağandır. Diğer değişkenler ise, birim kök içermektedir. Tüm değişkenlerin sabitli-trendli modellerde birinci dereceden farkı alındığında %1 ve %5 seviyelerinde durağanlaştığı görülmektedir.

4.2.2. Phillips Perron Birim Kök Test Sonucu

Philips Perron birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

	<i>Sabitli</i>				<i>Sabitli ve Trendli</i>			
	<i>Düzye</i>		<i>Birinci Fark</i>		<i>Düzye</i>		<i>Birinci Fark</i>	
	<i>t</i> <i>istatistiği</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>	<i>t</i> <i>istatistiği</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>	<i>t</i> <i>istatistiği</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>	<i>t</i> <i>istatistiği</i>	<i>Olasılık</i> <i>Değeri</i>
LnDYY	-2.00(4)	0.2854	-7.61(5)	0.0000 *	-3.11(0)	0.1177	-7.67(0)	0.0000 *
LnDTH	-1.20(2)	0.6628	-6.22(2)	0.0000 *	-2.19(3)	0.4763	-6.22(2)	0.0001 *
lnGSYİH	0.04(3)	0.9564	-6.25(3)	0.0000 *	-2.54(1)	0.3062	-6.28(4)	0.0000 *
İŞZ	-1.59(9)	0.4757	-7.56(34)	0.0000 *	-2.32(8)	0.3857	-8.25(34)	0.0000 *
TRZM	-2.61(6)	0.0995 ***	-6.40(34)	0.0000 *	-3.42(4)	0.0634 ***	-9.27(34)	0.0000 *
lnTEROR	-4.18(3)	0.0023 *	-12.89(9)	0.0000 *	-4.65(3)	0.0035 *	-12.48(9)	0.0000 *

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığını göstermektedir. Parantez içindeki değerler, çekirdek (kernel) yöntemi “Barlettkernel” ve bant genişliği (bandwith) “Newey West bandwith” yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Durağanlık analizlerin ikincisi olarak ise PP testi kullanılmıştır. Tablo 13’te görülen sonuçlara bakıldığında TRZM değişkeni düzey değerinde %10 seviyesinde, lnTEROR değişkeni ise düzey değerinde %1 seviyesinde durağandır. Diğer değişkenler ise düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Fakat tüm değişkenlerin birinci dereceden farkı alındığında %1 seviyesinde durağanlaştığı görülmektedir.

Benzer durum sabitli-trendli modelde de görülmektedir. Sabitli-trendli modellerin düzey değerlerinde TRZM değişkeni %10 seviyesinde, lnTERÖR değişkeni ise %1 seviyesinde durağandır. Diğer değişkenler ise birim kök içermektedir. Fakat tüm değişkenlerin sabitli-trendli modellerde birinci dereceden farkı alındığında ise %1 seviyelerinde durağanlaştığı görülmektedir.

4.2.3. Zivot-Andrews Birim Kök Test Sonucu

Zivot- Andrews birim kök testi sonucu aşağıdaki gibidir;

Değişkenler	Model A		Model C	
	Min. t stat.	Kırılma 1	Min. t stat	Kırılma 1
lnDYY	-3.68	2005	-5.07***	2005
lnDTH	-3.06	2003	-3.71	2004
lnGSYİH	-3.79	1999	-4.20	1999
İŞZ	-4.67***	2001	-5.18**	2001
TRZM	-4.76***	2006	-4.91***	2001
lnTEROR	-5.58*	2000	-6.19*	1993
ΔlnDYY	-7.73*	2008	-7.61*	2008
ΔlnDTH	-7.18*	2009	-8.06	2003
ΔlnGSYİH	-6.19*	2010	-5.65*	2003

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde serilerin yapısal kırılmayla birlikte durağanlıklarını göstermektedir. Kritik değerler Model A için %1, %5 ve %10 için kritik değerler sırasıyla -5.34, -4.93 ve -4.58, Model C için kritik değerler %1, %5 ve %10 için sırasıyla -5.57, -5.08 ve -4.82'dir.

Durağanlık testlerinin sonucusu olarak ise tek yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi kullanılmıştır. Zivot-Andrews birim kök testi sonuçlarına göre: Model A'da İŞZ ve TRZM değişkenleri %10 seviyesinde lnTEROR değişkeni ise %1 seviyesinde düzeyde yapısal kırılmayla birlikte durağan olduğu görülmektedir. Model C'de ise lnDYY ve TRZM değişkenleri %10 seviyesinde, İŞSZ değişkeni %5 seviyesinde ve lnTEROR değişkeni ise %1 seviyesinde düzeyde yapısal kırılmayla birlikte durağandır. Yapısal kırılma dönemlerine bakıldığında Model A için 2001-2006-2000 tarihleri, Model C için ise 2005-2001-1993 tarihleri göze çarpmaktadır.

Eşbütünleşme testlerinde, aynı dereceden durağan olan seriler arasında analizler gerçekleştirilebilmektedir. Düzey değerlerinde durağan olmayan serilerin ise ADF ve PP birim kök testlerinde olduğu gibi farkları alınarak durağan hale getirilmektedir. Zivot-Andrews birim kök testinde de düzey değerlerinde birim köklü çıkan lnDYY, lnDTH ve lnGSYİH değişkenlerinin birinci dereceden farkları alındığında Model A ve Model C'de %1 düzeyinde durağan hale geldiği görülmüştür. Kırılma yıllarına bakıldığında ise küresel krizin yaşandığı 2008 yılı ile etkilerinin oldukça fazla hissedildiği 2009 ve 2010 yılları görülmektedir.

1993 tarihinde PKK terör örgütü bölge hakimiyetini kaybetmesi ve Hizbullah- PKK saldırılarında önemli kayıplar vermesi sebebiyle örgüt çıkmaza girmiş ve Öcalan 17 Mart

1993 yılında tek taraflı ateşkes ilan etmiştir (Semiz, 2011: 66). 24 Mayıs 1993 yılında silahsız 33 asker PKK terör örgütü tarafından Bingöl-Elazığ karayolunda şehit edilmişlerdir (Semiz, 2011: 67). Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü, 33 erin şehit edilmesi, Madımak Oteli'nde aralarında 33 aydın ve yazarın yakılarak öldürülmesi, Türk toplumunun bilincinde ve ekonominin genelinde psikolojik bir kırılma yaratmaktadır.

Kasım 2000 tarihinden itibaren Türkiye'de önemli bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizin temel sebepleri arasında, döviz talebindeki yükseliş ve bundan dolayı mali kesimdeki güven sarsıcı olaylar sayılabilir. Bu kriz bir paradigma krizidir. Yetersiz sermayeli bankacılık, kötü uygulanan politikalar, piyasa aksaklıkları da krizin nedenleri arasındadır (Arın, 2001: 4-5). Ayrıca bu dönemde İsrail ve Filistin arasında da çatışmalar yaşanmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide tarafından düzenlenen terör saldırısı meydana gelmiştir. Türkiye, cumhuriyet tarihinde en derin iktisadi krizini yaşamıştır. Türkiye'de Şubat 2001'de yaşanan mali krizin, kamu sektöründen başlayarak mali sektöre yayılan ve neticesinde reel sektör üzerinde önemli sıkıntılar doğuran etkileri olmuştur. 2001 krizi sonrasında hemen tüm sektörlerde tüketici talebinde önemli daralmalar olmuştur. Krizden sonra hem krizin yarattığı negatif etkilerin giderilmesi hem de uluslararası piyasalarda olan gelişmelere uyumun sağlanması için bütün sektörlerde yeniden yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 2001 tarihinde yaşanan krizin en önemli sonuçlarından bir tanesi de işsizlik olmuştur.

2005 yılı kırılma nedenlerine bakıldığında faiz oranlarındaki yükseliş, Türk Lirasından altı sıfırın atılması ve yeni para birimine geçilmesi gibi önemli olayların yapısal kırılmalara gerekçe olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca terörle mücadelede zarar görenlerin zararlarının karşılanması yönündeki yasa kapsamında ilk kez Elazığ'ın Palu ilçesinde ödemeler yapıldı. Son olarak 2006 tarihinde ise Türkiye'de yaşanan kuş gribi ve Türkiye'nin Lübnan'a asker göndermesi gibi gelişmelerin kırılmalara neden olduğu düşünülmektedir.

4.3. Eşbütünleşme Test Sonuçları

Eşbütünleşme test sonuçlarına ilişkin grafiksel ve tanımlayıcı istatistiksel aşağıdaki gibidir:

4.3.1. Engle- Granger Eşbütünleşme Test Sonucu

Engle- Granger Eşbütünleşme Testi sonucu aşağıdaki gibidir:

Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
$\epsilon(0)$	-5.43*	5.28	4.71	4.43

Not: Engle-Granger makalesindeki kritik değerler esas alınmıştır. Hata terimlerinin durağanlığı için test istatistik değeri Akaike Bilgi Kriteri'ne göre hesaplanmıştır.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme analizinden çıkartılan kalıntılar serisinin, ADF durağanlık testi sonucu elde edilen test istatistiği, Engle-Granger'in simülasyonlarla elde ettiği kritik değerleri ile karşılaştırıldığında, -5,43 değerinin mutlak değerce %1 - %5 - %10 kritik değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında hem doğrusal hem de doğrusal olmayan uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

4.3.2. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonucu

Gregory-Hansen eşbütünleşme varlığını tespit etmek için üç test istatistiği önermiştir.

Model	Kırılma Dönemi	ADF İstatistiği	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Sabitte Kırılma (C)	1987	-8.05 (0)*	-6.05	-5.56	-5.31
Sabitte ve Trendde Kırılma (C/T)	1987	-8.20 (0)*	-6.36	-5.83	-5.59
Rejim Değişimi (C/S)	2004	-8.25 (0)*	-6.92	-6.41	-6.17

Not: Kritik değerler Gregory and Hansen (1996:109)'dan alınmıştır. Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriteri tarafından seçilen gecikme sayısını göstermektedir. *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığını göstermektedir.

Çalışmada, Engle-Granger eşbütünleşme testinin yanında tek yapısal kırılmaya izin veren Gregory-Hansen eşbütünleşme testi de kullanılarak karşılaştırmalı analiz gerçekleştirilmiştir. Ekonometrik çalışmalarda kullanılan standart eşbütünleşme testleri, eşbütünleşik vektörün zaman içerisinde değişmediğini varsayarken tek yapısal kırılmaya izin veren Gregory ve Hansen eşbütünleşme testi, eşbütünleşik vektörde içsel olarak belirlenen bir kırılma zamanında değişeceğini önermektedir.

Yapısal kırılma altında modeldeki değişkenlerin aralarında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının tespit edilmesi için uygulanan Gregory-Hansen Eş-bütünleşme testinde minimum ADF sonuçları ile bunlara denk gelen kırılma dönemleri Tablo 16’da verilmiştir. Tablo incelendiğinde tüm modeller için ADF istatistiği mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olduğu yani değişkenler arasında %1 anlamlılık seviyesinde uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır.

1987 tarihinde PKK terör örgütü nedeniyle OHAL uygulanmaya başlamıştır. OHAL uygulaması, 15 yıl boyunca Diyarbakır, Hakkari, Siirt, Tunceli ve Van’ın da bulunduğu 13 ilde uygulanmıştır. Güneydoğu Anadolu’da birçok köyün boşalması sonucunda batıdaki illere göç yaşanmıştır. Bu süreçte OHAL uygulamasından beklenen sonuçlar elde edilememiştir. Bunun nedeni olarak ise terör örgütünün Irak, İran ve Suriye gibi dış desteklerinin kesilememesi gösterilebilir (Özdağ, 2007: 84). 1987 yılında köy korucularına yönelik Siirt, Şırnak ve Mardin illeri başta olmak üzere 15 ayrı toplu katliam yaşanmıştır (Bal ve Özkan: 2006). PKK terör örgütünün, 16’sı çocuk olmak üzere toplamda 30 insanı katlettiği 1987 yılında, Pınarcık katliamı örgütün en acımasız saldırısını oluşturmuştur (Marcus, 2012: 161).

Kırılma tarihinin sonucusu olan 2004 yılı ise Türkiye’de yerel seçimlerinin yaşandığı döneme denk gelmektedir. İktidara yeni gelen AK Parti’nin yerel seçimlerden de zaferle ayrılması, piyasalar tarafından olumlu karşılanmış ve ekonomideki düzelmeye pozitif yönlü bir kırılmaya neden olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Türkiye yıllar sonra ilk defa 2004 yılında enflasyonda tek haneli verilere ulaşmıştır. Ekonomideki iyileşmeden dolayı turizm, sermaye yatırımları ve dış ticaret değişkenleri olumlu etkilenmiştir. Bunların yanında Kıbrıs’ta ilk defa referandum yapılmış ve “Annan Planı” Kıbrıs’ta halka sunulmuştur. Sunulan metin KKTC’de kabul edilmesine rağmen Rum kesimi planı reddetmiştir. Son olarak bu dönemde, AB, Türkiye ile 3 Ekim 2005’te müzakerelere başlama kararı almıştır.

4.4. Nedensellik Test Sonuçları

Granger Nedensellik Testi ile ilgili grafiksel ve tanımlayıcı istatistiksel aşağıdaki gibidir:

4.4.1. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Test Sonucu

Toda – Yamamoto nedensellik analizinden değişkenler arasında nedenselliğin tespiti ve yönünü bulabilmek için öncelikle modelin gecikme sayısının tespit edilmesi gerekmektedir. Tablo 17’de görüldüğü üzere VAR modeline dayalı gecikme uzunluğu hesaplanmıştır.

Tablo 17: VAR Gecikme Sayısının Tespiti					
Gecikme uzunluğu	AIC	SC	HQ	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
LnTEROR-lnDYY					
0	7.526137	7.616834	7.556653	-	-
1	5.228476*	5.500568*	5.320027*	1.361541	0.8509*
2	5.391743	5.845231	5.544328	1.702335	0.7903*
3	5.505665	6.140547	5.719284	3.100015	0.5412*
4	5.719766	6.536043	5.994418	2.835005	0.5858*
lnTEROR-lnDTH					
0	6.590425	6.681122	6.620941	-	-
1	2.783416*	3.055508*	2.874967*	2.336907	0.6741*
2	2.808079	3.261566	2.960664	6.001414	0.1990*
3	3.030347	3.665229	3.243966	3.482334	0.4806*
4	3.158646	3.974923	3.433298	2.045531	0.7274*
lnTEROR-lnGSYİH					
0	4.681413	4.772110	4.711930	-	-
1	0.316350*	0.588442*	0.407901*	3.072393	0.5458*
2	0.369034	0.822521	0.521619	5.895341	0.2071*
3	0.539715	1.174597	0.753334	1.326994	0.8568*
4	0.660831	1.477107	0.935483	9.680732	0.0462**
lnTEROR- İŞZ					
0	7.425297	7.515995	7.455814	-	-
1	6.578929*	6.851021*	6.670480*	4.099930	0.3927*
2	6.644276	7.097763	6.796860	3.325167	0.5050*
3	6.809385	7.444267	7.023004	3.339482	0.5027*
4	7.001491	7.817768	7.276144	0.678068	0.9540*
lnTEROR-TRZM					
0	6.710603	6.801300	6.741120	-	-
1	6.416751*	6.688843*	6.508301*	4.276386	0.3699*
2	6.518009	6.971496	6.670593	4.244085	0.3740*
3	6.573374	7.208256	6.786993	1.705287	0.7898*
4	6.782287	7.598564	7.056940	2.748046	0.6008*

Not: Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığını göstermektedir.

Tablo 17’de Akaike, Schwarz ve Hannan Quin bilgi kriterlerine göre gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiş olup, çalışmamızda birim kök testleri Akaike bilgi kriterine göre yapıldığından gecikme uzunluğu sayısının 1 olduğu kabul edilmiştir. Otokorelasyon sorunu olup olmadığını tespit etmek için LM testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucuna göre otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır.

Gecikme uzunluğunun ardından, değişkenlerin 1. Dereceden durağan olduğu bilindiği için $k + d_{\max}$ değeri $1+1=2$ olarak hesaplanmış ve Tablo 18’de Toda-Yamamoto nedensellik sonuçları gösterilmiştir;

Hipotez	Gecikme uzunluğu $k + d_{\max}$	X^2 İstatistiği
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \ln\text{DYY}$	2	1.73 (0.4209)
$\ln\text{DYY} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	2	1.83 (0.3987)
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \ln\text{DTH}$	2	6.48 (0.0390)**
$\ln\text{DTH} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	2	1.84 (0.3974)
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \ln\text{GSYİH}$	2	6.33 (0.0421)**
$\ln\text{GSYİH} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	2	3.07 (0.2151)
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \text{İŞZ}$	2	0.21 (0.8990)
$\text{İŞZ} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	2	0.00 (0.9981)
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \text{TRZM}$	2	0.49 (0.7807)
$\text{TRZM} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	2	4.55 (0.1026)

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisini göstermektedir. $k + d_{\max}$ Değerleri AIC kriterlerine göre seçilen gecikme uzunlukları ile serilerin durağanlık seviyeleri toplamını göstermektedir. Parantez içindeki değerler asimptotik olarak dağılan olasılık değerlerini göstermektedir.

Bu sonuçlara göre terörden dış ticaret hacmine doğru tek yönlü nedenselliğin olmadığını belirten temel hipotez reddedilmektedir: Terör, dış ticareti etkileyen faktörlerden bir tanesidir. Ayrıca, terörden milli gelire doğru tek yönlü nedenselliğin olmadığını belirten temel hipotez reddedilmektedir, terörden milli gelire doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir. Terör, beklendiği gibi milli geliri de etkileyen etmenlerden biridir. Diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

4.4.2. Hacker ve Hatemi- J (2006) Nedensellik Test Sonucu

Tablo 19’da ise Toda-Yamamoto gibi simetrik nedensellik testlerinden biri olan Hacker ve Hatemi-J testi uygulanmıştır.

	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \ln\text{DYY}$	0.109	7.485	4.136	2.870
$\ln\text{DYY} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.089	7.419	4.246	2.951

$\ln\text{TEROR} \rightarrow \ln\text{DTH}$	0.908	7.568	4.106	2.859
$\ln\text{DTH} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.079	7.544	4.133	2.905
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \ln\text{GSYİH}$	1.731	7.602	4.338	2.967
$\ln\text{GSYİH} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.546	7.432	4.083	2.766
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \text{İŞZ}$	0.213	9.885	4.391	2.731
$\text{İŞZ} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.001	9.003	4.405	2.834
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \text{TRZM}$	0.278	7.748	4.160	2.829
$\text{TRZM} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.990	7.824	4.116	2.838

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde birinci değişkenden, ikincisine doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Kritik değerler, bootstrap kullanılarak 10000 yineleme ile elde edilmiştir.

Test sonuçlarından görüleceği üzere, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi ortaya konamamıştır. Hem yapılan bu analiz hem de konuyla ilgili yapılan literatürdeki diğer çalışmalarda değişkenler arasındaki ilişkiler simetrik analizlerle sınanmıştır. Hâlbuki Hatemi-J'nin (2012) de belirttiği gibi değişkenler arasındaki ilişkiler doğrusal olmayıp asimetrik olabilmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada Hatemi-J tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi kullanılmıştır.

4.4.3. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Test Sonucu

Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Test Sonucu tablo 20'de gösterilmiştir;

Tablo 20. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları				
	T ist	%1	%5	%10
$\ln\text{TEROR}^+ \rightarrow \ln\text{DYY}^+$	0.303	9.544	4.783	2.955
$\ln\text{DYY}^+ \rightarrow \ln\text{TEROR}^+$	0.698	9.970	4.659	2.975
$\ln\text{TEROR}^+ \rightarrow \ln\text{DTH}^+$	5.346**	7.538	4.170	2.913
$\ln\text{DTH}^+ \rightarrow \ln\text{TEROR}^+$	0.028	7.247	4.160	2.890
$\ln\text{TEROR}^+ \rightarrow \ln\text{GSYİH}^+$	1.956	6.775	4.097	2.874
$\ln\text{GSYİH}^+ \rightarrow \ln\text{TEROR}^+$	0.763	7.181	4.277	2.950
$\ln\text{TEROR}^+ \rightarrow \text{İŞZ}^+$	0.226	14.849	4.306	2.658
$\text{İŞZ}^+ \rightarrow \ln\text{TEROR}^+$	0.445	15.099	4.354	2.676
$\ln\text{TEROR}^+ \rightarrow \text{TRZM}^+$	0.004	11.731	4.676	2.850
$\text{TRZM}^+ \rightarrow \ln\text{TEROR}^+$	0.300	9.729	4.243	2.725
$\ln\text{TEROR}^- \rightarrow \ln\text{DYY}^-$	0.010	15.947	5.644	2.920
$\ln\text{DYY}^- \rightarrow \ln\text{TEROR}^-$	0.353	12.583	4.673	2.800
$\ln\text{TEROR}^- \rightarrow \ln\text{DTH}^-$	1.265	17.151	5.412	2.875
$\ln\text{DTH}^- \rightarrow \ln\text{TEROR}^-$	0.000	13.511	4.706	2.812
$\ln\text{TEROR}^- \rightarrow \ln\text{GSYİH}^-$	11.465**	16.372	5.479	3.048

$\ln\text{GSYİH} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.248	11.317	4.653	2.944
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \text{İŞZ}$	0.397	16.773	4.645	2.644
$\text{İŞZ} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.319	12.670	4.274	2.508
$\ln\text{TEROR} \rightarrow \text{TRZM}$	0.001	13.315	4.323	2.583
$\text{TRZM} \rightarrow \ln\text{TEROR}$	0.487	13.486	4.252	2.554

Not: \rightarrow notasyonu nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezini göstermektedir. *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisini göstermektedir. Bootstrap sayısı 10.000'dir.

Tablo 20'deki sonuçlara bakıldığında terörün pozitif şoklarından dış ticaret hacminin pozitif şoklarına doğru ve terörün negatif şoklarından GSYİH'nin negatif şoklarına doğru %5 anlamlılık düzeyinde asimetrik nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer değişkenlere ait şoklar arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Hacker ve Hatemi-J'nin nedensellik testinde şoklar aynı kabul edilmiştir. Bu sebeple herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu değilken Hatemi-J'nin asimetrik nedensellik testi ile şoklar arasındaki ilişkilerin farklı etkileri olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Aynı zamanda asimetrik nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, Toda-Yamamoto testinden elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Başka bir deyişle, terörün dış ticaret ve milli gelir üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Günümüzde en önemli ve öncelikli sorunlardan olan terör, herkes tarafından farklı tanımları olan terör ve terörizmin etkileri, yeryüzündeki çoğu insanı, bölgeyi ve ülkeleri kapsayacak boyuta gelmiştir. Sürekli gelişen teknoloji karşısında terörist gruplar da kendilerine yeni metotlar ve taktikler geliştirerek toplumlara daha fazla zarar verme çabasındadırlar. Bu olumsuzluklar ülkelerin kendi içerisinde ve uluslararası platformlarda, büyük karmaşıklıklara sebep olmaktadır. Ülkelerin ekonomilerine, siyasi yapılarından, sosyal ve kültürel alanlarına kadar birçok noktada olumsuz etkiler bırakırken, kişiler üzerinde korkutma, yıldırma gibi psikolojik baskılar da yapmaktadır. Bu olumsuzlukların ekonomi üzerindeki etkisi literatürde farklı açılardan ele alınarak incelenmiştir.

Terörün ekonomik sonuçları mikro ve makro boyutta ele alınıp ayrıştırılacağı gibi kısa ve uzun vadede de değişebilmektedir. Terör faaliyetleri, bir ülkedeki güven ortamını bozarak belirsizlik algısı yaratır. Kısa vadede ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Belirsizliğin ortaya çıkması ile birlikte gerek yurtiçindeki yatırımcı gerekse yabancı yatırımcılar, risk almak istemediklerinden yatırım kararlarını gözden geçirme yoluna gider. Bu durum ekonomiye olumsuz yansımalar olarak geri döner.

Turizm, dünyanın en büyük endüstrileri arasında ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin başlıca döviz kaynaklarından. Türkiye açısından turizm sektörü, diğer ülkelerde olduğu gibi gelir getiren ve istihdam sağlayan hizmet sektörlerinin en başında yer almaktadır. Turizmin etkilendiği olumsuz faktörler arasında terör eylemleri olduğu ortaya konmuştur. Sadece Doğu ve Güneydoğu'da gerçekleşen çatışmalar değil, son dönemde ülkenin çeşitli yerlerinde gerçekleşen sivillere yönelik bombalı eylemler de yurtdışından Türkiye'ye gelecek olan turistlerin Türkiye'yi tercih etmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum turizm gelirlerinde ciddi anlamda kayıplara sebep olmaktadır.

Terörizm, sosyal yapı üzerindeki etkilerini genellikle uzun vadede ortaya çıkarmakta olup korkutma, yıldırma gibi toplumun temel yapı taşları olan eğitim, din, aile, kültür gibi sosyal kurumları etkilemeyi hedeflemektedir. 11 Eylül saldırıları sonrası terörizmin boyutu

bir kez daha gerçek yüzüyle ortaya dökülmüştür. Din, dil, ırk, kültür, sosyal ve siyasi yapı fark etmeksizin terörizm can almakta ve toplumlara maddi manevi, bazen kalıcı olacak şekilde ciddi hasarlar vermektedir.

Kamu harcamaları ile terör arasında olumlu bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Özellikle savunma harcamalarının kamu harcamaları içerisinde yer alması ve terörle mücadeleye yönelik politikalar kapsamında bu harcamaların artırılması kamu harcamalarının artışına sebep olmaktadır. Aynı zamanda savunma harcamalarına ayrılan pay eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlara ayrılan paydan daha fazla olabilmektedir.

Terör olayları birçok sektörü olumsuz yönde etkilerken finansal sektörü de beraberinde etkilemektedir. Finansal piyasada belirsizliğin olduğu bir ortamda dengeler bozulmaktadır. Bozulan denge, ülkenin dış ticareti üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır. İhracata konu olan malların güvenli ulaşım yolları kullanılarak taşınması ek bir maliyet getirmekte işlem maliyetleri artmaktadır.

Terör örgütünün fiziki sermayenin yanında, beşeri ve sosyal sermayeyi de negatif yönde etkilediği görülmektedir. Beşeri sermaye yatırımlarının iktisadi kalkınmaya etkisi üzerinde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ülkede doğrudan yabancı yatırımın artması durumunda ihracat ve üretimin olması neticesinde yeni iş alanlarının ve işletmelerin açılmasına olanak sağladığından dolayı gelir ve istihdamın artması ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etki etmektedir. Terör örgütünün eylemleri nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişlerinin azalması büyümeyi ve kalkınmayı negatif yönden etkilediği görülmektedir.

Ülkenin önemli geçim kaynaklarından olan tarım ve hayvancılık terör olaylarından en çok etkilenen sektördür. Tarım ve hayvancılık, terör olaylarının verdiği zarar nedeniyle işlenen tarım alanlarının azalması ve hayvanların zarar görmesi nedeniyle beklenen ölçüde gelişme göstermemektedir. Terör olaylarının ülke içerisinde belirli bölgelerde yoğunlaşması o bölgelerden diğer bölgelere doğru seyreden nüfus hareketlerine sebep olurken çeşitli sosyo-ekonomik problemleri de beraberinde getirmektedir. Terör nedeniyle zorunlu olarak gerçekleştirilen göçler, yerini umutsuzluğa bırakıp memlekette akrabalarıyla ilişkilerin kesilmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında, terör nedeniyle köyün ve mezranın tamamen boşaltılması şeklinde gerçekleşen göçlerde ailelerin sosyo ekonomik düzenlerinin temeli olan toprakla yani iş ve üretim kaynağıyla ilişkileri önemli ölçüde ortadan kalkmaktadır. Terörün neden olduğu bu tür zorunlu göçlerle birlikte göç veren ve göç alan kentlerin günlük hayat

akışında birçok problemle karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle göç alan kentlerin, işsizlik sorununa neden olmuştur.

Bu çalışmada, 1980-2016 dönemini kapsayan yıllık verilerin kullanıldığı analizlerde terör ile makroekonomik değişkenler üzerinden model kurulmuş ve değişkenler arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Makro ekonomi, değişkenler olarak doğrudan yabancı yatırım, dış ticaret hacmi, işsizlik oranı ve turizm gelirlerinin milli gelirden aldığı pay, terör değişkeni olarak Küresel Terör verileri analize dahil edilmiştir. Çalışmada değişkenlerin durağan olup olmadıklarının araştırıldığı birim kök testlerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips ve Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Söz konusu birim kök testleri, ekonomide oluşacak kırılmaları dikkate almadığı için geliştirilen tek yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmıştır. İkinci aşamada ise bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Değişkenlerin durağanlık mertebeleri birbiriyle aynı olduğu için Engle-Granger ve tek yapısal kırılmalı Gregory-Hansen testi ile eşbütünleşme ilişkisi irdelenmiştir.

Son olarak üçüncü aşamada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Toda-Yamamoto, Hacker ve Hatemi-J ile Hatemi-J Asimetrik nedensellik testi ile test edilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerde seriler, düzey değerinden durağan çıkmıştır. Toda-Yamamoto, Hacker ve Hatemi-J test sonuçlarında değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi ortaya konamamıştır. Gregory-Hansen Eş-bütünleşme testi ile Zivot-Andrews Birim Kök Testi yapısal kırılmalar eşbütünleşme ile ilişkisinin olduğu görülmüştür. Gregory-Hansen Eş-bütünleşme testinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Toda-Yamamoto test sonucunda: Terörün, dış ticaret ve milli gelir üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Literatürde yer alan Persitz (2007), Freytag (2011), Peçe (2013) ve Altay (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmaların analizde bulunan terör saldırılarının milli gelir ve dış ticaret sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, analizde kullanılan verilerin farklı döneme ait olması, kullanılan tekniklerin daha önce kullanılmamış/az kullanılmış olması, ele alınan değişkenlerin çalışmanın amacına yönelik olarak farklı nedenlerle kullanılması olarak gösterilebilir. Araştırma bulgularında elde edilen sonuçlar tamamen uygun olmuştur.

5.2. Öneriler

Terör saldırılarının ekonomik zararlarını en aza indirgeyebilmek için terör mağduru ülkenin vatandaşının, teröre göz açtırmayacak şekilde dikkatli olması gerekmektedir. Türkiye’de terör olaylarının yoğun yaşandığı bölgelerde ekonomik açıdan istihdam artırıcı ve yoksulluğun azaltıcı sosyo-ekonomik projelerin ve yatırımın yapılması gerekir. Böylelikle gelir düzeyi artan bölge halkının daha eğitilmiş ve daha sağlıklı bir yapıya sahip olmasından dolayı ülkenin refah düzeyi artacak, o bölgede bulunan halk terör olaylarından uzaklaşacaktır.

Sosyal bir devletin temel görevleri, eğitim, sağlık ve güvenliği bütün vatandaşları için eşit bir şekilde sağlamak ve bu durumu artan kalitede sürdürülebilir kılmaktır. Devlet, bu görevlerden biri olan güvenliği sağlayamadığı zaman, vatandaşlar mevcut hükümetlere tepki duyar ve devletin bu tepkiye karşı ilgisiz kaldığı durumda terör örgütü bu durumu kullanır. Bu durumda yapılması gereken hükümetin görevlerini yerine getirmek ve vatandaşlarına eğitim, sağlık gibi yatırımlarda bulunulması gerekmektedir.

Türkiye’nin teknolojik ve ekonomik gelişmeler konusunda dışa bağımlı olması sebebiyle ekonomi güvenliğinin düşük olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye’nin ekonomi güvenliğini sağlayabilmesi için teknoloji üreten ve bu teknolojiyi satabilen bir ülke konumuna gelmesi gerekmektedir. Teknoloji üretebilmek için inovasyon çalışmalarını ve yatırımlarını artırmalı, kaliteli inovasyon için eğitim standartlarını yükseltmelidir. Türkiye beşeri sermayesini arttırmalıdır. Ekonomi güvenliğini sağlamak için ayrıca, toplumu oluşturan bütün bireylerin, ülkeyi tehdit eden terör, ekonomik bunalım, hatta savaş gibi durumlara karşı direnme, azim ve kararlılığında olması gerekmektedir. Bunun için, ülkenin refah düzeyinin topluma eşit ve adil biçimde dağılması gerekmektedir. Vatandaşlar arasındaki mutsuzluk sorunlarının bu sebeple ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.

Terörü doğuran ve yeşerten etkenlerden birisi de kuşkusuz ekonomik yetersizliklerdir. Temel ihtiyaçlarını karşılama imkânına sahip olmayan insanlar, hangi din ve kültürün parçası olurlarsa olsunlar, bu ihtiyaçlarını giderebilmek için her türlü suçu işleyebilmektedirler. Terörizme destek olan ülke ve gruplara ağır yaptırımlar uygulanmalı ve terörizmin finansmanı engellenmelidir.

Toplumların eğitim seviyesi yükseltilmeli ve bölgelerarası farklılıklar ortadan kaldırılmalıdır. Terör olaylarının yoğun yaşandığı bölgelerde halkla birliği ve beraberliği sağlamak için konserler, şenlikler, geziler vb. şekillerde aktiviteler gerçekleştirerek o bölgelerin yeniden topluma kazanılması sağlanmalıdır. Ekonomik gelişmişlik düzeyi ve

istihdam arttırılarak mevcut işsizlik seviyesi minimum seviyelere getirilmelidir. Ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleşecek olumlu artışlar terörizm faaliyetlerinde düşüş sağlayacaktır. Bu ortamda oluşacak güven duygusu, insanları tatmin edici boyutta olmalıdır. Televizyon, radyo, gazete ve internet gibi tüm medya organlarına terör ile ilgili yayınlarda sınırlama getirilmelidir. Çünkü yapılan her program, atılan her manşet terör örgütüne eleman kazandırmakta ve örgütün reklamını yapmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadie, A. and Gardeazabal, J. (2008). Terrorism and The World Economy. *European Economic Review*, 52(1), 1-27.
- Ackoff, Russell L. and Strumpfer, Johan P. (2003). Terrorism and The World Economy. *European Economic Review*. 52, 1-27.
- Açıkalin, S. (2010). *Terörün Ekonomik Maliyeti: Diyarbakır Olayları Örneği*. Uşak Raporları, No:10-1, Ankara:1-20.
- Ağır, H. ve Kar, M. (2010). *Terörizmin Makroekonomik Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt:47, Sayı: 539, (13-32).
- Ak, M. ve İnal, V. (2017). Türkiye'de Terör ve Doğrudan Yabancı Yatırım: Saklı Eşbütünleşme ve Asimetrik Nedensellik İlişkisi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 27.
- Akan, Y. ve Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Akın, E. (2009). *Anayasa Mahkemesi-Yargıtay Kararları ve Uluslararası Hukuk Metinleri Çerçevesinde Terör ve Terörün Finansmanı Suçu*. Ankara: Adalet Basım Yayım.
- Akıncı, M. Akıncı, G. ve Yılmaz, Ö. (2015). Terörizmin Doğrudan ve Dolaylı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Dış Yatırımlar Ne Kadar Telafi Edici. Ankara Üniversitesi: *SBF Dergisi*, 70(1), 1-33.
- Akıncı, M. Akıncı, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). Terörizmin Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Panel İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi. *Uluslar Arası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 5(1), 1-24.
- Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 35-47.
- Aktürk, F. (1999). Türkiye'de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Neyir Mat. Yıl: 2,(3):190.
- Alkan, N. (2004). Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları. *Polis Dergisi*, Sayı 40.
- Alkan, N. (2000). *Psikolojik Harekat, Polis ve Terörizm*. Ankara: Egm Yayınları.
- Alkan, N. (2007). *Söz Bitmeden Terörle Mücadele Önleme Stratejileri*. Ankara: Baran Ofset Yayınları.

- Altay, H., Ekinci, A. ve Peçe, M.A. (2013). Ortadoğu’da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No:37.
- Altunok, T. ve Denizer, O. (2008). *Terörizmin Yasal Olmayan Finansal Kaynakları, Terörizmin Finansmanı ve Ekonomisi*. Ankara: Barış Platin Kitap, 95-116.
- Arana, J. ve Leon, C.L. (2008). The Impact Of Terrorism. *Annals Of Tourism Research*. 35(2)299-315.
- Arın, T. (2001). Krizin Yapısı ve Geleceği. *İktisat Dergisi*, Şubat-Mart, 4–8.
- Arınç, K. (2010). Siyasi ve Tarihi Coğrafya Perspektifiyle: Türkiye’nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik-Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:14, Sayı:2 Ss.1-34.
- Ateş, L. (2017). Küreselleşme Perspektifinde Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. *Econder International Academic Journal*, C:1, No: 2, Ss.142-163.
- Aydın, N. (2009). *Küresel Terör, Terörizm*. Kum Saati Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Aydın, N. (2005). *PKK Terör Örgütü Orta Doğu’da Bir Truva Atı Mı? PKK’nın Sosyo-Kültürel*. Kum Saati Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Aykın, H. ve Sözmen, H. (2009). *Terörün Finansmanı*. Ankara: Masak Yayınları.
- Aykın, H. ve Sözmen, H. (2008). *Terörün Finansmanı*. Ankara: Masak Yayınları.
- Azam, J. and Paul, M. (2003). Civill War And The Social Contract. *Public Choice* 115,455-475.
- Babüroğlu, S. (2008). *Eylemler ve Yöntem Şaşırtmacaları*. Cilt:7, Sayı 77.
- Baharçipek, A. (2000). Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:10, No:1, Ss. 11-27.
- Bal, İ. ve Özkan, E. (2006). *PKK Terör Örgütü Kronolojisi (1976–2006)*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Barnaby, F. (2007). *The Future Of Terror*. London: Granta Books.
- Başeren. (2006). *Kavramsal Özellikleri İle Terörizm (Tarihi Ve Hukuki Boyutları İle), Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*. Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, Ankara: Ss.7-18.

- Başbüyük, O. (2011). *Terörle Mücadelede Mikro ve Makro Yaklaşımlar*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Beall, J. (2006). Cities, Terrorism and Development. *Journal Of International Development*, 18:1,51-67.
- Birand, M. (1992). *Apo ve PKK*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Blomberg, S. Brock, N. H. Broussard and Gregory, D. H. (2011). New Wine İn Old Wineskins? Growth, Terrorism and The Resource Curse İn Subsaharan Africa. *European Journal Of Political Economy*, 27: 50–63.
- Blomberg, S.B. Hess, G.D. and Orphanides, A. (2003). The Macroeconomic Consequences Of Terrorism. *Journal Of Monetary Economics*, 51 (5), 1007-1032.
- Bloomberg, S. B. Hessa. and Gregory, D. Weerapana. (2004). Economic Conditions and Terrorism. *European Journal Of Political Economy*, 20,463-478.
- Bozdemir, M. (1982). *Terör (mü) ve Terörizm (mi)*. Ankara: SBF Basın Yayın Yüksek Okulu, Yıllık, C.4.
- Bruck, T. and Wickstorm, B. (2004). The Economic Consequences Of Terror: A Brief Survey, Hicn Working Paper. *School Of Social Sciences And Cultural Studies University Of Sussex*, No 3.
- Bulut, E. (2000). Türk Turizmin Dünyadaki Yeri ve Dış Ödemeler Bilançosundaki Etkisi. *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Ss.71-86.
- Burgoon, B. (2006). On Welfare and Terror: Social Welfare Policies and Politikalcal-Economic Roots Of Terrorism. *Journal Of Conflict Resolution*, Vol:50, No:2
- Caruso, R. and Schneider, F. (2011). The Socio- Economic Determinants Of Terrorism and Political Violence İn Western Europe. *European Journal Of Political Economy*, 27(1), 27-49.
- Çaşın, M. (2008). *Uluslar Arası Terrörizm*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Crenshaw, M. (2000). The Psychology Of Terrorism: An Agenda For The 21st Century. *Political Psychology*, Vol:21, No:2.
- Çabuk, A. ve Balcılar, M. (1998). What Does A Unit Root Mean? The Statistical and Economic Interpretation Of Unit Root Processes With A Survey Of Unit Root Test.

- Journal Of The Faculty Of Economics and Administrative Sciences, Çukurova University, *Special Issue On Econometrics*, 8, 289332.
- Çakmak, H. ve Ünsal, Z. (2008). *Terörizmin Yasal Finans Kaynakları*. Ankara: Barış Platin Kitap, 117-137.
- Çakmak, H. (2008). *Tarihi Açından Terör, Terörizm*. İstanbul: Platin Yayınları.
- Çelik, A. (2009). *Terörün Spot Analizi*. 13. <http://www.stratejikboyut.com>.
- Çetinkaya, İ. (2010). *Ekonomik ve Politik Faktörlerin Uluslararası Terörizm Üzerine Olası Etkileri*. Aydın.
- Çetintaş, H. (2004). İhracat ve Ekonomik Büyüme. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 23-34.
- Çınar, B. (2012). *Terör Eylemleri Olarak Sivil İtaatsizlik vs. Şiddet*. Zaman Yayınları, s 26.
- Çitlioğlu, E. (2008). *Gri Tehdit Terörizm*. Destek Yayınları, 1.Baskı, Ankara.
- Das, Satya P. and Lahiri, S. (2006). A Strategic Analysis Of Terrorist Activity and Counter-Terrorism Policies. *Topics In Theoretical Economics*, Volume 6, Issue 1, Article 6.
- Daşdemir, A. (2008). *ABD Üyesi Ülkelerde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Demirel, E. (2005). *Geçmişten Günümüze PKK ve Ayaklanmalar*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dilmaç, S. (1997). *Terörizm Sorunu ve Türkiye*. Ankara: Egm Yayınları.
- Dilmaç, S. (2011). *Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dirican, C. ve Canoz, İ. (2017). Bitcoin Fiyatları ile Dünyadaki Başlıca Borsa Endeksleri Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Ardl Modeli Yaklaşımı İle Analiz. *Journal Of Economics, Finance And Accounting*, 4(4), 377-392.
- Enders, W. Sandler, T. and Parise, G, F. (1992). An Econometric Analysis Of The Impact Of Terrorism On Tourism. *Kyklos*, 45(4), Ss.531-554.
- Enders, W. Adolfo S. and Sandler, T. (2006). The Impact Of Transnational Terrorism On Us Foreign Direct Investment. *Political Research Quarterly*, 59 (4): 517-531.

- Frey, B. S. Luechgner, S. and Stutzer, A. (2007). Calculating Tragedy: Assessing The Costs Of Terrorism. *Journal Of Economic Surveys*, 21(1), P.1-24.
- Frey, B. S. and Stutzer, A. (2005). Happiness Research: State and Prospects. *Review Of Social Economy*, Vol:62.
- Frey, B. S. Simon L. and Alois, S. (2004). Calculatingtragedy: Assessing The Costs Of Terrorism. Institutefor Empirical Research In Economics. Working Paper 205, *University Of Zurich*.
- Freytag, A. Krüger, J. Meierrieks, D. and Schneider, F. (2011). The Origins Of Terrorism: Crosscountry Estimates Of Socio-Economic Determinants Of Terrorism. *European Journal Of Political Economy*, 27, 5-16.
- Frowein, A. (1988). The Present State Of Research Carried Out By The English-Speaking Section Of The Center For Studies And Research In Les Aspects Juridiques Du Terrorisme International, Académie De Droit International De La Haye. *Centre D'études Et De Recherche De Droit International Et De Relations Internationales*, Sç 56.
- Gaibulloev, K. and Todd, S. (2009). The Impact Of Terrorism and Conflicts On Growth In Asia. *Economics And Politics*, 21(3), 359-383.
- Gaibulloev, K. and Todd, S. (2011). The Adverse Effect Of Transnational And Domestic, Terrorism On Growth In Africa. *Journal Of Peace Research*, 48(3), 355–371.
- Gasebner, M. Keck, A. and Teh, R. (2005). The Impact Of Disasters and Terrorism On International Trade. *Staff Working*, 04.
- Gençtürk, T. (2012). *Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar*. Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 1, S. 181-196.
- Gordon, P. (2005). The Economic Impacts Of A Terrorist Attack On The U.S. *Commercial Aviation System*.
- Gökbunar, R. ve Gökbunar, A. (2010). *Terör Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları

- Göksu, G. G. (2015). Terör Ekonomisinin İncelenmesi ve Seçilmiş Ülkelerde Eğitim Ekonomisi İle Karşılaştırılması. *International Journal Of Social Sciences And Education Research*, C:1, No:1, Ss. 176-188.
- Görgün, T. (2004). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları*. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigation Causal Relationships By Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37.
- Gupta, S. Benedict C. Rina B. and Shamit C. (2004). Fiscal Consequences Of Armed Conflict and Terrorism In Low And Middle Income Countries. *European Journal Of Political Economy*, 20 (2): 403-421.
- Gül, T. (2012). *Terör ve Terörizm*, İstanbul: ARK Kitapları.
- Gürses, E. (2003). *Ayrılkçı Terörün Anatomisi IRA-ETA-PKK*. (Üçüncü Baskı), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Gürtan, K. (1984). *Türkiye'nin Ekonomik Yapı Problemleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Güvenek, B. ve Alptekin V. (2015). Turistlere Yönelik Terör Saldırılarının Turizme Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17(1), 21-38.
- Han, Y. and Bergensen, A.J. (2005). New Directions For Terrorism Research. *International Journal Of Comparative Sociology*, Vol:46, Pp:133–153.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric Causality Tests With An Application. *Emrical Economics* (43), 447456.
- Hazır, H. (2001). *Demokraside İstikrarlılığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hoffman, B. (2006). Inside Terrorism, Revised and expanded 2nd edi. *Columbia University Press*, New York: 40.
- Hüseyin, A. (2004). *Ortadoğu'da Devlet Terörü*. İstanbul: Pınar Yayınları.

- Ilyas, S. Mehmood, B. and Aslam, R. (2017). Terrorism and Poverty: Double Trouble For Macroeconomic Performance In African Countries. *African Journal Of Economic Review*, 5 (1), 1-13.
- İleri, A. (2000). *Teröristin Sosyo-Psikolojik Profiline Terörle Mücadeledeki Yeri ve Önemi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- İlhan, S. (2008). *Terör Neden Türkiye?* Genişletilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayınları.
- İşeri, R. (2008). *Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği*. Ankara: (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalkınma Bakanlığı. *Kamu Yatırım Programları*. 04 Nisan 2018, [Http://Www.Kalkinma.Gov.Tr/Pages/Kamuyatirimprogramlari.aspx](http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/Kamuyatirimprogramlari.aspx).
- Kalkınma Bakanlığı. *Temel Ekonomik Göstergeler*. 17 Mart 2018, [Www.Kalkinma.Gov.Tr/Pages/Temelekonomikgostergeler.aspx](http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/Temelekonomikgostergeler.aspx).
- Kamil, Ç. (2009). *Terörizm Yatırım ve İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*. Sivas: S.13
- Kapusuzoğlu, A. ve Karan, M. B. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) Arasındaki İlişkinin Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 57-68.
- Kara, İ. (2004). *Kent Yaşam Alanında Siyasal Şiddetin Ortaya Çıkışı ve Nedenleri: İzmir Örneği*. İzmir: E.Ü. Sbe Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karacan, İ. (1984). *Terörizm: Kavram ve Yapısı, Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Sempozyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayını.
- Karanfil, M. (2016). Araştırma Geliştirme Harcamalarının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye İçin Panel Veri Analizi. *Journal Of Life Economics*, 3(4), 291-234.
- Karlık, R. (1983). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: Taştan Matbaası.
- Keefer, P. And Loayza N. (2008). *Terrorism, Economic Development and Political Openess*. Cambridge University Press, 83-115.

- Kızılcılık, S. ve Yaşar, E. (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*. İzmir: Saray Medikal Yayıncılık.
- Kom. (2006). *Faaliyet Raporu 2005, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı*, Ankara.
- Köknel, Ö. (1996). *Siyasal ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kruger, T. and Meierrieks, D. (2009). *Terrorism In The Worlds Of Welfare Cappitalism. Center For International Economics Working Paper Series, University Of Paderborn, Vol:4*.
- Krugman, P. (2004). *The Costs Of Terrorism: What Do We Know, The Nexus Of Terrorsim and Wmds: Developing A Consensus, How Could A Leaders' Level G20 Make A Difference?, December 12-14, Princeton University*.
- Kumbaracıbaşı, O. (1973). *Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi*. Ankara üniversitesi, İtia yayınları, Ankara: s.37.
- Kuyaksil, A. (2004). *Türkiye'de Terör Ve Terörün Kaynakları. Polis Dergisi, Sayı 40*.
- Külebi, A. (2013). *Terör ve 21.Yüzyılın Savaşları*.
- Lacquer, W. and Jessica, S. (2003). *Fighting For Good: Motivations and Aims Of Religious Terrorists, Terrorism and Political Violence*. Book Review, Vol.15, No.4.
- Lagueur, W. (1977). *Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve. SBF Dergisi, S.6*.
- Laqueur, W. (1999) *The New Terrorism. Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lenain, P., Bonturi, M. and Koen, V. (2002). *The Economic Consequences Of Terrorism. Working Paper No. 334, Economics Department, Oecd, Paris*.
- Lilley, P. (2006). *Dirty Dealing, The Untold Truth About Global Money Laundering, London and Philadelphia: Kogan Page*.
- Llussá, F. and José J. T. (2011). *Which Terror At Which Cost? On The Economic Consequences Of Terrorist Attacks. Economics Letters, 110(1), 52-55*.
- Marcus, A. (2012). *Kan ve İnanç PKK ve Kürt Hareketi, (4. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları*.

- Meierrieks, D. and Gries, T. (2013). Causality Between Terrorism and Economic Growth. *Journal Of Peace Research*, 50 (1), 91-104.
- Mickolus, E., Sandler, T. Murdock, J. and Peter, F. (2002). International Terrorism: Attributes Of Terrorist Events (Iterate). Vinyard Software. *Codebook*.
- Moses, R. (2010). *Şiddet Nerede Başlıyor, Şiddet*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mutlu, S. (2002). *Doğu Sorununun Kökenleri, Ekonomik Açıdan*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Nitsch, V. Schumacher, D. (2004). Terrorism And International Trade: An Empirical Investigation. *European Journal Of Political Economy*, 20(2), 423-433.
- Omay, T., Bahar A. ve İlalan, D. (2011). The Effects Of Terrorist Activities On Foreign Direct Investment: Nonlinear Evidence. *Mpra Working Paper*, No: 31015.
- Onay, Y. (2009). *Etki Odaklı Hareket Terör*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Örgün, F. (2001). *Küresel Terör*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- Özçer, A. (1999). *İspanya Siyasi Tarihinde Bask Milliyetçiliği*. I. Cilt, İstanbul: Doğan Kitap.
- Özel, S. (2000). *Türkiye'de Enflasyon, Devalüasyon ve Faiz*. Alkım Yayınları, İstanbul: S. 12.
- Özmen, M. (2002). *Dışa Açık Ekonomilerde Para Talebi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Öztürk, S. ve Çelik, K. (2009). *Terörizm ve Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*. S.13.
- Paraskevas, A. and Arandell, B. (2007). A Strategic Framework For Terrorism Prevention and Mitigation In Tourism Destinations. *Tourism Management*, Vol:28, Pp:1560–1573.
- Peçe, M. A. (2013). *Terörün Ekonomik Etkileri: Orta Doğu Üzerinde Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilecik.
- Penm, J. Buetre, B. and Tran, Q. (2004). Economic Costs Of Terrorism, An Illustration Of The Impact Of Lower Productivity Growth On World Economic Activity Using Gtem.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock and The Unit Root Hypothesis. *Econometrica*, Vol:57, Ss.1361-1401.
- Persitz, D. (2007). *The Economic Effects Of Terrorism: Counterfactual Analysis Of The Case Of Israel*. <Http://Www.Tau.Ac.İl/~Persitzd/Ter.Pdf>, 1-55, 30.11.2016.

- Phillips, P. and P. Perron .(1988). Testing For A Unit Root İn Time Series Regression. *Biometrika*, Vol. 75, No. 2. Pp. 335-346.
- Quarbanov, İ. (2011). *Terörizmin Finansmanı İle Mücadelede Uluslararası Girişimlere Bir Bakış*. Azerbaycan Vergi Belgeleri, Sayı: 9, Azerbaycan: Sf. 87-95.
- Ronczkowski, M. R. (2004). *Terrorism and Organized Crimes*. Florida, Crc Press.
- Samimi, A., J, Sadeghi. and Sadeghi, S. (2011). Tourism and Economic Growth İn Developing Countries: P-Var Approach. *Middle-East Journal Of Scientific Research*, 10(1), 28-32.
- Schmid, A. P., Albert J. and Jongman. (1988). *Political Terrorism*. New Jersey, Transaction Publishers.
- Semiz, B. (2011). *PKK'da Değişen Ne? S. Özeren Ve M.Sever (Ed.), Terörizm Paradoksu ve Türkiye*. Ankara: Karınca Yayınları.
- Sevim, Y. (2003). Terör Nedeniyle Köylerinden Ayrılanların Geriye Dönme Eğilimleri ve Çözüm Önerileri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, S.27.
- Sevim, Y. (2010). Terör Mağdurları: Geriye Göç Çözüm Mü. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, S.20.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları No:11, Geliştirilmiş 17. Baskı.
- Shahbaz, M. Awais, A. J. Amina, D. and Tanzeela, S. (2013). Impact Of Terrorism On Foreign Direct Investment İn Pakistan. *Archives Of Business Research*, 1(1), 1-7.
- Shelley, L. (2008). *Organize Suç Örgütleri ile Terör Örgütleri Arasındaki Bağlantının Kesilmesinde İşbirliği. Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi İkinci Sempozyum Bildirileri Kitabı: Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği*. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 147-163.
- Sılke, A. (2006). The Role Of Suicide İn Politics, Conflisct And Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 18.
- Sönmez, S. F. (1998). Tourism, Terrorism, and Political Instability. *Annals of Tourism Research*, 25 (2), 416-456
- Sönmez, F. S. and Graefe, A.R. (1998). Influence Of Terrorism Risk On Foreign Tourism Decisions. *Annals Of Tourism Terrorism*, Vol: 25(1), Pp:112144.

- Şen, F. (2015). Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, S.46.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (1988). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*. Bilim Serisi No: 115, Ankara:1998, S.155-156;
- Tarı, R. (2014). *Ekonometri*. 9. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tavares, J. (2004). The Open Society Assesses Its Enemies: Shock, Disasters And Terrorist Attacks. *Journal Of Monetary Economics*, 51.
- Temuh (Terörle Mücadele Harekat Daire Başkanlığı). (2001). *Hizbullah Terör Örgütü*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Thachuk, K. (2006). *Terörizme Destek Veren Kaynaklarla Mücadele. Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu Kitabı*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayını, 57-74.
- Then, K. S. and Loosemore, M. (2006). Terrorism Prevantions, Prepordness and Response In Built Facilities. *Facilities*, Vol: 24(5/6) Pp:157176
- Tilly, C. (2004). Terror, Terorism, Terrorists. *Sociological Theory*, Vol 22, Issue 1.
- Toda, H. Y. and Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference İn Vector Autoregressions With Possibly İntegrated Processes. *Journal Of Econometrics*, 66, 225-250.
- Tosun, C. Timothy, D.J. ve Öztürk, Y. (2003). Tourism Growth National Development and Regional Inequality İn Turkey. *Journal Of Sustainable Tourism*. 11(2&3), 133-161.
- Turan, T. (2008). *İktisadi Büyüme Teorisine Giriş*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Tüik (Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu). (2011). *İstatistiksel Bölgelerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç Ve Net Göç Hızı. İndirilme Tarihi: 1 Şubat 2008, Http://Www.Tuik.Gov.Tr/Preistatistiktablo.Do?İstab_İd=16*.
- Türkay, H. (2013). Türkiye'de Cari Açık, Bütçe Açığı Ve Yatırımtasarruf Açığı İlişkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 261.
- Türkdoğan, O. (1996). *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*. Timaş Yayınları.
- Türkeri, Z. (2007). *Bask Meselesi Bir Tarih Bir Otonomi Bir Sorun*. Ankara: Dipnot Yayınları.

[Http://Www.Tuik.Gov.Tr/Ustmenu.Do?Metod=Temelist](http://www.tuik.gov.tr/ustmenu.do?Metod=Temelist).

Ugö, I. (2002). *Türkiye’de Kalan Usulsüz Göçmenlerin Gönüllü Olarak Geri Dönüşü Projesi*, Ugö Ankara Bürosu.

Utsam. (2010). *Terörün Ekonomisi, Sınır İllerinde Kaçakçılık ve Terörün Finansmanı*. Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı.

Uyar, T. (2008). *Terörle Mali ve Hukuki Mücadele*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Uysal, D. Mucuk, M. And Gerçeker, M. (1999). *Terörizmin Ekonomik Etkileri: Türkiye*. <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/terör/terör6.pdf>, (11 Kasım 2012), ss. 14-15

Ülgen, G. (2007). *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: s. 218.

Ünsal, A. (2010). *Geniştirilmiş Bir Şiddet Tipolojisi*. İstanbul: Şiddet, Yapı Kredi Yayınları.

Wardlaw, G. (1989). *Political Terrorism, Theory, Tactics and Counter-Measures*. New York: Cambridge University Press, 19.

Whelan, C. T. Layte, R. and Maitre, B. (2009). *Social Exclusion and Multiple Deprivation*. *Changequal Network Meeting, Mannheim, April, 2003*.

Whittaker, D. J. (2007). *The Terrorism Reader, Third Edition*. London and New York: Roudledge Taylor and Francis Group.

Wilkinson, P. (1977). *Terrorism and the Liberal State*. The Macmillan Press. Londra: 49.

Wilkinson, P. (2002). *Terör ve Terörizm: Kavramlar, Özellikler ve Tipoloji*. (Çev. Talip Kabadayı), C. Güzel (Ed.), *Silinen Yüzler Karşısında Terör*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 142-162.

Wilkinson, P. (2003). *Why Modern Terrorism? Differentiating Types and Distinguishing Ideological Motivations*. C. W. Kegley(Ed.), *The New Global Terrorism, Characteristics, Causes, Controls*, New Jersey, Prentice Hall, 106.

Yavuz, C. ve Şahin, M. (2011). *Terör ve Terörizm ile Mücadele: PKK Özeli ve Çözüm Arayışları*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Yavuz, N. Ç. (2006). *Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi*. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 7(2):166-167.

- Yayla, A. S. (2008). *Terörizmin Finansmanı ve Organize Suç Örgütleri İle İlişkileri*. S. Aydın (Ed.), *Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanı*, Ankara: Adalet Basım Yayım, 417-440.
- Yeşiltaş, M., Öztürk, İ. ve Türkmen, F. (2008). Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Yıldırım, Z. (2012). *Hukuksal Açıdan Terörizmin Finansmanının Önlenmesi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yücebaş, Ö. (2011). *Suç Ekonomisi ve Terörün Finansmanı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Zafer, H. (1999). *Ceza Hukukunda Terörizm, Milletlerarası Metinler ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu Işığında*, İstanbul: Beta Yayınları, 10.
- Zivot, E. and Andrews, D.W.K. (1992). Further Evidence On The Great Crash, The and Oil-Price Shock, and The Unit-Root Hypothesis. *Journal Of Business Economic Statistics*, 10(3), Pp. 251-270.
- (<https://www.fbi.gov/aboutus/investigate/terrorism/terrorism-definition>, 07.10.2015).
- 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 12.04.1991.*
- <http://www.oecd.org/>, 12.04.2018.